

Міністерство культури України
Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького

До 185-річчя
ОННБ імені М. Горького

**Бібліотека XXI століття
у новому соціокультурному вимірі**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Одеса, 25-26 вересня 2014 р.)**

Одеса
2015

Бібліотека XXI століття у новому соціокультурному вимірі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 25-26 вересня 2014 р.) / М-во культури України, Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд. С.Г. Гриценко; ред. Н.Г. Майданюк - Одеса, 2015. - 70 с.

До збірника матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотека XXI століття у новому соціокультурному вимірі», яку було проведено з нагоди 185-річчя Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького, включено доповіді, тематика яких висвітлює актуальні проблеми функціонування та розвитку сучасних бібліотек, а також визначення їх ролі у новій соціокультурній дійсності.

У збірнику представлено, також статті, присвячені видатному діячеві української культури, літературознавцю, етнографу, бібліографу, перекладачу і лексикографу М. Ф. Комарову.

Упорядник
С.Г. Гриценко

Редактор
Н.Г. Майданюк

© ОННБ ім. М. Горького, 2015
© С.Г. Гриценко, упорядкування, 2015
© Автори статей, 2015

ПЕРЕДМОВА

*Бібліотеки – це скарбниці всіх багатств людського духу.
Г. Лейбніц.*

25 вересня 2014 року виповнилося 185 років від часу заснування Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького – першої на теренах України публічної бібліотеки. З нагоди цієї знаменної дати 25-26 вересня 2014 року ОННБ імені М. Горького провела Всеукраїнську науково-практичну конференцію **«Бібліотека ХХІ століття у новому соціокультурному вимірі»**.

Стрімкий розвиток суспільства на сучасному етапі тісно пов'язаний з інноваційними перетвореннями в усіх сферах життєдіяльності. Такі перетворення потребують оперативного та повного інформаційного забезпечення. І найбільший потенціал для цього мають саме бібліотеки, які завжди виконували роль посередника між людиною та інформацією. Разом з тим, форми і методи роботи сучасних бібліотек потребують певної модернізації та інноваційного розвитку.

Сьогодення впливає також і на функції бібліотек, трансформує їх соціальну роль у суспільстві. За минулі десятиріччя невпинного впровадження інформаційних технологій змінилися як сучасний користувач бібліотек, так і характер його потреб. Тому **питання про необхідність розширення, а можливо, і перегляду пріоритетних функцій бібліотек, а також визначення їх нової соціокультурної орієнтації** були винесені на обговорення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотека ХХІ століття у новому соціокультурному вимірі».

Учасники конференції зазначали, що сучасні бібліотеки відіграють важливу роль у наданні нових інформаційних послуг, а також у залученні читачів до цінностей національної та світової культури, науки та освіти. Крім того, було наголошено, що діяльність бібліотек в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій вимагає від бібліотечних працівників нових знань та навичок, постійного підвищення фахового рівня.

Окрема секція була присвячена видатному українському громадському і культурному діячу, бібліографу, критику, фольклористу, перекладачу і лексикографу М. Ф. Комарову. Участь у цьому заході взяли доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, академік Української академії історичних наук, директор Дніпропетровського регіонального відділення Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАНУ Г.К. Швидько, кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету Т.Л. Подкупко, кандидат філологічних наук, викладач Одеського національного економічного університету Н.Я. Купрата, а також працівники ОННБ імені М. Горького та бібліотек міста.

Під час конференції експонувалися документно-ілюстративні виставки: «Скарбниця науки, духовності, культури: ОННБ імені М. Горького – 185 років»; «Видання ОННБ імені М. Горького»; «Українська книга на Одещині».

*С.Я. Цимбалюк,
директор наукової бібліотеки
Національного університету Державної
податкової служби України, м. Ірпінь*

*Н.Б. Добрянська,
заступник директора наукової бібліотеки
Національного університету Державної
податкової служби України, м. Ірпінь*

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЦЕНТРУ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ НОВИХ ВИМОГ СОЦІУМУ

Сьогодні, в умовах інформаційного буму, відбувається переосмислення ролі та можливостей у забезпеченні ефективного інформаційного супроводу процесу суспільних трансформацій тих інститутів, які традиційно протягом усієї історії свого функціонування займалися пошуком, збереженням, систематизацією, виробництвом потрібної соціуму інформації та забезпеченням доступу до неї. Одним з таких інститутів є бібліотека, яка в умовах поширення електронних технологій активно адаптується до нових вимог і потреб соціуму.

У демократичному суспільстві, членами якого є всебічно інформовані громадяни, бібліотечні працівники покликані сприяти забезпеченню принципів інтелектуальної свободи і вільного висловлення й руху ідей та інформації, свободи читання. Бібліотекарі готові до співпраці з усіма організаціями, установами, об'єднаннями та окремими громадянами, що зацікавлені в розбудові бібліотечної справи в Україні і забезпеченні її громадян повною та об'єктивною інформацією шляхом вільного і рівноправного доступу до бібліотечних матеріалів та ресурсів.

Метою дослідження є визначення шляхів пошуку бібліотекою “свого обличчя”, власної привабливості в умовах нових вимог соціуму. Сучасні бібліотеки мають бути центрами життя спільноти, центрами духовності, територією культури, місцем, де користувачі отримували б, крім знань та інформації, ще й задоволення від спілкування як через сучасні технічні засоби, так і безпосередньо з цікавими людьми.

Інтернет міцно увійшов у наше життя, і це позначилося на спілкуванні бібліотекарів з користувачами: у практику бібліотечної роботи все активніше впроваджується віртуальне спілкування [1]. Завдяки новим інформаційним технологіям з'явилася можливість проведення через мережу Інтернет конференцій, зустрічей з цікавими людьми, вечорів запитань і відповідей та інших заходів. Користувач може поставити питання бібліотекарю он-лайн через віртуальну довідкову службу. Форми віртуального спілкування включають телеконференції та інший обмін текстовими повідомленнями, чати, електронну пошту, аудіо- та відеоконференції, спілкування в мультикористувацьких сферах, в сферах комплектування, каталогізації, вивчення користувача, спілкування користувача з електронним каталогом, спілкування з віддаленим користувачем тощо.

З розвитком технологій постало питання взаємодії бібліотекарів та ІТ-спеціалістів. Залучення обох сторін до віртуального простору дозволить побудувати і їх спілкування на значно вищому рівні [4]. Активний користувач за останній час виріс інтелектуально і мимоволі порівнює бібліотечні заходи з телевізійними, масовими шоу, тому вимоги до рівня проведення заходів у бібліотеці підвищуються. Засилля масової культури також вимагає від бібліотечних спеціалістів серйозного підходу до таких заходів, адже часто-густо вони грішать несмаком, відсутністю рекомендації літературних творів, нахилом у бік розважальності. Втім, це не означає, що вони мають бути нудними. Важливо зберегти почуття міри, вміння відходити від низькопробної літератури, низькопробних зразків у кіно, на телебаченні. Розвиток ЗМІ, особливо телебачення, не завжди позитивно позначається на бібліотечних заходах. Сучасне телебачення є носієм далеко не кращих зразків культури. У своїх пошуках бібліотекарі вдаються до імітації, “обібліоте-

чування” телевізійних передач, перетворюючи їх у форми масової роботи в бібліотеці. ТБ і бібліотеки виконують у суспільстві схожі функції, тож слід шукати з ним точки дотику [3]. Оскільки ж телепередачі не завжди підготовлені на високому рівні, бібліотекарі мають використовувати у своїй роботі лише кращі з них, не забуваючи про книги.

У ході бібліотечних заходів, як і в усій діяльності, бібліотекарі повинні формувати позитивне ставлення до бібліотеки, до свого професійного іміджу. Прояв уваги до думки читача, створення атмосфери поваги до будь-яких висловлювань під час диспутів, дискусій, обговорень є значно ефективнішими, ніж найяскравіша реклама. Масові заходи на актуальні теми часто стають поштовхом для населення до відвідування бібліотек. Підготовка до масових заходів передбачає тісне спілкування з потенційними учасниками – бесіди, вивчення уподобань, врахування побажань і зауважень.

Ліквідація ідеологічного пресингу, відмова від певних догм попереднього періоду, свобода слова та інформації розбудили творчу ініціативу бібліотекарів. На зміну однаковості форм і методів роботи радянських часів, що гальмували творчість бібліотекарів, прийшло розмаїття заходів, позбавлених стереотипів. Це відкрило простір для втілення найяскравіших задумів. Поряд із заходами, що проводять самі бібліотекарі (усні журнали, тематичні вечори, музичні зустрічі, вечори запитань і відповідей тощо) і на яких більшість присутніх – лише пасивні глядачі, все більшого значення набувають форми заходів, головними учасниками яких стають самі читачі.

Позитивними моментами розвитку сучасної бібліотеки у період появи нових вимог до її діяльності є: можливість користування Інтернетом, Wi-Fi, електронним каталогом і віртуальною довідкою, використання електронних варіантів книги, які мають сприяти вихованню сучасної молоді[2]; функціонування повноцінного сайту, на якому міститься вся необхідна інформація щодо проектів бібліотеки, її роботи, історична довідка та ін.; постійна модернізація послуг бібліотеки та розробка нових проектів; орієнтування на потреби читачів бібліотеки і постійне вдосконалення власної роботи. Але, на жаль, є і негативні моменти, які перешкоджають бібліотеці майбутнього удосконалювати свою діяльність. Це, зокрема, недостатня поінформованість суспільства про послуги, які надає бібліотека зараз. Лише невелика кількість людей знає, що можна скористатися віртуальною довідкою, електронним каталогом та ін. У свідомості багатьох людей, які не відвідували бібліотеку років десять, основними послугами, які надаються там, залишається можливість скористатися абонементом, систематичною картотекою та читальним залом, хоча насправді обсяг інноваційних послуг у сучасній бібліотеці є досить великим і цікавим для звичайного користувача. Аби про можливості сучасної бібліотеки дізналося якомога більше людей, необхідна постійна реклама не тільки у засобах масової інформації, але й у соціальних мережах, адже переважна частина молоді проводить в них як мінімум кілька годин на день. Спілкуються з однокласниками, однокурсниками, друзями та знайомими, родичами. Соціальні мережі стали одним із засобів отримання та поширення інформації, тому створення тематичних груп, присвячених бібліотекам, їх життю та модернізації, допоможуть зацікавити потенційного читача. Для поширення інформації про зміни у діяльності бібліотек та різні заходи можна також використовувати блогосферу, тому що чимала кількість людей ведуть власні блоги та он-лайн-щоденники на безкоштовних інтернет-платформах. Не кожна людина, яка не є користувачем бібліотеки, буде переглядати її сайт. А ось читати про цікаві події у мережі молодіжних он-лайн-ресурсів, чи на сервісі миттєвих повідомлень «Твіттер», скоріше всього, буде. Більш того, цікаві новини будуть спонукати до того, щоб читач вийшов на офіційний сайт бібліотеки, а потім став її реальним відвідувачем. Можливість підписки на новини сайту, оновлення рубрик дозволять відвідувачам бібліотеки отримувати інформацію, не заходячи на сам сайт. Не всі люди регулярно відвідують сайти, але майже усі регулярно перевіряють свою електронну пошту [6].

Чимало людей шукають місце, де можуть у тиші та спокої попрацювати на ноутбучі, нетбучі чи планшеті. Відвідувач кафе, який працює за власним ноутбуком, вже ні в кого не викликає здивування. Проте у бібліотеці такому користувачу буде набагато зручніше, тому що

сама її атмосфера сприяє продуктивнішій роботі та навчанню, там немає факторів, які відволікають від справ. Людям необхідно активно повідомляти про можливість ще й такого використання бібліотеки.

Деякі громадяни не бачать необхідності у функціонуванні бібліотек, тому що є всевітня мережа Інтернет, яка дозволяє знайти потрібну інформацію [5]. Проте Інтернет не дає можливості зробити аналіз інформації та її дослідження так, як це можна зробити у бібліотеці. У сучасній бібліотеці можна скористатися безкоштовним Інтернетом, отримати кваліфіковану консультацію, поспілкуватися з цікавими людьми, переглянути книги в електронному варіанті, побувати на книжковій виставці.

Сучасна бібліотека – місце регулярного відвідування для тих, хто турбується про своє майбутнє, хто розширює коло своїх знань та знайомств, бере участь у різних літературно-мистецьких заходах. У бібліотеці вирує життя! А сумніватися в цьому можуть лише ті, хто там ніколи не бував, тому і не може оцінити всіх можливостей бібліотеки. У світі тотальної інформатизації бібліотечний документ, особливо книга, все ж таки залишається найбільш надійною інформаційною одиницею, найякіснішим джерелом інформації та вихователем естетичного смаку. Окрім цього, бібліотеки завжди були чимось більшим, ніж просто зібранням книг, газет, журналів та інших носіїв інформації – вони були і залишаються духовними осередками.

Дуже важливо, щоб у пошуках нетрадиційних форм діяльності бібліотеки не забували про основне своє призначення, а саме, про формування мислячого читача, про розкриття книжкових скарбів – усі заходи мають доповнюватися посиланнями на першоджерела і пробуджувати читачькі інтереси та спонукати пасивних глядачів ставати активними користувачами. Бібліотеки мають створити нову соціокультурну дійсність, забезпечити фундаментальне право особистості – право на інформацію і вільний доступ до неї, а також на задоволення потреби у вільному

спілкуванні. Підсумком такого спілкування має бути почуття співпричетності, яке виникає в його процесі, зняття будь-яких бар'єрів нерозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горовий В. Бібліотека розширює горизонти / Валерій Горовий // Вісн. Кн. палати. - 2012. – № 7. – С. 1-2.
2. Вилегжаніна Т. Роль і місце публічної бібліотеки в українському суспільстві / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2008. – № 2. – С. 4-5.
3. Костенко Л.Й. Нові інформаційні технології електронних бібліотек / Л. Й. Костенко // Бібл. вісн. — 2005. — № 6. — С. 25-28.
4. Ніколаєнко Н. Роль бібліотеки у формуванні науково-освітнього інформаційного простору ВНЗ / Н. Ніколаєнко // Вища шк. – 2013. – № 5. – С. 48-59.
5. Станіславчук Г. Бібліотека – осередок культури, територія спілкування / Г. Станіславчук // Бібл. планета. – 2007. – № 2. – С. 28 – 29.
6. Шрайберг Я. Вільний доступ до ресурсів бібліотек освітньої й наукової сфери : новий федеральний проект у рос. бібл.- інформ. просторі // Вища шк. – 2013. – № 4. – С. 74-78.

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ БІБЛІОТЕКИ ЯК «ТРЕТЬОГО МІСЦЯ»

Українські бібліотеки сьогодні стикаються з безліччю проблем, однією з яких є зменшення кількості читачів. Серед причин цього й те, що частина бібліотек завмерла у своєму розвитку і залишається на рівні радянських часів. Значну конкуренцію друкованому слову складають телебачення, Інтернет та інші засоби мас-медіа. Відтак бібліотека втрачає свою престижність, а її значимість як джерела унікальних знань зменшується. Мешканці міст, особливо молодь, не вельми поспішають до бібліотеки старого формату. Для залучення відвідувачів, стимулювання спілкування між ними потрібно змінити традиційний бібліотечний простір, враховуючи потреби нових читачів, поєднати в одній будівлі функції музею, театру (кінотеатру) і бібліотеки. Таким чином, утвориться своєрідний центр освіти і культури, так зване «третє місце».

«Третє місце» – тема актуальна й обговорювана не тільки в бібліотечному співтоваристві, а й у соціумі в цілому. Цей термін запропонував американський соціолог Рей Ольденбург у 1982 р. Він присвятив темі «третього місця» однойменну статтю, а пізніше приділив увагу в книзі «Велике Гарне місце», виданій 1990 р.

Соціолог подає таке визначення: *«треті місця – це нейтральні місця для соціальної взаємодії ...»*, *«треті місця» – «скріпи»* в центрі місцевого співтовариства, які *«дозволяють нам пройти через черговий день»*. У часи щоденної гонки на виживання людині потрібно мати можливість і місце для релаксації, спокійного обдумування ідей, задумів. Такі місця допомагатимуть утворювати місцеві осередки для спілкування. «Третє місце» – це не дім і не офіс, це простір у місті для навчання, ділових зустрічей та роботи, розташований у досяжних межах.

Соціальний простір «третього місця» має функціональні особливості. Це зручне місце для проведення ділових зустрічей, «мозкових штурмів», роботи фрілансерів, представників малого бізнесу, навчання, організованого дозвілля, кінопереглядів, розваг і т. п. Тут можна випити чаю, кави, прохолодних напоїв, можна принести з собою їжу. Сюди захочеться приходити знову й знову, бібліотека стане культурним центром тяжіння громади і всіх мешканців міста.

У «третьому місці» поєднуються реальний та віртуальний простори, відбувається зміна способу життя. *«Третє місце – це місце, де комфортно. Вдома людина є, на роботу повинна йти, і не вистачає саме такого місця, де хочеться бути, – щоб просто зустрічатися, працювати, подумати, написати. Бібліотека за природою своєю призначена для людей, які не в зраї, які вмють і хочуть самі думати. Бібліотека нині більше стає майданчиком для комунікації, місцем, де можна розмовляти на будь-яку тему – поза часом і простором»*, – вважає заступник директора Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури імені М. І. Рудоміно Ольга Сініцина.

У статті «Щоб залучити людей в бібліотеки...» (стаття з «The Street Journal» у перекладі Маші Ковальнової) йдеться про те, що публічні бібліотеки приваблюють читачів найрізноманітнішими і навіть несподіваними способами. Це робиться для того, щоб залишатися актуальними, цікавими для читачів. Наприклад, співробітник Центральної дослідницької бібліотеки в Оверленд-Парк, штат Канзас, проводив майстер-клас з розбирання свинини. Захід мав назву «Книги і м'ясники» і привернув увагу майже сотні людей.

Бібліотеки проводять також workshop (секція, семінар, майстерня) з ковальства та рибальства. У бібліотеці міста Джоліет, штат Іллінойс, відбувся захід «День зоряних воєн», під час якого можна було взяти участь в іграх з дітьми, волонтерами-аніматорами, переодягненими штурмовиками, купити лимонад у спеціально побудованій копії легендарної їдальні з фільму. Публічна бібліотека Дес-Пленсія, штат Іллінойс, організувала змагання з віртуального боулінгу, що проводяться тут що два тижні.

Публічна бібліотека Берклі в Каліфорнії разом з книгами надає й електронні інструменти напрокат. У цій же бібліотеці виступає рок-дует «Гаррі Поттер», що існує з 2004 р. і якому не притаманне спокійне виконання своїх композицій. Округна бібліотека Челсі, штат Мічиган, щоліта проводить на галявині перед закладом різні заходи, в тому числі й комедійні шоу. Для публічних бібліотек не є новинкою організація громадських зустрічей. Такі заходи проводилися і в минулому. Нині вони отримали новий розвиток і набувають популярності.

Україна перебуває також у тренді сучасних бібліотечних процесів. Механізми і шляхи перетворення бібліотеки в «третє місце» для людини інформаційного суспільства активно обговорюються у бібліотеках. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (ХДНБ) завжди була схильна до відкритості й публічності: тут відбуваються зустрічі «за круглим столом», конференції, трибуни вченого, творчі зустрічі, майстер-класи, дискусії та інші різноманітні заходи. У бібліотеці постійно працюють клуб спілкування англійською мовою, клуб лікувально-оздоровчих технологій, літературна студія, Пушкінський клуб «У колі друзів», клуб народної пісні «Струни серця», есперанто-клуб, клуб «Краєзнавець». Частими гостями в ХДНБ є письменники-фантасти і любителі фантастики, учасники фестивалів «Зоряний міст» та «Червона зірка». Минулого року в бібліотеці було успішно започатковано Фестиваль науки. Цьогоріч він теж відкрився науково-практичною конференцією «Екологічна безпека у XXI столітті. Наукові досягнення харків'ян». У програмі фестивалю – «круглі столи», конференції, екскурсії по бібліотеці, парку «Слобожанський» та дендропарку Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва, інтелектуальна гра «Брейн-ринг» та ін. Усього під час фестивалю у бібліотеці було проведено 25 заходів та 7 заходів за її межами, в яких взяли участь майже 900 відвідувачів. Фестиваль науки мав значний резонанс в інтернет-мережі, у пресі, на радіо й телебаченні, що, безумовно, поліпшує імідж бібліотеки, привертає інтерес до неї.

На наш погляд, «третє місце» потребує таких умов:

- доступність;
- комфорт;
- можливість спілкування;
- можливість відпочинку та розваг;
- доступ до Інтернету.

Такі умови мають саме бібліотеки, адже здатні надати можливість для інтелектуальної діяльності та проведення дозвілля, для цього можуть бути також запропоновані нові формати. Провідні бібліотеки світу давно стали на шлях перетворень і переформатувань, створивши оригінальні просторові рішення: зони відпочинку, зали для перегляду фільмів тощо.

Не секрет, що бібліотеки змушені впроваджувати нові формати для того, щоб не втратити своїх позицій провідних центрів, пов'язаних із обробкою та поширенням інформації. Один з таких форматів – «третє місце». Тим більше, що такий формат для бібліотек не зовсім новий. Зрештою, в питанні «Як зробити бібліотеку «третім місцем»?» можна виділити три пункти, а саме:

1. Створити комфортні умови перебування користувачів на території «третього місця»;
2. Забезпечити доступ до світової мережі;
3. Змінити світогляд бібліотекарів.

У публічних бібліотеках, що бажають стати «третім місцем», необхідно здійснити певну реорганізацію простору: створити більше площ для зустрічей та неформального спілкування за рахунок вивільнення приміщень, зайнятих стелажми й полицями з книгами. Для молоді бібліотека має стати місцем, відмінним від квартири і школи.

Немає сумніву в тому, що в бібліотеках залишаться книжки, журнали та інші носії контенту, але інформаційна функція бібліотеки перестане бути чільною, поступившись пальмою першості креативним культурним і розважальним програмам та заходам.

Список використаних джерел

1. Библиотека как социальная площадка для самовыражения молодежи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cultinfo.ru/home2/6811/15.htm>. – Заголовок з экрана.
2. «Третье место» как рождение свободной культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nekrasovka.ru/trete-mesto-kak-rozhdenie-svobodno>. – Заголовок з экрана.
3. Новые места в городе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://365mag.ru/city/novy-e-mesta-v-gorode>. – Заголовок з экрана.
4. Библиотека как «третье место»: российское измерение [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://metod.library.karelia.ru/files/>. – Заголовок з экрана.
5. Что такое третье место? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://theoryandpractice.ru/videos/315-что-такое-trete-mesto>. – Заголовок з экрана.
6. Как создать новый имидж библиотек? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mnenia.ru/rubric/tech/kak-sozdat-novyy-imid-bibliotek>. Заголовок з экрана.
7. Ловкова Т. Б. Библиотека как центр досуга : учеб.-метод. пособие / Т. Б. Ловкова. – М. : Либеря-Бибинформ, 2009. – 101 с.
8. Домаренко Е. В. Культурно-досуговая деятельность библиотеки : науч.-практ. пособие / Е. В. Домаренко. – М. : Либеря-Бибинформ, 2006. – 78 с.

ОБРАЗ БІБЛІОТЕКАРЯ В ЕПОХУ НОВАЦІЙ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У ХХІ столітті майбутнє бібліотеки залежить, насамперед, від ступеня адаптації колективу до стрімкої динаміки змін, які відбуваються в інформаційній сфері. Інтелектуально підготовлені бібліотечні кадри – успіх бібліотеки. Професія «бібліотекар» еволюціонує з кожним роком, тому що сьогодні уже мало знати лише основи бібліотечної справи. Бібліотекар – це перш за все фанат бібліотечно-інформаційної галузі, філолог, документознавець, деякою мірою – історик, дипломат, програміст.

Потік інформації з кожним днем зростає, і в обов'язки сучасного бібліотекаря входить не лише те, що зафіксовано у посадовій інструкції. Працювати якісно, швидко, в координації з колегами або самостійно, повністю використовувати свій потенціал – ось бібліотекар ХХІ століття. Уже недостатньо зробити бібліографічний запис на каталожних картках та поставити їх у абетковий, систематичний та предметний каталоги, знати основні ряди індексів таблиць УДК та ББК, сьогодні потрібно й інше: робота зі спеціальними бібліотечними програмами, електронними каталогами, текстовими редакторами, стандартними комп'ютерними програмами, електронною поштою, і це далеко не все, що додається до традиційних бібліотечних умінь та навичок.

Потрібно пам'ятати, що перш за все користувач звертає увагу на бібліотекаря, а вже потім думає про багаті фонди книгосховища, тому, якщо перед ним з'явиться ханжа в халаті, незрозумілих окулярах, дивною зачіскою, з незадоволеним або зверхнім виразом обличчя, скоріше за все, цей користувач наступного разу використає Інтернет, а не «золоті» фонди. Стереотипи не створюються з нічого, і якщо при слові «бібліотекар» в уяві з'являється «знайома» картинка, то, напевно, вищезгаданий образ набув значного поширення. У наш час бібліотекар – це високоосвічена привітна людина, яка без метушні та претензій піднімає гори документів у пошуках «істини», тобто потрібної користувачеві інформації. У Кодексі етики бібліотекаря, затвердженому на конференції Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 р., сказано: «...Ми (бібліотекарі – авт.) виявляємо ініціативу, відповідальність, дисциплінованість, сумлінність у професійній діяльності», тим самим підтверджуючи написане вище. Згідно з іншими інформаційними джерелами: «бібліотекам потрібні співробітники, які володіють широким спектром різноманітних компетенцій, а саме: методично-фахова, наукова, соціальна, культурна, бізнесова, технологічна» [2]. Фактично ж нинішні бібліотекарі мають лише три компетенції з переліченого списку – методично-фахову, наукову та культурну, всі ж інші перебувають на стадіях вивчення, впровадження та застосування. Новий час диктує нові вимоги: бібліотеки повинні стати закладами, які надають певний перелік якісних послуг, базуючись на менеджменті та маркетингу.

Велика відповідальність лежить сьогодні на керівниках книгозбірень та методистах. Саме вони повинні скоординувати роботу працівників для хорошого кінцевого результату: підвищуючи кваліфікацію своїх співробітників шляхом тренінгів, занять, постійно поповнюючи полиці професійних видань; заохочуючи колег до якісної праці. На керівниках ХХІ століття лежить декілька важливих функцій, які мають забезпечити майбутнє бібліотеки, а саме:

- розробка прогнозів, політики та стратегічних цілей, які відповідають призначенню організації;
- забезпечення організаційної структури та ресурсів, які необхідні для підтримки стратегічних планів організації;
- демонстрація на власному прикладі стилю управління;
- створення відповідного середовища для працівників (забезпечення матеріально-технічної бази та комфортних засобів праці);

- постійна участь разом із персоналом у нових проектах [1].

Виконання цих функцій дасть змогу створити сильну, конкурентоспроможну інформаційну установу. Як бачимо, за останні роки вже склалися нові важливі напрями роботи, спрямовані на формування абсолютно нової бібліотечної політики, зокрема стратегічне планування, підвищення кваліфікації, удосконалення підготовки бібліотечних спеціалістів, маркетинг, менеджмент усіх сфер бібліотечної роботи, впровадження та застосування нових інформаційних та комунікаційних технологій у роботі бібліотеки. Усі ці напрями повинні розроблятися, впроваджуватися та використовуватися висококваліфікованими спеціалістами бібліотечної справи.

Кожна книгозбірня повинна надавати такі унікальні послуги та здійснювати настільки якісне обслуговування, щоб користувач без роздумів обирав саме її, а не Інтернет.

Напевно, імідж працівника пов'язаний з іміджем установи, в якій він працює. Тому спостерігається «ефект бумеранга»: керівник забезпечує працівникові комфортність та оптимальне середовище для роботи, а працівник, у свою чергу, робить все необхідне для комфортної роботи користувача, користувач же, автоматично, приносить бібліотеці (а відповідно й керівникові установи) вагомі показники діяльності (відвідування, книговидачі).

Сьогодні Українська бібліотечна асоціація створює молодіжні секції бібліотекарів, школи молодих бібліотекарів, проводить творчі конкурси серед бібліотекарів з метою удосконалення знань працівників, провідні бібліотеки організовують конференції, семінари. Але в обов'язки кожного бібліотекаря, безперечно, входить самоосвіта, удосконалення своїх знань та навичок.

У Національній науковій медичній бібліотеці України невід'ємною складовою бібліотечної роботи є підвищення кваліфікації бібліотечних працівників: працівникам читають лекції з медичної біографістики (наприклад, до 160-річчя від дня народження В. К. Високовича), з електронних ресурсів («Управління електронними ресурсами в медичних бібліотеках: загальний підхід», «Відкритий доступ до наукової інформації») і безпосередньо з бібліотечної справи.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що рамки діяльності бібліотек розширюються, тим самим змінюючи та розширюючи простір діяльності бібліотекаря. Кожен фахівець-бібліотекознавець повинен сам захотіти щось змінити у своєму образі, стилі роботи, а здійснити це можна уже відомими способами – прагнучи до нового, безперервно удосконалюючи свої знання. Саме тоді назавжди зламається стереотип, що склався щодо бібліотечної професії та бібліотечного працівника. Тож, усі ми маємо слідувати відомому заклику: «Хочеш змінити світ – розпочни із себе!».

Список використаної літератури

1. Дрешер Ю. Н. Роль руководства библиотечно-информационного медицинского центра в вовлечении персонала в процесс внедрения системы менеджмента качества / Ю. Н. Дрешер // Співпраця та партнерство медичних бібліотек в сучасному інформаційному просторі : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (15-16 трав. 2013 р., м. Вінниця) / Нац. наук. мед. б-ка України, Б-ка Вінниц. нац. мед. ун-ту ім. М. І. Пирогова, Вінниц. обл. наук. мед. б-ка. – Вінниця, 2013. – С. 15-30

2. Бібліотеки і бібліотекарі в процесі змін : пер. з нем. / розроблено робочою групою «Спільний професійний портрет» Федерал. об-ня нім. бібл. союз під керівництвом Уте Краус-Ляйхерт. – Київ: Юніверс, 2002. – С. 9-13.

*Н. М. Діба,
завідувач відділу літератури іноземними мовами
та міжнародних проектів ОННБ імені М. Горького*

ЗАДЛЯ ТВОРЧОГО ЗБАГАЧЕННЯ КУЛЬТУР І ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ: З ДОСВІДУ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОННБ ІМЕНІ М. ГОРЬКОГО

Історія Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького – це водночас приклад міжнародного співробітництва та розвитку партнерських відносин з бібліотеками, громадськими об'єднаннями і науковими установами багатьох країн світу.

У 2002 році на основі партнерства між американським урядом та українськими бібліотеками за підтримки Посольства США в Україні було відкрито інформаційно-ресурсний центр "Вікно в Америку".

Мета центрів "Вікно в Америку" – надання актуальної інформації про США та поповнення фондів бібліотек англійськими виданнями. Їх місія полягає в сприянні взаєморозумінню між США та Україною. Це досягається шляхом надання інформації про США: історія, врядування, суспільство та цінності; забезпечення доступу до ресурсів Інтернету. Центри також інформують про американські програми допомоги та обміну.

Інформаційний центр «Вікно в Америку» в Одеській національній науковій бібліотеці імені М. Горького є справжнім осередком американської культури на Одещині. Завітавши до цього затишного куточка, ви відчуєте дух співпраці та дружби між двома країнами. Центр пропонує вільний доступ до інноваційних технологій: електронних книг Kindle та планшетних комп'ютерів iPad. До послуг користувачів – електронні інформаційні ресурси Департаменту США (Колекція eLibraryUSA) з актуальною інформацією англійською мовою з усіх галузей знань. Це дійсно модель американської бібліотеки. Тут проводяться лекції, презентуються американські фільми, літературні твори, відбуваються культурні заходи, які сприяють пізнанню американської культури. Користувачі мають можливість розмовляти англійською мовою як зі своїми співвітчизниками, так і з гостями з Америки.

Послугами інформаційного центру користуються як студенти та учні, так і викладачі вищих навчальних закладів та шкіл. Адже, відвідавши «Вікно в Америку», вони мають чудову можливість ознайомитися з довідковою літературою і використати цю інформацію під час навчання та викладання, удосконалити або навіть вивчити англійську мову за допомогою комп'ютерного курсу "Rosetta Stone".

Посольство США підтримує проекти, пов'язані з інноваціями, впровадженням нових технологій в українських бібліотеках. Останній грант був наданий для організації літнього читального залу-кафе, де користувачі можуть скористатися вільним підключенням до Інтернету (Wi-Fi зона), випити кави, поспілкуватися один з одним або взяти участь у розмовних клубах з волонтерами зі Сполучених Штатів.

Тісна співпраця ОННБ імені М. Горького з Францією почалася з укладення в червні 1995 року прямої угоди з Посольством Франції в Україні, в якій визначались умови співробітництва з Французьким культурним центром, Національною бібліотекою Франції, Міністерством закордонних справ Франції.

За останні роки контакти з французькими партнерами значно розширилися. Так, 1 липня 2010 року ОННБ імені М. Горького відвідала делегація працівників культури Марселя – міста-побратима Одеси, до складу якої входили: Д. Ерман, віце-мер м. Марселя, представник департаменту з проведення культурних заходів та підтримки музеїв; Д. Армогат, президент сінематеки м. Марселя; П. Буланже, директор департаменту культури Торгово-промислової палати Марсель-Прованс; Ф. Конт, викладач факультету славістики в університеті Сорбонна (Париж); Б. Блан, директор департаменту рідкісних видань та рукописів муніципальної бібліотеки регіонального призначення "Альказар". Делегацію супроводжував Ф. Нейра, директор Альянс Франсез м. Одеси. Для Б. Блан цей візит був не першим, адже між ОННБ імені М. Горького і муніципальною бібліотекою "Альказар" – хоч і молода, але вже міцна дружба,

започаткована в 2009 році. За цей час відбулося стажування Б. Блан в ОННБ імені М. Горького, розроблено та реалізовано низку спільних проєктів.

Французька делегація познайомилася з історією та сьогоденням бібліотеки, чудовою колекцією французьких стародруків і рідкісних видань, мініатюрних книжок і бібліофільських примірників з колекції графа М. Толстого. Значну увагу привернула виставка книжок їхнього славетного співвітчизника Шарля Сікара, який був одним із перших літописців юної Одеси початку XIX ст. Віце-мер Марселя Д. Ерман, виконуючи почесну місію, доручену парламентом міста, вручив генеральному директорові ОННБ імені М. Горького Ользі Ботушанській Золоту медаль парламенту м. Марселя на знак визнання її особистого внеску в розвиток культурної співпраці міст-побратимів.

27 квітня 2013 року в ОННБ відбулася презентація книги «Французи в Одесі» журналіста Олександра Галяса. Видання здійснене на замовлення ПАТ «Креді Агріколь Банк» у партнерстві з Альянс Франсез м. Одеси та Посольством Франції в Україні. Презентація відбулася за особистої участі Надзвичайного і Повноважного посла Франції в Україні пана А. Ремі. У презентації також взяли участь генеральний директор ОННБ О. Ботушанська, член правління ПАТ «Креді Агріколь Банк» Ж. Легран, директор Альянс Франсез м. Одеси С. Бано, автор книги О. Галяс.

У своєму вітальному слові пан Ремі нагадав про кілька знаменних дат: 12 травня є днем народження Альянс Франсез у м. Одесі; виповнюється 10 років від започаткування культурної акції «Французька весна в Одесі» та 40 років встановлення побратимських відносин між Марселем і Одесою. А. Ремі також відзначив, що давні й стабільні зв'язки Франції та України давно заслуговували на появу подібного видання.

З нагоди презентації у відділі рідкісних видань та рукописів була організована виставка «Французи в Одесі», яка розкривала багатий фонд унікальних французьких видань. Зокрема на ній було представлено видання Ф. Дідо, подаровані свого часу місту герцогом Рішельє; книги з особистої бібліотеки графа М. Толстого та інших меценатів.

Після ознайомлення з музеєм книги Надзвичайний і Повноважний посол Франції в Україні А. Ремі залишив запис у Книзі почесних гостей бібліотеки: «Чудова акція передачі книги «Французи в Одесі» успішно здійснена в цій бібліотеці і покликана прославляти дружбу між Францією та Одесою. Ми стали свідками сердечного прийому, непідробного інтересу до культури й історії зацікавленої аудиторії, яку з приємністю тут зустріли. Наші зв'язки стабільні й постійно зміцнюються. Довгого життя цьому осередку культури! Браво Ользі Ботушанській за її ентузіазм та досягнення!».

Бібліотека активно розвиває співробітництво з французькими бібліотеками, зокрема міста-побратима Марселя. На сьогодні співробітники ОННБ імені М. Горького спільно з муніципальною бібліотекою регіонального призначення «Альказар» м. Марселя підготували новий видавничий проєкт – фотоальбом «Одеса-Марсель» (макетний варіант). Французька сторона високо оцінила внесок працівників бібліотеки.

Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького активно сприяє розвитку культурних взаємовідносин міст-побратимів – Одеси та Марселя. Частими гостями ОННБ імені М. Горького є письменники, вчені, художники, актори з Франції. Особливе місце у цих контактах займає благодійницька діяльність французької художниці, почесного громадянина Одеси, лауреата Галереї почесних благодійників Одещини «Люди щедрих сердець» Сюзанни Саварі. За понад сорокарічний період завдяки мадам Саварі фонд бібліотеки збагатився на 4394 видання, переважно мистецького характеру.

Як результат успішного розвитку, творчого збагачення культур і взаєморозуміння країн уже не день і не тиждень, а місяць французької культури в Україні з 2004 року проходить під назвою «Французька весна». Французькі програми Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького також стали частиною культурної взаємодії двох країн і гідним внеском у справу популяризації французької культури в Україні та взаємного творчого спілкування народів.

10 квітня 2014 року Одеську національну наукову бібліотеку імені М. Горького відвідав автор бестселера «Ніжність» – письменник, режисер і сценарист Д. Фонкінос. Візит відбувся в рамках проведення щорічного фестивалю «Французька весна в Україні», який проводиться за підтримки Альянс Франсез в Одесі. Давид Фонкінос – один з блискучих французьких письменників нового покоління. Він стрімко завойовує популярність у всьому світі. Його тонкі, дотепні романи вже перекладені на півтора десятка мов. За інформацією французької газети *Le Figaro*, Фонкінос увійшов до п'ятірки найбільш продаваних авторів-романістів 2011 року. Після екскурсії бібліотекою гість подарував одеситам примірник свого роману «Наші розставання» українською мовою та залишив свій автограф.

2011 рік для ОННБ імені М. Горького став знаковим у зміцненні взаємовідносин із Республікою Беларусь. У червні 2011 року з метою обміну бібліотечним досвідом група фахівців ОННБ побувала у відрядженні в Національній бібліотеці Беларусі. У відповідності до завдань, поставлених членами наглядової ради ОННБ перед учасниками поїздки, було вивчено досвід роботи Національної бібліотеки Беларусі, у т.ч. архітектурні рішення, використані при організації бібліотечних сервісів, новітні технології обслуговування користувачів, автоматизації бібліотечних процесів, практика створення електронних ресурсів, практика зберігання та надання доступу до інформаційних ресурсів, соціокультурна діяльність в умовах технологічного прогресу тощо.

У 2010 році до списку країн, з якими співпрацює ОННБ, додалася Бразилія. 20 жовтня до сектора “Закордонне українство” (зал “Українці в світі”) надійшла посилка з книжками від Віри Вовк-Селянської – української письменниці, незмінного друга залу “Українці в світі”, яка проживає у Бразилії. Вона подарувала такі книжки: “*O canto dasereia*”, “*Fabulas de Cabo frio*”, “*Renovos de mitos*”, “*Girassol amoderna poesia da Ucrania*”, “*Formas*”, “*Preludio antologia poetica*”, “Любовні листи княжни Вероніки до кардинала Джованнібаттісти”, “*Milosne listy ksieznej Weroniki*”, “*Galos Bordados*”, “*A canoa no mar*”, “*Relogio Solar*”, “*Lendas*”. Книжки написані португальською та українською мовами. А у травні 2011 року Віра Вовк-Селянська відвідала ОННБ разом зі своєю посестрою, художницею з Женеви Зоєю Лісовською. Зарубіжні гості запам'яталися працівникам бібліотеки своєю чуйністю, теплотою, сердечністю, своєю любов'ю до рідної землі, яка надихає їх на створення літературних і художніх шедеврів.

ОННБ імені М. Горького має також тісні відносини з Генконсульством Румунії в Одесі. За часів незалежності України Генконсульство подарувало бібліотеці колекцію книг різноманітної тематики, виданих у Румунії. Вони знайомлять з історією та сьогоденням цієї країни – члена Європейського Союзу, з життям української діаспори Румунії та ін.

Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького на запрошення відділу євроінтеграційної регіональної політики Одеської обласної державної адміністрації взяла участь в Етнічному фестивалі євро регіону «Нижній Дунай». Бібліотека представляла книжкову виставку «Етнографічне розмаїття Одещини» що проходила 11-15 серпня 2011 року в місті Галаці (Румунія). Відвідувачі мали змогу ознайомитись із законодавчими актами, які забезпечують розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності усіх національних меншин в Україні. Особливий інтерес викликали матеріали про національну культуру, обряди та звичаї народів, що проживають в Одеській області.

31 жовтня 2012 року Генеральний консул Румунії в Одесі, доктор економічних наук Еміл Рапча відвідав з робочим візитом ОННБ імені М. Горького. Ознайомившись під час оглядової екскурсії з роботою бібліотеки, він залишив запис у Книзі почесних гостей бібліотеки, у якому висловив своє захоплення унікальністю фондів і високим фаховим рівнем співробітників бібліотеки.

Традиційні творчі зв'язки еднають нашу бібліотеку з Австралією. У 1994 році підписано тристоронню “Угоду про співробітництво з питання збереження і розвитку української національної культури в її різних видах на спільну користь України і Австралії” між ОННБ, Державною бібліотекою штату Новий Південний Уельс і Фондацією українознавчих студій Австралії, яку тоді очолював д-р Володимир Мотика.

У 2011 році зал «Українці в світі» поповнився черговою партією книжок від наших австралійських друзів, а саме документальним виданням «Союз українок Австралії імені княгині Ольги» та англо-українським виданням «Українці на Сіднейських Олімпійських іграх». Нарис розповідає про життя українців Австралії, їх внесок у поширення відомостей про Україну в світі. Друге – є популярним ілюстрованим повнокольоровим виданням, у якому йдеться про незалежну Україну як новопосталу європейську державу з великим потенціалом, а також про роль української діаспори Австралії у підтримці української команди під час літніх Олімпійських ігор у Сідней 2000 року. Перша книжка побачила світ завдяки спонсорській підтримці редколегії часопису «Наше слово» (Сідней, Мельбурн), Союзу українських організацій Австралії, інших національно-культурних і просвітницьких організацій Австралії. Друга – завдяки підтримці Фондації українознавчих студій Австралії та австралійських друзів Національного Олімпійського комітету України.

Бібліотека, починаючи з 1995 року, отримала від австралійських партнерів велику кількість видань, зокрема англomовну енциклопедію України в п'яти томах, унікальний збірник кращих творів сучасних австралійських авторів – номінантів і лауреатів престижної австралійської літературної премії імені Майлза Франкліна, газету «Вільна Думка» (поточні видання на мікрофішах – копії видань з 1949 р.). Надіслані з Австралії книжки займають гідне місце у фонді ОННБ імені М. Горького.

Наша бібліотека продовжує підтримувати зв'язки з італійською національно-культурною громадською організацією «Комітет Данте Аліг'єрі». 23 липня 2011 року у відділі літератури іноземними мовами відбулася творча зустріч з італійським письменником Д. Кателлі. Увазі шанувальників італійської словесності була представлена нова збірка письменника під назвою «Города» (Одеса, 2011). Джованні Кателлі народився у невеличкому ломбардському місті Кремоні, знаменитому своїми музичними інструментами: це місто дало світу видатних скрипкових майстрів Амати та Страдіварі, композитора Монтеверді. Воно надзвичайно багате романською і ренесансною архітектурою. «Я перш за все міський житель», – стверджує Джованні. Цим значною мірою пояснюється пристрасть письменника подорожувати містами Європи – Париж, Прага, Відень, Будапешт, Братислава. В Україні, крім Одеси, пан Кателлі відвідав також Львів, Київ, Дніпропетровськ, побував у Криму. Перша збірка, видана в Одесі, – «Географии и три одесских рассказа» (2003) – стала своєрідним продовженням чеського видання «Географии». Книжка була представлена у рамках V тижня італійської мови у світі, що проходив у Львові 2005 року під егідою знаменитої Академії дела Круска – закладу, що популяризує «мову Петрарки і Боккаччо» як основу сучасної італійської літературної мови.

З нагоди святкування 10-річчя Почесного консульства Південно-Африканської Республіки в Одесі та Одеській області й 15-річчя Товариства дружби «Україна-ПАР» 16-17 червня 2011 року Одесу з візитом відвідав Надзвичайний та Повноважний посол ПАР в Україні пан А. Вентер. Програма перебування пана посла в нашому місті передбачала його участь у засіданні «круглого столу» «Роки дружби та партнерства: потенціал Одещини у міжнародних зв'язках України та країн Африки», який відбувся в Одеській національній науковій бібліотеці імені М. Горького. Під час зустрічі пан Вентер передав у дар бібліотеці рідкісні примірники книжок з історії, політики та природи Південної Африки.

Учасниками «круглого столу» також були: Почесний консул ПАР в Одесі та Одеській області Л. М. Поплавська, представник МЗС України в Одесі В.Б. Бондарчук, начальник управління у справах національностей та релігій Одеської обласної державної адміністрації Я.О. Різникова, кандидат філософських наук, професор кафедри політології Інституту соціальних наук ОНУ імені І.І. Мечникова В.В. Попков, директор ОУНБ імені М. Грушевського Ю.С. Амельченко, викладачі та студенти Міжнародного гуманітарного університету і Національного університету «Одеська юридична академія».

Під час засідання були розглянуті питання демократизації та влади в ПАР, партнерських зв'язків з нашою державою. У бібліотеці експонувалася документно-ілюстративна ви-

ставка «Горизонти Африки», яка представляла матеріали про науку, культуру та мистецтво сучасної ПАР і відображала економічні та культурні зв'язки цієї країни з Одещиною.

Триває плідне творче співробітництво ОННБ імені М. Горького з Одеською філією Грецького фонду культури. 19 травня 2011 року в бібліотеці відбулася презентація виставки видань сучасних грецьких письменників. Всього було представлено близько 50 творів, автори яких були премійовані у 2006-2009 роках у різних номінаціях: читацькі премії, державні премії за романи, оповідання, поезію, есе-критику, хроніку-свідчення; «Краща дитяча художня книга», нагороди за краще ілюстрування дитячої книги та ін. «Крім знайомства з видавництвами і сучасними тенденціями грецької літератури, видавництвом України пропонується ознайомитися з перспективами можливого подальшого перевидання представлених книг у перекладі українською або російською мовами», – говорить у передмові до каталогу виставки директор Одеської філії Грецького фонду культури С. Парадісупулос.

Генеральний консул Греції в Одесі Емануїл Пападойорґакіс під час свого візиту в бібліотеку висловив своє захоплене враження від нашої книгозбірні: «З хвилюванням та подякою вклоняюсь цьому Храмові Духу, що зветься Одеською Державною Бібліотекою...»

Бібліотека налагодила також культурні зв'язки з представниками Республіки Туреччина в Одесі та одержала в подарунок книжки турецькою мовою, які раніше не були представлені в її фондах. Прекрасно видані підручники для вивчення турецької мови, тлумачні словники, путівники; видання з історії Туреччини, художня література сучасних авторів знайдуть свого читача у відділі літератури іноземними мовами та міжнародних проєктів. Родзинка колекції – книжка з історії козацтва України турецькою мовою та турецько-російський розмовник з автором автора – Таркана Тектена, викладача турецької мови Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Прикладом успішного міжнародного партнерства є проєкт ОННБ імені М. Горького – Німецький читальний зал. Ця своєрідна німецька міні-бібліотека відкрилася в Одесі у листопаді 2000 року на виконання угоди про тристороннє партнерство, що її уклали ОННБ імені М. Горького, Баварський дім в Одесі та Гете-Інститут. Гете-Інститут надав у користування широкому колу читачів близько чотирьох тисяч книжок та інших носіїв інформації, з них майже тисяча – найновіші довідкові видання. Бази даних на CD-ROM містять актуальну біографічну та бібліографічну інформацію і доповнюють традиційні довідники. Колекція відеофільмів і музичних дисків задовольняє смаки найвибагливіших шанувальників німецького мистецтва. Читачі мають можливість користуватися сучасним аудіо-, відео- і комп'ютерним обладнанням залу, а також брати більшу частину фонду додому. Щосуботи тут уже майже десять років поспіль працює Клуб німецького кіно, в якому демонструються та обговорюються сучасні художні фільми виробництва Німеччини мовою оригіналу.

9 лютого 2011 року в Гете-Інституті в Києві було проведено семінар «Задоволений клієнт як фактор успіху». Семінар вела доктор Г. Фогт, яка очолює одну з найбільших бібліотечних мереж Німеччини в м. Кельні. Пані Фогт уже багато років входить до менеджмент-комісії Німецької бібліотечної спілки (DBV), очолює раду «Інформація та бібліотека» Гете-Інституту і є співвидавцем журналу «Бібліотека. Дослідження та практика». У семінарі взяли участь 25 учасників, серед яких були і працівники Німецького читального залу ОННБ імені М. Горького. Семінар мав на меті теоретично і практично розкрити концепції менеджменту, орієнтовані на потреби користувачів. Учасники обговорювали сильні й слабкі місця в обслуговуванні клієнтів, поділилися досвідом лобювання інтересів бібліотеки та співпраці з громадою, розглянули механізми мотивації співробітників і шляхи поліпшення сервісної діяльності.

26 червня 2014 року бібліотеку з робочим візитом відвідала пані С. Тайхман, керівник відділу "Інформація та бібліотека" Гете-Інституту в Україні. На зустрічі із заступником генерального директора бібліотеки з бібліотечної роботи О.М. Бельницькою були обговорені питання подальшої співпраці у проєкті "Німецький читальний зал ОННБ імені М. Горького при підтримці Гете-Інституту в Україні в Баварському домі Одеси".

Побратимські зв'язки міста Оулу (Фінляндія) та Одеси, започатковані в 1957 році, підхоплені і колективом ОННБ імені М. Горького. До 40-річчя встановлення дружніх взаємин бібліотека упорядкувала та видала збірку матеріалів «Одеса-Оулу». В її підготовці неоціненну допомогу надала Марія Савінова, член правління Одеської міської організації «Україна-Фінляндія».

4-7 вересня 2012 року група українських бібліотекарів у складі головного спеціаліста відділу аналізу та прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури України С. Сивокінь, генерального директора НБУ імені В.І. Вернадського О. Онищенко, директора ХДНБ імені В.Г. Короленка В. Ракитянської та ученого секретаря ОННБ імені М. Горького І. Бірюкової взяла участь у навчальному турі для працівників бібліотечної галузі України «Привабливість бібліотек Фінляндії, нові технології та інтенсивне обслуговування» (Фінляндська Республіка). Насичена програма візиту, підготовленого Посольством Фінляндії в Україні у співпраці з Міністерством закордонних справ Фінляндії та Інститутом Росії та Східної Європи (Фінляндія), дала можливість вивчити концептуальні принципи роботи фінських бібліотек, обмінятися практичним досвідом з колегами, поживити міжнародний книгообмін. У кожній установі, яку відвідали в рамках програми навчального туру, його учасники одержували пакети документів, що детальніше розкривають зміст діяльності кожної з бібліотек: нормативні документи, презентаційні матеріали, статистичні дані, зразки рекламної продукції тощо. Ці документи передано до фонду ОННБ імені М. Горького і вони нині доступні користувачам бібліотеки.

У квітні 2012 року в рамках проекту «Бібліотека – простір культурної дипломатії» ОННБ імені М. Горького та Одеське обласне відділення форуму «Інтелектуальне співробітництво – Україна ХХІ століття» організували та провели низку заходів (лекція «Українсько-грузинські літературні зв'язки», книжкова виставка «Історії предків моїх сторінки»), присвячених 200-річчю від дня народження відомого грузинського поета Вахтанга Орбеліані.

З 1995 року ОННБ імені М. Горького є партнером Ради Європи у справі інформаційного забезпечення українських громадян з питань прав людини – бібліотека стала регіональним осередком «Асоціації сприяння програмам ООН». Сьогодні інтереси широкого кола читачів звернуті до політичних та економічних подій не тільки в Україні, а й в усьому світі, тому вагомим значення набувають документи і публікації ООН. Голова представництва Єврокомісії в Україні Ієн Боуг під час проведення в Одесі Днів Європи завітав до бібліотеки та залишив запис у Книзі почесних гостей: «Велике задоволення відвідати цю скарбницю для вивчення історії України».

Міжнародна взаємодія бібліотеки — це процес встановлення, закріплення та підтримки партнерських взаємозв'язків, погодженого співробітництва між бібліотеками різних країн, що впливає на розвиток світової бібліотечно-інформаційної сфери, зміцнює професійні комунікації між бібліотечними фахівцями та сприяє виходу бібліотеки на міжнародний рівень.

*О. В. Жидецька,
завідувач науково-методичного відділу
ДНАББ імені В. Г. Заболотного*

**СОЦІАЛЬНО-БІБЛІОТЕЧНИЙ ПРОЕКТ «ІСТОРІЯ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ»:
досвід співпраці Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки
імені В. Г. Заболотного та місцевих громад**

Започатковані спеціалістами Академії архітектури УРСР традиції вивчення архітектурної спадщини національного та місцевого значення в різних районах України успішно продовжують фахівці ДНАББ імені В. Г. Заболотного [3, 8–10, 43–45]. Крім здійснення своїх усталених функцій, бібліотечні фахівці проводять значну науково-просвітницьку та дослідницьку роботу. Нині бібліотека завершує реалізацію одного з інноваційних соціально-бібліотечних проєктів «Історія малих міст України», що здійснюється в рамках діяльності бібліотечного клубу «Національні святині».

За час реалізації проєкту (з 2008 р.) проведено 24 засідання бібліотечного клубу, які були присвячені таким українським містам, як Бар Вінницької області, Василівка Запорізької області, Верхньодніпровськ Дніпропетровської області, Волноваха Донецької області, Гадяч Полтавської області, Галич Івано-Франківської області, Глухів Сумської області, Жовква Львівської області, Збараж Тернопільської області, Зміїв Харківської області, Ічня Чернігівської області, Кодима Одеської області, Корсунь-Шевченківський Черкаської області, Корець Рівненської області, Любомль Волинської області, Новомиргород Кіровоградської області, Овруч Житомирської області, Олександрівськ Луганської області, Очаків Миколаївської області, Полонне Хмельницької області, Свалява Закарпатської області, Судак Автономної Республіки Крим, Хотин Чернівецької області, Цюрупинськ Херсонської області [1, 2, 4–7, 11–42, 46–70].

Наразі працівники бібліотеки й місцева громада міста Вишгорода Київської області готуються до останнього, 25-го, засідання в рамках проєкту.

Відомо, що малі міста України багаті на унікальні історичні й архітектурні пам'ятки.

Більшість малих міст мають багатомістову історію та посідають особливе місце на історичній карті України. Проте можливості для виживання і розвитку в них мінімальні, або й зовсім відсутні. Розуміючи необхідність дослідження та підтримки регіонального надбання, організатори проєкту ставили собі за мету привернути увагу громадськості до вивчення історії малих міст, їх культури, архітектурних пам'яток, розвитку регіонального краєзнавства, туристичної галузі, збереження культурного спадку малих міст і держави в цілому.

Засідання клубу проводилися на високому представницькому рівні. Співорганізаторами і учасниками заходів були представники обласної, районної та міської влади, які могли найповніше презентувати історію та сьогодення малого міста. До підготовки заходів залучалися місцеві та столичні фахівці архітектурно-будівельної сфери та суміжних галузей знань – архітектори, реставратори, будівельники, археологи, мистецтвознавці, історики, краєзнавці, бібліотекарі, представники наукових та культурно-освітніх закладів, музеїв, громадських організацій.

Під час реалізації проєкту «Історія малих міст України» спостерігався сплеск інтересу науковців, громадськості, місцевого населення до вивчення історії архітектури, будівництва і культури малих міст, збереження їх історико-архітектурної спадщини. До кожного нового заходу долучалося все більше учасників.

Відповідно до Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» статус «малого міста» мають населені пункти, чисельність населення яких не перевищує 50 тисяч осіб. Таких міст в Україні, відповідно до статистичних даних станом на 1 січня 2011 р., налічується 369, що становить близько 81% від загальної кількості міст держави. У малих містах мешкає близько 14% від загальної чисельності населення країни та близько 20% від населення всіх міст.

Прийняти представників кожного з 369 малих міст країни у стінах бібліотеки неможливо, тому на засіданнях бібліотечного клубу було досліджено по одному малому місту від кожної області та Автономної Республіки Крим. При визначенні об'єктів для дослідження ми послуговувалися офіційними даними Всеукраїнського перепису населення України від 5 грудня 2001 р.

Паралельно із дослідженнями міст, які брали участь у проекті, фахівці бібліотеки здійснювали копітку пошукову роботу з дослідження наявної в бібліотеці джерельної бази з історії й усіх інших малих міст України.

На матеріалах фонду бібліотеки проводяться дослідження щодо географічного розташування міст, природно-кліматичних особливостей, адміністративного підпорядкування, особливостей демографічного розвитку, туристичного потенціалу малих міст України. До уваги беруться також питання урбанізації, стану важкої та легкої промисловості, збереження архітектурної спадщини, соціальної інфраструктури, діяльність видатних особистостей (архітекторів, художників, скульпторів, археологів, діячів культури, краєзнавців та ін.), життя яких пов'язане з досліджуваними малими містами.

У результаті реалізації проекту буде видано серію бібліографічних покажчиків з історії малих міст кожної області України та Автономної Республіки Крим (25 видань).

Наразі підготовлено електронні макети 25 видань з історії малих міст України, матеріали яких базуються на фонді ДНАББ імені В. Г. Заболотного. У виданнях буде вміщено коротку історичну довідку про кожне мале місто, що супроводжуватиметься ілюстративним матеріалом, та перелік літератури про місто, що наявна у фонді нашої бібліотеки. Інформація буде систематизована та згрупована за адміністративно-територіальними одиницями (областями), поєднуюватиме в собі опубліковані й неопубліковані фактографічні й ілюстративні дані про всі малі міста України, що є базовим підґрунтям для подальших наукових розробок.

Заходи проекту «Історія малих міст України» збагатили наукові роботи ДНАББ імені В.Г. Заболотного, спрямовані на дослідження архітектурно-будівельного та суспільно-географічного аспектів малих міст України на базі опрацювання масиву документів галузевого характеру, що зберігаються у фонді бібліотеки.

Протягом 2010–2013 рр. виконано п'ять науково-дослідних робіт: досліджено документні джерела про малі міста 24 областей України та Автономної Республіки Крим.

Результатом опрацювання матеріалів на базі бібліотечного інтегрованого програмного забезпечення «IRBIS-64» стало створення електронного галузевого ресурсу бібліографічних даних з питань будівництва, архітектури, соціальної географії досліджуваних малих міст, де відображено інформацію про документальні джерела у форматі анотованих бібліографічних записів. У базах даних міститься інформація про авторів видань, назви, роки видання, відповідна анотація до кожного запису. В базах даних також описано частини документів (статті, розділи тощо). Електронний ресурс дає можливість пошуку за ключовими словами, предметними, хронологічними та географічними рубриками. Електронні бази даних відкриті для доступу широкому загалу користувачів як у режимі on-line, так і off-line.

Аналізуючи ефективність заходів у рамках проекту «Історія малих міст України», можна відзначити:

1. Соціально-бібліотечний проект «Історія малих міст України» відіграв позитивну роль у процесі дослідження краєзнавчої складової розвитку малих міст, містечок, сіл і селищ.

2. Результатом впровадження нового інноваційного проекту стало розширення кола співпраці між бібліотечними працівниками й архітекторами, археологами, істориками, журналістами, місцевими дослідниками.

3. Практично всі керівники представлених у проекті малих міст спільно з громадськістю розробили концептуальні засади реконструкції або трансформації об'єктів культурної спадщини, що передбачають комплексні заходи щодо соціально-культурного, архітектурного, економічного і природного розвитку міст. До вивчення і дослідження місцевих пам'яток культури й архітектури залучено учнівську та студентську молодь. Між адміністраціями окремих малих міст та відомими археологами укладено угоди про проведення ґрунтовних наукових дос-

ліджень у цій сфері, налагоджено тісну співпрацю з навчальними закладами Києва, проведено конференції, зокрема й міжнародні, круглі столи та інші заходи з вивчення культурної, історичної, архітектурної та природної спадщини малих міст та їх околиць.

4. Виявлені під час проведення засідань сучасні проблеми в культурному та економічному житті міст чітко сформульовано, окреслено практичні шляхи їх вирішення.

5. Втілена в життя пропозиція учасників засідань щодо залучення до вивчення історії рідного краю школярів, введення курсу краєзнавства до навчальних програм галузевих вищих навчальних закладів.

6. Активізація громадськості, підвищення самооцінки мешканців малих міст через їхню зацікавленість історією свого краю, пам'ятками архітектури, містобудування, іншими пам'ятками, які є в цих містах.

7. Сформульовано важливе рішення проекту щодо необхідності проведення інвентаризації, систематизації та каталогізації наявних архітектурних, природних, технічних та інших пам'яток у всіх регіонах України з метою збереження архітектурної та історико-культурної спадщини.

8. Напрацьовано цінну джерельну базу з регіонального краєзнавства, що може стати основою для створення сучасного ґрунтового видання про міста і населені пункти України. Адже вже давно назріла необхідність перевидання «Історії міст і сіл Української РСР». У новому довіднику має бути представлена незаангажована інформація про історію та нинішній стан населених пунктів України, приділено значну увагу їх архітектурній та історико-культурній спадщині.

9. Досвідом з архітектурного та регіонального краєзнавства, накопиченим під час реалізації проекту, працівники бібліотеки діляться зі студентами історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час їх історико-краєзнавчої практики на базі бібліотеки.

10. Видання бібліографічних покажчиків сприятиме активізації уваги науковців, громадськості, місцевого населення до вивчення історії, архітектури, будівництва і культури малих міст, архітектурних пам'яток; розвитку регіонального краєзнавства, туризму; збереженню історико-архітектурної спадщини малих міст України; створенню теоретико-практичних передумов для розробки фундаментальних і прикладних програм розвитку на місцевому та державному рівнях для кожного з малих міст за участі владних структур і громадськості цих міст. До активного вивчення історії малих міст України, їх культури, регіонального краєзнавства, збереження культурної спадщини держави залучено студентів вищих навчальних закладів. Це створило передумови для проведення фундаментальних і прикладних досліджень історії малих міст.

Суспільний резонанс, викликаний засіданням бібліотечного клубу, свідчить про те, що соціально-бібліотечний проект «Історія малих міст України» є своєчасним: він сприяє розробці масштабних програм розвитку на місцевому та державному рівнях для кожного з малих міст України. А практична реалізація мети й завдань проекту переконує в необхідності подальшого його розвитку. Таким чином бібліотека згуртовує навколо проекту представників регіональної влади, науковців і небайдужу громадськість, утворюючи міцний плацдарм для подальшої співпраці та продовження роботи в напрямі активізації розвитку малих міст України.

У 2011 р. соціально-бібліотечний проект «Історія малих міст України» дістав міжнародне визнання – його визнано переможцем в Україні в конкурсі «Розвиток міжкультурних і професійних зв'язків бібліотек країн СНД», організованому Бібліотечною Асамблеєю Євразії.

Заходи, що проводяться працівниками ДНАББ імені В.Г. Заболотного у рамках соціально-бібліотечного проекту, можуть бути взірцем для інших малих міст, сіл і селищ усіх регіонів України.

Список використаної літератури

1. Бар: ключ до Східного Поділля : іст.-краєзн. нарис / Барська міська рада. – Бар : Кві-дзин, [2009]. – 71 с. : іл. – Текст: парал. укр., пол. та англ. мовами.
2. Брухлій Н. Корець – одне з історичних міст України / Н. Брухлій // Офіційний сайт Рівненської обласної організації Партії регіонів. – 2012. – Режим доступу: <http://www.partyofregions.rv.ua/news/show/148>. – Назва з екрана.
3. Войцехівська Г. До питання вивчення та популяризації історії малих міст України / Г. Войцехівська // Культурологічна думка : щорічник наук. праць / Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. – Київ, 2011. – № 3. – С. 177–179. – Бібліогр.: 179.
4. Войцехівська Г. Місто Глухів Сумської області / Г. Войцехівська // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2009. – № 9. – С. 38–40.
5. Войцехівська Г. Історія малих міст України: місто Корсунь-Шевченківський Черкаської області / Г. Войцехівська // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України – 2010. – № 3. – С. 50–52.
6. Войцехівська Г. Історія малих міст України: місто Хотин Чернівецької області / Г. Войцехівська // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України – 2009. – № 9. – С. 37–38.
7. Войцехівська Г. А. Історія малих міст України: місто Збараж Тернопільської області / Г. А. Войцехівська // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України – 2009. – № 12. – С. 45–48.
8. Войцехівська Г. А. Малі міста України : дослідження галузевої бібліотеки / Г. А. Войцехівська // Будівництво України. – 2009. – № 9/10. – С. 48–51 : кольор. іл.
9. Войцехівська Г. А. Сучасна наукова бібліотека – яка вона? / Г. А. Войцехівська // Міське господарство України. – 2010. – № 2. – С. 30–33 : фот.
10. Войцехівська Г. А. У Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці ім. В. Г. Заболотного : новий бібліотечний проект / Г. А. Войцехівська // Будівництво України. – 2008. – № 7. – С. 44–47.
11. Войцеховская Г. Волноваха – знаковый город Донецкого края / Г. Войцеховская // Строительство & реконструкция. – 2011. – № 5. – С. 46–47 : фот.
12. Войцеховская Г. Гетманская столица: [місто Глухів, Сумської області] / Г. Войцеховская // Строительство & реконструкция. – 2009. – № 9. – С. 39 : ил.
13. Войцеховская Г. Старинный Збараж / Г. Войцеховская // Строительство & реконструкция. – 2009. – № 12. – С. 42–43 : ил.
14. Войцеховская Г. Украинский Бар : новый библиотечный проект / Г. А. Войцеховская // Строительство & реконструкция. – 2008. – № 9. – С. 60–61 : ил.
15. Войцеховская Г. Чудесный город Украины : [місто Хотин, Чернівецької області] / Г. Войцеховская // Строительство & реконструкция. – 2009. – № 8. – С. 38 : ил.
16. Волноваха попала в историю // i24.com.ua. – 2013. – 26 сент. – Режим доступу: <http://i24.com.ua/news/socium/volnova-ha-popala-v-istoriyu>. – Назва з екрана.
17. Гідно представили рідне місто! // Сайт Полонської районної державної адміністрації. – 2012. – 28 листоп. – Режим доступу: http://poladm.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=892:2012-11-08-09-16-59&catid=1:golovn-novini&Itemid=2. – Назва з екрана.
18. Гончаров О. Презентація Новомиргорода в Києві / О. Гончаров, О. Жидецька ; Нац. спілка краєзнавців. – 2012. – Режим доступу: <http://nsku.org.ua/?news=4936>. – Назва з екрана.
19. До історії малих міст України : [місто Бар, Вінницької області] // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2008. – № 8. – С. 47–48.
20. Жидецька О. Архітектурне обличчя міста Олександрівська Луганської області / Олена Жидецька // Краєзнавство. – 2013. – № 4. – С. 255–258.
21. Жидецька О. Загадка виникнення міста Олександрівська / О. Жидецька // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2013. – № 7. – С. 43–44.

22. *Жидецька О.* Історія малих міст України : місто Василівка Запорізької області / *О. Жидецька* // Краєзнавство. – 2012. – № 2. – С. 169–170.
23. *Жидецька О.* Історія малих міст України : місто Верхньодніпровськ Дніпропетровської області / *О. Жидецька* // Інформаційний бюлетень / Мінрегіон України. – 2012. – № 8. – С. 35–37 ; Краєзнавство. – 2012. – № 1. – С. 175–177.
24. *Жидецька О.* Історія малих міст України: місто Кодима Одеської області / *О. Жидецька* // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2012. – № 7. – С. 30–32.
25. *Жидецька О.* Місто Новомиргород Кіровоградської області / *О. Жидецька* // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2012. – № 6. – С. 38–39.
26. *Жидецька О. В.* Палацовий комплекс Попових у м. Василівці Запорізької області: сучасне і майбутнє / *О. В. Жидецька* // Будівництво України. – 2012. – № 4. – С. 47–48.
27. Засідання бібліотечного клубу // Офіційний сайт Полонської міської ради. – 2012. – Режим доступу: <http://polonne.net.ua/index.php?limitstart=5>. – Назва з екрана.
28. Історія малих міст України: місто Василівка Запорізької області // Офіційний сайт міської ради, міського голови, виконавчого комітету. – 2012. – Режим доступу: <http://vasilevka.org/?p=3160>. – Назва з екрана.
29. Історія малих міст України : місто Цюрупинськ Херсонської області // Офіційний веб-сайт Херсонської області. – 2011. – Режим доступу: <http://oda.kherson.ua/uk/frontend/news/view/7239/> ; Управління культури і туризму Херсонської облдержадміністрації. – 2011. – 30 черв. – Режим доступу: <http://uct.artkavun.kherson.ua/home.htm?n=247&ps=0>. – Назва з екрана.
30. *Каюмов М.* Що «нарили» у Барі столичні археологи / *М. Каюмов* // Місто. – 2008. – № 27.
31. *Кондель-Пермінова Н. М.* До питання опрацювання теми «Барська земля Поділля: європейська спадщина та перспективи сталого розвитку» / *Н. М. Кондель-Пермінова* // Наук. записки / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – Вип. 19. – С. 128–138. – Бібліогр.: с. 137.
32. *Костик М.* Галич як національна святиня / *Марія Костик* // Музейний простір України. – 2010. – 16 берез. – Режим доступу: <http://prostir.museum/publications/ua?id=816> ; Давній Галич. – 2010. – Режим доступу: <http://davniyhalych.com.ua/novini/item/26-nacionalna-svytina?tmpl=component&print=1>. – Назва з екрана.
33. *Кримвовська Ю.* День міста Гадяча в Києві / *Ю. Кримвовська* // Ехо з регіону. Полтавщина. – 2010. – Режим доступу: <http://echo.in.ua/?page=new&id=13971>. – Назва з екрана.
34. *Ладушкина В.* Васильєвка вернет рыцарей. Настоящих! / *Вероника Ладушкина* // Сила слова. – 2012. – 3–10 апр. (№ 4). – С. 12–13 : ил.
35. Любомль презентував Волинь в «Історії малих міст України» // *Волинь Post*. – 2013. – 29 трав. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/news/15374-lyuboml-prezentuvav-volyn-v-istorii-malyh-mist-ukrainy>. – Назва з екрана.
36. *Меснянкін Є.* Місто Бар – у клубі національних святинь України / *Є. Меснянкін* // Барчани. – 2008. – 13 черв. – С. 12–13 : фот.
37. *Мироненко Д. О.* Бібліографічне дослідження історії міста Волновахи Донецької області (за матеріалами фонду ДНАББ ім. В. Г. Заболотного) / *Д. О. Мироненко* // Будівництво України. – 2011. – № 4. – С. 45–47 : фот.
38. *Мироненко Д.* Закарпатский город Свалява / *Д. Мироненко* // Строительство & реконструкция. – 2011. – № 7. – С. 26–27 : фот. ; UA-Reporter.com. – 2011. – 16 серп. – Режим доступу: http://ua-reporter.com.ua/turizm/zakarpatskij-gorod-svaljava__19645. – Назва з екрана.
39. *Мироненко Д.* Історія малих міст України : місто Корець Рівненської області / *Д. Мироненко* // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2012. – № 6. – С. 34–38.
40. *Мироненко Д.* Місто Свалява Закарпатської області / *Д. Мироненко* // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2011. – № 7. – С. 39–42. – Бібліогр. в кінці ст.

41. *Мироненко Д.* Пропагуємо культурні цінності : [місто Любомль, Волинської області] / Д. Мироненко // Міське господарство України. – 2013. – № 2. – С. 42–47 : іл.
42. *Мироненко Д.* Оригінальна атмосфера й незабутні враження : [місто Свалява, Закарпатської області] / Д. Мироненко // Міське господарство України. – 2011. – № 3. – С. 36–38 : іл. – Бібліогр. в кінці ст.
43. *Мироненко Д.* Історія малих міст України / Д. Мироненко // Міське господарство України. – 2012. – № 2. – С. 44.
44. *Пацеля О.* Малим містам – велике майбутнє / О. Пацеля // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 192. – С. 9.
45. *Пацеля О. П.* Галузеве краєзнавство – основа краєзнавчої діяльності бібліотеки : (з досвіду роботи ДНАББ ім. В.Г. Заболотного) // Держ. іст. б-ка України: історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. іст. б-ки України, м. Київ, 24–25 верес. 2009 р. / Мінкультури і туризму України, КНУКіМ, Укр. центр культ. дослідж. – Київ, 2009. – С. 142–143.
46. *Підставка Р.* Репрезентація Збаража в Києві / Р. Підставка / Вільне життя плюс. – Збараж, – 2009. – 16 жовт. (№ 84) : фот.
47. Презентація Верхньодніпровська у Києві // Офіційний сайт Дніпропетровської обласної ради. – 2012. – 19 берез. – Режим доступу: <http://oblrada.dp.ua/press/news/facesandevents/2012-03/2016>. – Назва з екрана.
48. *Принь О. В.* Пам'ятка архітектури «Олександрівська садиба» (1772): облік, використання, доля / О. В. Принь // Будівництво України. – 2013. – № 5. – С. 37–40 : іл.
49. *П'яскіна В.* Історико-культурна спадщина Любомля / В. П'яскіна // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2013. – № 7. – С. 40–43.
50. *Сторожук А. І.* Подільський Бар та його околиці: історія та сучасність. (Події. Особистості. Факти) : навч. посіб. / А. І. Сторожук. – Київ, 2010. – 281 с. : іл. – Рез. укр., рос. та англ.
51. *Тарновская Т.* О нашем городе узнал Киев / Т. Тарновская / Наше слово. – Волноваха, – 2011. – 13 апр. (№ 29). – С. 2 : ил.
52. *Ходус Е.* Сохраним историческое наследие во имя будущего! / Елена Ходус // Офиц. сайт Александровского городского головы и городского совета. – 2013. – 25 апр. – Режим доступу: <http://aleksandrovsk.lg.ua/news.php?id=607>. – Назва з екрана.
53. *Щербина Н.* Велика історія малого міста Корсунь-Шевченківський // Будівництво України. – 2010. – № 3. – С. 47–48 : іл.
54. *Щербина Н.* Гадяч – співочий козацький край / Н. Щербина // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2011. – № 3. – С. 42–44.
55. *Щербина Н.* Город казацкой Сечи // Н. Щербина / Строительство & реконструкция. – 2011. – № 8. – С. 24–25 : фот.
56. *Щербина Н.* Город-крепость Судак // Строительство & реконструкция. – 2010. – № 6. – С. 38–39 : ил.
57. *Щербина Н.* Древний город на Днестре : [місто Галич, Івано-Франківської області] // Строительство & реконструкция. – 2010. – № 5. – С. 10–11 : фот.
58. *Щербина Н.* Древний город Очаков / Н. Щербина // Строительство & реконструкция. – 2011. – № 4. – С. 46–47 : фот. ; Строительство. Реконструкция : интернет-журн. – 2011. – 12 июля. – № 4. – Режим доступу: <http://stroy-ua.net/arkhytektura-y-hradostroytelstvo/drevnyu-horod-ochakov.html>. – Назва з екрана.
59. *Щербина Н.* Жовква – город в стиле Ренессанс // Строительство & реконструкция. – 2010. – № 11. – С. 38–39 : ил.
60. *Щербина Н.* Засідання бібліотечного клубу «Національні святині». Тема: «Історія малих міст України: місто Очаків Миколаївської області» / Н. Щербина // Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України. – 2011. – № 4. – С. 25–28.

61. *Щербина Н.* Земля талантливых людей : [місто Гадяч, Полтавської області] / Н. Щербина // *Строительство & реконструкция.* – 2011. – № 3. – С. 38–39 : фот.
62. *Щербина Н.* Змиев – казацкий город Слобожанщины // *Строительство & реконструкция.* – 2010. – № 7. – С. 38–39 : фот.
63. *Щербина Н.* Зміїв – місто козацького краю // *Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України.* – 2010. – № 8. – С. 40–42.
64. *Щербина Н.* Історико-архітектурна спадщина Галицької землі // *Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України.* – 2010. – № 6. – С. 45–48.
65. *Щербина Н.* Історико-архітектурний ансамбль міста Жовква // *Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України.* – 2010. – № 12. – С. 34–36.
66. *Щербина Н.* Місто нащадків вільного козацького роду : [місто Гадяч, Полтавської області] / Н. Щербина // *Міське господарство України.* – 2011. – № 1. – С. 43–45 : фот.
67. *Щербина Н.* Найстародавніше місто Європи – Судак // *Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України.* – 2010. – № 7. – С. 46–48.
68. *Щербина Н.* Овруч – древний город / Н. Щербина // *Строительство & реконструкция.* – 2011. – № 6. – С. 46–47 : фот.
69. *Щербина Н.* «Седой Корсунь и ласковая Рось» // *Строительство & реконструкция.* – 2010. – № 3. – С. 38–39 : ил.
70. *Щербина Н.* Цюрупинськ – місто Олешківської Січі / Н. Щербина // *Інформаційний бюлетень / Мінрегіонбуд України.* – 2011. – № 9. – С. 41–44.

*А. П. Глусь,
завідувач читального залу
Одеської обласної бібліотеки для юнацтва
імені В.В. Маяковського*

ЧИТАЧ БІБЛІОТЕКИ ЯК СУБ'ЄКТ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Про роль і значення бібліотеки в житті кожної людини можна говорити багато. Сьогодні хотілося б звернути увагу на читача, як суб'єкт, якому належить активна роль в організації діяльності бібліотеки. Бо ж бібліотека – це не тільки місце зберігання та читання книг, журналів чи енциклопедій, якихось паперових або електронних носіїв інформації, не просто точка доступу до мережі Інтернет, а місце, до якого звертаються, аби заповнити своє дозвілля читанням, підготуватися до занять, знайти корисну, потрібну і якісну інформацію, підвищити свій культурний рівень чи просто поспілкуватися.

Бібліотека – майданчик творчого самовираження молоді

Відродно, що серед наших читачів досить багато творчої молоді – це поети та письменники-початківці, художники, які в стінах бібліотеки реалізують себе через участь у різноманітних зустрічах, проведенні власних майстер-класів, автограф-сесій тощо. На це можна поглянути з двох ракурсів. По-перше, це неабияк цікаво цільовій аудиторії нашої бібліотеки, бо спілкування з однолітками, яким є що сказати і є що показати, набагато захопливіше і корисніше, це спонукає вже цих читачів, гостей заходів, до власної творчості, а по-друге, це сприяє і допомагає їм самим учасникам заходів у творчій реалізації. Бібліотека тут виступає як стартовий майданчик для їх самовираження.

«Велике перевтілення», або Бібліотечні графіті

Варто відзначити, що діяльність бібліотеки не зводиться лише до класичної діяльності в стінах бібліотеки. Можна з упевненістю сказати, що наші користувачі дбають і про підтримку маркетингової діяльності та позитивного іміджу книгозбірні. Декілька років тому ми вирішили прикрасити тьмяний фасад нашого приміщення яскравими, влучними малюнками (звичайно ж, тематичними). Ми не брали участі у творчому пошуку, аби надати читачам-волонтерам, серед яких були художники, повну свободу для самовираження. Так, саме завдяки творчому натхненню тих читачів, які зголосилися взяти участь у акції, наша бібліотека стала яскравішою. Дійсно, цей проект дістав і високу оцінку, і, звичайно, сприяв залученню нових користувачів до бібліотеки. Цього року так само за допомогою читачів нам вдалося перетворити приміщення відділу мистецтв на затишний творчий простір.

Перформанс творчої молоді

Багато наших колег, підхопивши досвід зарубіжних бібліотек, проводять цікаві заходи у форматі «Ніч у бібліотеці». Вперше масштабною акцією «Бібліоніч» ми відзначили своє професійне свято ще у 2012 році. Все пройшло так успішно, що захід став традиційним. Програма наших бібліоночей дуже цікава та насичена. Кожен гість має змогу вибрати собі захід до душі – зустрічі з письменниками, концерти молодих одеських музичних гуртів, різноманітні майстер-класи (грим, флористика, зачіски, фотографування та редагування знімків тощо). Але найголовніше, що майже всі ті майстер-класи, що проходять в рамках цього заходу, проводять самі читачі, без їхньої допомоги, як би ми не старалися, захід не був би таким яскравим і насиченим.

В останні кілька років дуже популярними стали бібліотечні флешмоби. Знаємо, що флешмоб – це заздалегідь спланована масова акція, в якій велика група людей (так звані мобери) раптово з'являються в громадському місці і протягом декількох хвилин виконують

сплановані дії, а потім швидко розходяться. Флешмоби фактично неможливі без Інтернету, бо саме за допомогою мережі відбувається підготовка і координація дій учасників.

Чому флешмоби такі популярні серед бібліотек? Тому що бібліотека таким чином намагається привернути до себе увагу і показати свою готовність сприймати тенденції сьогодення. І крім того, бібліотекарі за допомогою флешмобів (а це абсолютно добровільна, аполітична і безкоштовна акція) поповнюють ряди своїх користувачів. Читачі ж бібліотеки – це не проста цільова аудиторія таких акцій. Без читачів флешмоб не відбувся б.

Цьогоріч читачі Одеської юнацької бібліотеки із задоволенням долучилися до Всеукраїнської ініціативи молодіжної секції Української бібліотечної асоціації і взяли участь у флешмобі «Молодь читає» до Міжнародного дня молоді.

Буккросинг

Bookcrossing – це громадський рух, що діє за принципом соціальних мереж і близький до флешмобу. Це так званий процес визволення книг. Людина, прочитавши книгу, залишає (тобто «звільняє») її у громадському місці для того, аби інша, випадкова, людина могла цю книгу знайти та прочитати. Так книги «звільняються» і мандрують від одного читача до іншого, а не залежуються на полицях. Таку ось буккросингову полицю ми створили вже давно саме в стінах бібліотеки й навіть проводили флешмоб «Прочитай! Мені сподобалося». Того дня наші читачі, волонтери бібліотеки, брали заздалегідь відібрані книжки з наліпками про умови буккросингу й залишали їх на помітних громадських місцях вздовж вулиці, де знаходиться бібліотека. З часом одна з наших постійних читачок, художниця за фахом, запропонувала переобладнати нашу звичну буккросингову полицю й зробити щось на кшталт «бібліотечної шпаківні». Так виникла «буккросингова шпаківня».

Бібліотечний Вікідей

Цього року програмою «Бібліоміст» у співпраці з «Вікімедіа Україна» був реалізований проект «Вікіпедія», у рамках якого працівники бібліотек мали змогу здобути навички роботи з он-лайн енциклопедією та дізнатися про можливості застосування ресурсів Вікіпедії у своїй професійній діяльності. Завершальним етапом програми став «Бібліотечний Вікідень».

У рамках конкурсу всі бажаючі мали змогу дізнатися більше про Вікіпедію як онлайн-ресурс, здобути навички роботи з цією енциклопедією та долучитись до створення нових статей про наше місто в українській Вікіпедії. Ми запропонували своїм читачам взяти участь у заході, метою якого було зробити якісні дописи, матеріали про рідний край. Це було досить складно, але і цікаво. Читачі відповідально поставилися до завдання – вони протягом декількох тижнів шукали в бібліотеці цікаві факти, матеріали, писали власні розвідки, а вже в день акції ми разом реєструвалися у Вікіпедії і створювали власні сторінки. До речі, за підсумками конкурсу команда нашої бібліотеки була нагороджена сертифікатами та призами – декілька статей наших читачів визнані переможцями у номінації «Найкраща Вікістаття», а сама бібліотека стала однією з трьох українських бібліотек-переможців у номінації «За створення найбільш сприятливих умов для проведення заходів Вікідей».

Читач і бібліотекар – це ідеальний союз у бібліотечній діяльності

На завершення хочеться підкреслити: «Все – для читача, все – через читача, все – до читача». Ця теорія допомагає організувати бібліотечне обслуговування таким чином, аби сподобатися своїм користувачам. Ми, бібліотекарі, живемо їх інтересами, оскільки постійно спілкуємося – за кафедрою видачі літератури, на спільних заходах, при виконанні читацьких запитів чи наданні інших видів послуг. Ми повинні розуміти свого читача, а читач повинен розуміти нас – і в цьому є формула нашого спільного успіху та розвитку наших взаємин. А найголовніше, ми самі повинні виховувати свого читача, аби потім він став суб'єктом діяльності наших бібліотек. І для цього ми повинні використовувати різні форми бібліотечного обслуговування і досвід наших колег.

Отже, активних, допитливих нам читачів, які б брали активну участь у житті бібліотеки, які б розвивалися самі й допомагали нам розвивати та вдосконалювати наші бібліотеки!

*А. В. Григорян,
провідний бібліотекар науково-методичного
відділу ОННБ імені М. Горького*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОННБ ІМЕНІ М. ГОРЬКОГО ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Ця стаття не є літописом науково-методичної роботи (НМР) Бібліотеки або звітом про неї. Це спроба дослідити основні напрями науково-методичної діяльності ОННБ імені М. Горького за роки незалежності України. Джерелом для дослідження стали офіційні річні звіти про роботу Бібліотеки.

Саме 1992 рік позначився різкими змінами у науково-методичній діяльності Бібліотеки, що було пов'язано із суспільними змінами, які відбувалися на той час в Україні, відмовою від адміністративно-командної системи управління, переходом на нові, демократичні й ринкові форми.

Із здобуттям Україною незалежності виникла необхідність створення нової нормативної бази для діяльності бібліотек України, зокрема з питань формування і збереження бібліотечних фондів, обслуговування користувачів відповідно до нових запитів на інформацію, наукового переосмислення форм і методів роботи бібліотек. Починаючи від 1992 року, "Горьківка" щороку брала активну участь у розробці й модернізації загальнодержавних нормативних документів з бібліотечної справи. За звітами, ця робота у 1992 році розглядалася як *"перспективи розвитку бібліотечної справи в Україні"*. Бібліотека взяла участь у розробці проекту Закону України "Про бібліотечну справу в Україні", надавала пропозиції до проектів "Концепції розвитку бібліотечної справи в Україні", "Інструкції про продаж літератури в бібліотеках", "Інструкції про збереження бібліотечних фондів". За дорученням Міністерства культури України розроблялися проекти "Інструкції про порядок вилучення документів з бібліотечних фондів і органів НТІ", "Інструктивно-методичних матеріалів про роботу з предметним каталогом". У 1993 році за напрямом *"на допомогу вдосконаленню діяльності бібліотек"* Бібліотека розробляла проект "Інструкції про порядок вилучення документів з бібліотечних та довідково-інформаційних фондів" (продовжено у 1994 році), надавала пропозиції до "Положення про систему депозитарного зберігання бібліотечних фондів", "Інструкції з організації передачі документів з бібліотечних фондів та обміну ними між бібліотеками", "Положення про порядок продажу населенню книг, інших видів документів з бібліотечних фондів". 1994 року були підготовлені інструктивно-методичні матеріали "Предметний каталог" (Типове положення про предметний каталог) та "Документи н-ської універсальної бібліотеки, що стосуються предметного каталогу" (Положення про предметний каталог, Інструкція для предметизації літератури, Інструкція для ведення предметного каталогу, Інструкція з редагування предметного каталогу, Предметний каталог: пам'ятка читачеві, список літератури за темою). У 1995 році підготовлено рецензію на проект стандарту «Бібліографічний опис в автоматизованому режимі. Загальні вимоги і правила складання». У 1997 році в рамках *"організації діяльності бібліотек в умовах соціально-економічних реформ"* Бібліотека взяла участь у розробці трьох нормативних документів, які мали сприяти організації бібліотечної справи: "Положення про державний фонд України", "Типове положення про обласну універсальну бібліотеку" та "Типове положення про ЦБС". Розробка "Положення про обласну універсальну бібліотеку" тривала до 1999 року, враховувалися зауваження, висловлені колегами з багатьох бібліотек України.

У 1992 році науково-методична робота зосереджувалася на підвищенні «ролі книги і бібліотеки у формуванні духовного, наукового і культурного потенціалу суспільства, підвищенні якості бібліотечного обслуговування населення»: було підготовлено консультацію

"Місце та роль бібліотек у відродженні духовної культури, загальнолюдських цінностей, моральності та милосердя", вивчався й узагальнювався досвід бібліотек Кіровоградської області зі збереження та розвитку національних традицій; складено довідку про діяльність бібліотек у ринкових умовах на матеріалах виїзду до Одеської ОУНБ (колишня імені В.І. Леніна, нині - імені М.С. Грушевського) і ЦМБ м. Ізмаїла. Фахівці "Горьківки" також брали участь у семінарах з консультаціями про роль бібліотек у відродженні духовної культури (АРК) та щодо пропаганди української художньої літератури (Роздільнянська ЦБС, Одеська область).

Координаційна діяльність протягом 1992-1993 років полягала в цілому в участі наших фахівців в організації і проведенні заходів бібліотек Одеси та в участі представників Бібліотеки в нарадах з питань науково-дослідної, науково-методичної, науково-бібліографічної роботи, комплектування бібліотечних фондів.

У 1993 році актуальною стала *"діяльність бібліотек на допомогу розвитку національної культури"*. Було проведено міжвідомчу науково-практичну конференцію "Бібліотека і національна культура", підготовлено довідку "Внесок бібліотек Кіровоградської області у відродження національної культури" та консультацію "Роль народознавчої літератури в духовному відродженні країни". Цей напрям зберігався в роботі "Горьківки" і в 1994 році і був реалізований в організації для бібліотекарів різних систем та відомств Одеси міжвідомчого семінару "Документальна пам'ять України", на якому було розглянуто методичку і практику роботи бібліотек у створенні державного реєстру книгодруку України.

Допомога вдосконаленню діяльності бібліотек у 1993 році, як напрям методичної роботи, полягала не лише в участі у підготовці нормативних документів загальнодержавного рівня. Були також підготовлені матеріали на допомогу бібліотекарю "Розкриття фондів релігійної літератури", методичні матеріали "Екологія та моральність", примірні тематика районних і міських семінарів бібліотечних працівників на 1994 рік "Знання та віра в духовному житті суспільства та роль бібліотек у висвітленні цієї проблеми". Здійснювалися виїзди із вивченням досвіду, виступами та наданням методичної допомоги до Дитячої бібліотеки АРК (Сімферополь), бібліотек Донецької області (консультація "Бібліотека як центр духовної культури"), Миколаївської області (участь у науково-практичній конференції та обласному семінарі бібліотечних працівників).

У 1994 році *допомога в управлінні діяльністю бібліотек* (нова форма координації) поєднується із розвитком міжнародних зв'язків: організовано і проведено міжнародний семінар "Бібліотечний менеджмент" за участі бібліотечних працівників України, Росії, Австралії, США, Беларусі; фахівці науково-бібліографічного відділу та відділу бібліотекознавства (назва науково-методичного відділу з 1994 року) брали участь у роботі секції Міжвідомчої ради "Координація діяльності бібліотек міста з питань науково-дослідної і бібліографічної роботи". Для Колегії Міністерства культури України було підготовлено довідку "Бібліотечні кадри - проблемні питання". У 1995 році підготовлено консультацію «Бібліотечний менеджмент і формування особистості менеджера. Сучасні вимоги» в рамках обласної наради директорів ЦБС Донецької області "Робота бібліотек у ринкових умовах"; провідні фахівці брали участь у нараді з питань планування науково-методичної і науково-дослідної роботи (Київ), надавали методичну допомогу в організації ділової гри за темою підвищення фахового рівня бібліотечних працівників та підготували консультацію "Планування методичної роботи обласної бібліотеки" для Одеської ОУНБ. Продовженням міжнародної співпраці стало стажування на базі "Горьківки" бібліотечних працівників м. Монпельє (Франція) з питань обслуговування читачів.

У 1995 році в рамках *"організації діяльності бібліотек в умовах соціально-економічних реформ, реалізації Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу"* "Горьківка" брала участь у роботі комісії з питань державних стандартів з бібліотечної справи, надавала методичну допомогу бібліотекам з питань нових форм і методів роботи книгозбірень на допомогу відродженню української культури, популяризації книги з питань народознавства, релігійних свят і обрядів, використання бібліотеками засобів масової інформації в екологічному вихованні

дітей, з бібліотечного маркетингу (для бібліотек Одещини); використання релігійної літератури в просвітницькій роботі бібліотек (Донеччина).

У 1996 -1997 роках активізувалася співпраця відділу бібліотекознавства з національно-культурними товариствами Одеси. У рамках удосконалення *системи обслуговування користувачів* у жовтні 1996 року між Бібліотекою і Асоціацією національно-культурних об'єднань Одеської області було підписано "Угоду про спільну діяльність", а у 1997 році підготовлено План спільних заходів ОДНБ з Асоціацією національно-культурних товариств м. Одеси; того ж таки року було підготовлено і проведено науково-практичну конференцію "Конституція України та відродження культури національних меншин Одещини", а для Інформкультури підготовлено довідку "Відродження культури національних меншин Одещини".

У ці роки активно здійснювалось і *науково-методичне забезпечення спільних проєктів та міжнародних угод*, розвивалася співпраця з представниками української діаспори. У 1997 році було підготовлено угоду про співробітництво між ОДНБ імені М. Горького та Фондом українських студій Австралії, в результаті якої поживилася робота залу "Українці в світі" (1996), було засновано Канадсько-український бібліотечний центр (1998). У цей період йшла підготовка до відкриття Французького культурного центру. Методичним забезпеченням цих контактів займалися одночасно фахівці кількох відділів - бібліотекознавства, "Одесика", літератури іноземними мовами.

Результатом *методичного забезпечення системи комплектування і зберігання фондів* стали: підготовка довідки "Сучасний стан комплектування фондів ОДНБ імені М. Горького: умови і потреби"; участь у роботі Міжвідомчої ради з координації книжкових фондів; комплексна перевірка підсобних фондів ОДНБ та підготовка "Програми збереження фондів ОДНБ ім. М. Горького". Роботу в цьому напрямі здійснювали головним чином фахівці відділу комплектування та відділу бібліотекознавства.

Водночас поживилася *робота з підвищення фахового рівня кадрів*. З серпня 1995 року до лютого 1996 на базі бібліотеки штату Новий Південний Уельс (Сідней, Австралія) стажувалася директор ОДНБ О.Ф. Ботушанська. А у 1997 році стажування в Австралії пройшла працівник відділу літератури іноземними мовами Т.В. Богатирьова. Спільно з Одеською ОУНБ імені

М.С. Грушевського підготовлено і проведено дискусію для методистів провідних бібліотек м. Одеси "Науково-методична робота бібліотек в сучасних умовах: новації, ідеї, пошуки". На базі ОДНБ було організовано і проведено заняття для студентів Одеського училища культури. Фахівці "Горьківки" готували консультації для бібліотек Півдня України. У 1997 році було підготовлено нову редакцію Статуту Бібліотеки.

Починаючи з 1999 року можна говорити про те, що *організація наукових заходів (конференцій і семінарів)* стає провідною складовою НМР на відміну від попередніх років, коли *організація конференцій, підготовка доповідей та укладання збірників матеріалів* розглядалися як *науково-дослідна робота*.

Заходи науково-методичної роботи у 1999 здійснювалися, в основному, за трьома напрямками: *розробка бібліотекознавчих проблем та регламентуючої документації на державному рівні, науково-методична робота Бібліотеки в регіоні, вивчення та вирішення внутрішніх проблем Бібліотеки*. За першим напрямом було підготовлено консультації "Реорганізація карткового каталогу в електронний" та "Просвітницька робота бібліотек на допомогу відзначенню 2000-річчя Різдва Христового"; за дорученням Міністерства культури і мистецтв України здійснювалося доопрацювання, з урахуванням висловлених зауважень, проєкту "Положення про обласну універсальну бібліотеку". Крім того, зважаючи на функції ОДНБ як методичного центру - координатора з питань релігієзнавства, фахівці "Горьківки", зокрема відділу бібліотекознавства, підготували консультативний матеріал "Робота бібліотек на допомогу відзначенню 2000-річчя Різдва Христового" для "Орієнтовної тематики районних і міських семінарів", яку видавала Національна парламентська бібліотека України.

У рамках науково-методичної роботи в регіоні у 1999 році було підготовлено і проведено міжнародну наукову конференцію "Духовність і культура у формуванні особистості та відродженні національної самосвідомості" (до 170-річчя ОДНБ імені М. Горького) та міжвідомчий науково-практичний семінар "На допомогу відзначенню 2000-річчя Різдва Христового". Безпосередньо відділ бібліотекознавства опікувався забезпеченням організаційних і методичних питань: складанням організаційних планів, програм заходів, забезпеченням аудиторії, підготовкою матеріалів конференцій або семінарів до видання, підготовкою книжкових виставок. Також відділ бібліотекознавства брав участь у науково-дослідній роботі "Соціальний портрет бібліотекаря", яку проводила Національна парламентська бібліотека України; у міжвідомчих науково-практичних конференціях бібліотечних працівників "Сучасний погляд на бібліотеки: рік 1999 - пріоритети розвитку" та "Публічні бібліотеки на рубежі XXI століття" з доповідями "Формування іміджу бібліотеки в засобах масової інформації (з досвіду роботи ОДНБ імені М. Горького)" і "ОДНБ імені М. Горького: складнощі і перспективи розвитку в перехідний період".

На окрему увагу заслуговують заходи, спрямовані на розвиток культурних контактів з українською діаспорою з питань історії України, зокрема щодо життя та діяльності видатного українського бібліографа і громадського діяча М.Ф. Комарова. У 1999 році ОДНБ спільно з ОДУ імені І.І. Мечникова організувала "круглий стіл" на тему: "Видатний український вчений, бібліограф і громадський діяч М.Ф. Комаров" (на IV Всесвітньому конгресі українців в Одесі). Фахівці "Горьківки" підготували доповіді: "Життя і творчість М.Ф. Комарова"; "Бібліотека М.Ф. Комарова", "Архів М.Ф. Комарова у складі рукописного фонду ОДНБ імені М. Горького".

Головні заходи Бібліотеки у 2000 році були присвячені 2000-річчю Різдва Христового і визначили популяризацію релігієзнавчої і релігійної літератури та розвиток культурних відносин Бібліотеки з представниками духовенства як постійний напрям діяльності "Горьківки", що, починаючи з 1990 року, відповідало статутним обов'язкам ОДНБ як методичного центру з питань релігії та релігієзнавства. На початку 2000 року проведено перші Різдвяні читання, які стали традиційними. У другому кварталі того ж року спільно з ОНУ імені І.І. Мечникова Бібліотека провела VI філософсько-методологічні читання "Християнська цивілізація перед викликом III тисячоліття", на яких розглядалася роль наукових бібліотек у гуманізації суспільства та просвітницька діяльність бібліотек України з питань релігії і релігієзнавства в сучасних умовах. Наприкінці року відбулася наукова конференція "Християнство в історії і культурі України". За підсумками цих заходів у 2001 році були підготовлені збірники матеріалів.

Відсутність повноцінного фінансування на комплектування бібліотеки новинками українських видавництв спонукала до пошуку альтернативних джерел надходжень. Поповненню фондів сприяла започаткована у 2000 році за підтримки Міністерства культури і туризму України, Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів і Книжкової палати України імені І. Федорова виставка-презентація "Українська книга в Одесі". З 2002 року, зважаючи на масштабність і розглиблення змісту, цей захід набув статусу виставки-форуму "Українська книга на Одещині". Щороку не лише оновлюється і розширюється програма виставки-форуму, а й удосконалюється методичне забезпечення її організації та проведення. Це проявляється у розробці положень про конкурси «Краща книга виставки-форуму» та «Краща рецензія на книгу», в актуалізації концепції виставки-форуму, вдосконаленні технології підготовки заходів - "круглих столів" і ділових зустрічей, семінарів, презентацій нових видань, майстер-класів, виїзного Свята книги (в районах Одеської області). Важливу роль у цьому відіграють як фахівці відділу наукового комплектування фондів та науково-методичного відділу, на плечах яких лежить основна відповідальність за організацію і проведення виставки-форуму, так і працівники інших підрозділів, які беруть участь в організації заходів та щороку вдосконалюють свою майстерність.

На початку нового тисячоліття (з 2001 року) знову чітко простежуються основні напрями методичної роботи, які майже не змінювалися: *ОДНБ імені М. Горького як методичний*

центр державного значення (методичне забезпечення заходів комплексного характеру на підтримку державної політики), розробка регламентуючої документації (на державному рівні), підготовка методичних матеріалів, методичне забезпечення бібліотечної діяльності ОДНБ імені М. Горького (у тому числі розробка і модернізація регламентуючої документації бібліотеки) та бібліотек міста, підвищення фахового рівня бібліотечних працівників.

Методичне забезпечення заходів комплексного характеру на підтримку державної політики стало провідним напрямом НМР і пов'язувалося з організацією наукових конференцій, спрямованих на розвиток відносин з українською діаспорою різних країн та національно-культурними товариствами Одещини, що були започатковані в 1990-ті роки ("10 років разом: здобутки і проблеми культурного розвитку багатонаціональної Одещини", 2001; "Українська діаспора і становлення України як суверенної держави. Взаємодія організацій української діаспори з органами влади", 2001; "Українознавчі діалоги у наукових дослідженнях та практичній діяльності: до 5-річчя відкриття Канадсько-українського бібліотечного центру", 2002; "Проблеми гагаузької культури, мови і літератури", 2005; "Роль личности Яна Гуса в становленні національно-культурного самосознання чешского народа" (до 635-ї річниці від дня народження Яна Гуса), 2006; "Чехи в Україні: історія і сучасність", 2008; семінар для бібліотечних працівників Одеської області "Формування документних ресурсів бібліотек мовами національних меншин", 2010), на популяризацію у суспільстві правових знань ("круглий стіл" на тему: "Конституція України: державотворча роль та "людський вимір" Основного закону", 2002; наукова конференція до Дня Конституції України "Конституція незалежної України: демократична трансформація суспільства і розбудова правової держави", 2004).

2001 року на базі ОДНБ було відкрито інформаційно-аналітичний центр (ІАЦ) "Екологічне відродження Чорноморського узбережжя України" та Університет екологічних знань. Інформаційно-аналітичний центр (нині - сектор інформаційного забезпечення з питань екології довідково-інформаційного відділу) мав забезпечувати користувачам вільний доступ до інформації з питань екології (в електронному варіанті), проведення наукових досліджень у галузі екології, підготовку довідників та бібліографічних покажчиків з питань екології, сприяти вирішенню питань екологічної освіти. Головною метою Університету було формування екологічного світогляду одеситів, уміння використовувати екологічно спрямовані технології, сприяти виробленню обґрунтованих соціально-економічних рішень у регіоні. Продовжуючи тему просвітницької роботи бібліотеки в галузі екології, в 2002 році було проведено Всеукраїнський науково-практичний семінар "Екологія і гуманне суспільство: просвітницька та інформаційна робота бібліотек з питань екології", в якому взяли участь фахівці-екологи, бібліотекарі, представники органів державної влади і місцевого самоврядування. Доповіді учасників, консультації і практичні заняття мали допомогти бібліотечним працівникам оволодіти новими підходами в інформаційному забезпеченні користувачів з питань екології. Семінар було підготовлено спільно фахівцями відділів бібліотекознавства і науково-допоміжної та рекомендаційної бібліографії, ІАЦ "Екологічне відродження Чорноморського узбережжя України" та Університету екологічних знань. Зазначимо, що далі саме на ІАЦ та Університет покладалося наукове і методичне забезпечення роботи бібліотек Одещини з популяризації екологічних знань. 2002 року було започатковано видання збірника наукових праць Університету екологічних знань "Екологія і суспільство". Підсумком роботи наукового і просвітницького потенціалу Університету стала науково-практична конференція "Екологічна освіта і виховання як складова формування громадянського суспільства", яку було проведено в 2011 році з нагоди десятиріччя Університету. 2012 року роботу Університету було припинено. Але це не позначилося на роботі бібліотеки як методичного центру з питань екології. ІАЦ "Екологічне відродження Чорноморського узбережжя України", перетворений на сектор інформаційного забезпечення з питань екології у складі довідково-інформаційного відділу, продовжує задовольняти інформаційні запити користувачів, готувати бібліографічні посібники.

Досвід методичного забезпечення організації та проведення науково-практичних заходів згодом став передумовою для створення у 2002 році нового структурного підрозділу -

координаційного центру проведення масових заходів регіонального значення. Враховуючи, що методичне забезпечення підготовки і проведення таких заходів покладалося на відділ бібліотекознавства, координаційний центр було введено до його структури. В організації заходів брали участь не тільки працівники центру (3 штатних одиниці), а й весь відділ. Внаслідок зміни структури науково-методичного відділу в 2007 році цей підрозділ було ліквідовано. Нині методичним забезпеченням організації і проведення заходів займається сектор науково-методичної роботи НМВ.

Починаючи з 2006 року майже щороку "Горьківка" організувала наукові й практичні заходи (конференції і семінари) з актуальних питань роботи бібліотек: всеукраїнський семінар для бібліотечних працівників "Краєзнавча діяльність бібліотек як складова формування національної самосвідомості" (2006), семінар "Українське письменство в контексті культурного процесу сучасності: книга, бібліотека, читач" (2006), міжнародну наукову конференцію "Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі", присвячену 85-річчю Музею книги ОДНБ (2007), міжнародну науково-практичну конференцію "Міжнародне співробітництво бібліотек у сучасному соціокультурному просторі" (2008).

Загальним питанням організації бібліотечної справи в Україні присвячувалися заходи до ювілейних дат Бібліотеки: "Наукова бібліотека: пріоритети розвитку і перспективи" (до 175-річчя ОДНБ імені М. Горького, 2004), Всеукраїнський симпозіум "Бібліотечні будівлі в контексті сучасної моделі інформаційно-комунікативної діяльності бібліотек України" (до 100-річчя будівлі ОДНБ імені М. Горького, 2007), "Наукова бібліотека: стратегія інноваційного розвитку" (до 180-річчя ОДНБ імені М. Горького, 2009).

Розробка регламентуючої документації (на державному рівні), як і у 1990-ті роки, була пов'язана з роботою над нормативними і регламентуючими документами, які надходили на рецензію з Міністерства культури і мистецтв (Міністерства культури і туризму), Національної парламентської бібліотеки України, від інших розробників. Зокрема, фахівці ОДНБ, у тому числі з відділу бібліотекознавства, подавали зауваження і пропозиції до проектів змін до Закону України "Про бібліотеки і бібліотечну справу", "Положення про публічну бібліотеку" (2004), інструкцій "Збереження бібліотечних і архівних фондів у несприятливих екологічних умовах" та "Збереження і облік електронних носіїв", "Інструкції зі збереження локальних електронних видань" (2005), до "Тимчасових примірних норм часу на основні процеси бібліотечної роботи" (2006). У 2006 році на замовлення Міністерства культури і туризму України було підготовлено проект "Інструкції з обліку бібліотечних фондів України".

У той же час здійснювалося нормативне забезпечення нових наукових проектів ОДНБ: у 2001 році було розроблено "Положення про інформаційно-аналітичний центр "Екологічне відродження Чорноморського узбережжя України" та "Статут Університету екологічних знань ОДНБ імені М. Горького"; у 2002 році - "Положення про Координаційний центр проведення масових заходів регіонального значення". Починаючи з 2003 року розробка нових і удосконалення чинних регламентуючих документів як складова *методичного забезпечення бібліотечної діяльності ОДНБ імені М. Горького* також стала одним з провідних напрямів НМР: щороку здійснювалася розробка нових положень та технологічних інструкцій для поліпшення *роботи з фондами та розвитку бібліотеки в цілому*.

З метою вдосконалення технологічних процесів у роботі з фондами на початку 2000-х років було підготовлено методичні матеріали: "Використання технологій оцифрування у збереженні і наданні доступу до рідкісних і цінних видань" (2001), "Аналіз якісного складу карток-інформацій про маловикористовувану літературу обласних бібліотек Півдня України" (2002).

Не залишалися поза увагою екологічна та релігієзнавча тематика. У ці роки було підготовлено методико-бібліографічні матеріали на допомогу бібліотекареві "Християнство в Україні" (2004), довідку "Співпраця бібліотеки з релігійними організаціями: з досвіду роботи ОДНБ імені М. Горького" (2004), "Огляд актуальних видань з питань релігієзнавства" (2004),

науково-оглядову довідку "Методико-бібліографічні матеріали з питань релігії і релігієзнавства, видані бібліотеками України (2000-2004 рр.)" (2006), методико-бібліографічні матеріали на допомогу бібліотекареві "Християнська етика" (2007). Фахівці довідково-інформаційного відділу, зокрема ІАЦ "Екологічне відродження Чорноморського узбережжя України", готували посібники з питань екології: довідник "Державні й громадські екологічні організації м. Одеси та Одеської області", збірники матеріалів "Екологічні проблеми Причорномор'я" та бібліографічний покажчик літератури "Одеса сьогодні: екологія міста".

Методичне забезпечення діяльності бібліотек міста Одеси з 2001 і до 2013 року пов'язувалося головним чином з участю фахівців ОДНБ (ОННБ) у роботі Міжвідомчої бібліотечної ради при управлінні культури Одеської обласної держадміністрації, наданням бібліотекам консультацій та організацією семінарів з підвищення фахового рівня. Так, у 2000 році бібліотека брала участь у роботі секції координації довідково-бібліографічного та інформаційного обслуговування. Продовжуючи започатковане у 1982 році керівництво роботою Міжвідомчої бібліографічної секції бібліотек м. Одеси, за попереднім погодженням з бібліографами обласних і міських бібліотек Одеси, а також бібліографами одеських вищих навчальних закладів, щороку за підтримки фахівців науково-бібліографічного відділу "Горьківки" проводяться засідання секції, на яких відбувається обмін досвідом з упорядкування бібліографічних посібників, застосування стандартів з бібліографічного опису тощо. Консультації з різних питань бібліотечної роботи надають фахівці майже всіх структурних підрозділів бібліотеки. Починаючи з 2001 року "Горьківка" відповідно до угоди з Одеським обласним інститутом підвищення кваліфікації вчителів проводить щороку для шкільних бібліотекарів Одеси та Одеської області чотири дводенних семінари "Бібліотека на допомогу навчальному процесу".

З 2000 року ми спостерігаємо зростання уваги до системи підвищення фахового рівня в ОДНБ, зокрема і завдяки міжнародним контактам. Фахівці "Горьківки" брали участь у семінарах, присвячених актуальним питанням розвитку бібліотечних технологій, забезпеченню доступу користувачів до світових інформаційних ресурсів: Міжнародний семінар з питань автоматизації бібліотечної роботи (Київ), «Вивчення питань автоматизації в ХДНБ імені В.Г. Короленка» (Харків), «Вивчення питань бібліографічної роботи в німецькій бібліотеці Гете-Інституту» (Київ), семінар регіональних осередків Всеукраїнської асоціації сприяння ООН, крім того пройшло стажування працівника бібліотеки як координатора регіональної бібліотеки з прав людини Ради Європи - у Франції (Страсбург). У рамках навчання працівників бібліотеки з використання комп'ютерних технологій на базі ОДНБ імені М. Горького було проведено цикл занять "Автоматизоване робоче місце бібліографа". Крім того, на базі "Горьківки" відбулося стажування працівників бібліотеки Одеського інституту внутрішніх справ. У самій бібліотеці з 2001 до 2009 року головна увага приділялась організації занять для фахівців керівної ланки (завідувачів структурних підрозділів та головних спеціалістів) і спеціалістів, які тільки прийшли до бібліотеки.

Впровадження автоматизації та інноваційних технологій у бібліотечну практику позначилося на тематиці заходів з підвищення фахового рівня. Так, обов'язковою темою занять для керівників структурних підрозділів у 2001-2002 роках стали "Сучасні інформаційні Інтернет-технології". У 2001 році для завідувачів відділів, секторів і головних спеціалістів було організовано курси з оволодіння навичками роботи на персональному комп'ютері. Того ж таки року відбувся міжнародний семінар "Сучасні інформаційні Інтернет-технології", організований ОДНБ і ЗАО "Компанія Лібер" та присвячений експлуатації програм "Лібер Медіа", використанню нових версій програм, створенню єдиного інформаційного простору, питанням автоматизованої обробки стародруків. 2005 року на базі ОДНБ для бібліотек м. Одеси пройшов односторонній практичний семінар "Можливість участі в міжнародних інформаційних проектах eITL та INTAS для українських інформаційних центрів і бібліотек" за участі директора асоціації "Інформатіо-Консорціум" О.В. Васильєва і директора наукової бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія" Т.О. Ярошенко. Було підготовлено методичні

рекомендації "Использование новых информационных технологий в библиотеке: поиск в Интернете" (автор-упорядник І.Е. Рікун, 2002, 2003). Досвід роботи над укладанням бібліографічних посібників, зокрема за допомогою ресурсів Інтернету, було узагальнено в методичному посібнику "Создание библиографических указателей и справочников: информационные ресурсы и методы поиска" (автор-упорядник І.Е. Рікун, 2005).

Період з 2009 року можна вважати переломним у науково-методичній діяльності "Горьківки": по-перше, поліпилися методичні контакти з публічними бібліотеками Півдня України, по-друге, в рамках розробки нормативних документів, які забезпечують роботу публічних бібліотек України, відбулося розширення контактів з бібліотеками України. Крім того, почалося визначення нових пріоритетів в НМР. Нині серед основних напрямів науково-методичної роботи: *організація заходів загальнодержавного та регіонального рівня; робота з регламентуючими та нормативними документами в галузі бібліотечної справи (зауваження до нормативних і регламентуючих документів загальнодержавного значення та розробка нормативно-регламентуючої документації ОННБ імені М. Горького); методичне забезпечення підвищення фахового рівня.*

За першим напрямом позитивні зміни почалися у 2009 році, коли "Горьківка" започаткувала Регіональний конкурс на краще бібліографічне та методичне видання обласних бібліотек Півдня України. Точніше, таку назву мав лише перший конкурс. Обласним бібліотекам було надіслано запрошення взяти участь у конкурсі ще наприкінці 2008 року. Метою конкурсу, на думку його організаторів - фахівців науково-бібліографічного та науково-методичного відділів, було налагодження контактів з бібліографами і методистами обласних бібліотек Півдня України, обмін досвідом з питань підготовки бібліографічних і методичних посібників. На той час конкурс за такою тематикою не мав аналогів, "Горьківка" стала піонером цього напрямку. Вже на першому конкурсі відбулася зміна формату учасників, оскільки свої роботи надіслали не лише обласні універсальні наукові бібліотеки, а й міські та районні. Всього у конкурсі 2008-2009 року взяли участь 10 бібліотек з усіх шести областей Півдня України та Автономної Республіки Крим. На конкурсі були представлені бібліотеки різного рівня, наприклад: Кримськотатарська бібліотека імені І. Гаспринського (Автономна Республіка Крим), Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека імені Д.І. Чижевського, Казанківська центральна районна бібліотека, Очаківська центральна бібліотека імені П.П. Шмідта Миколаївської області, Центральна міська бібліотека імені І.Я. Франка Одеської міської ЦБС для дорослих, Центральна міська бібліотека імені А. Гайдара Одеської міської ЦБС для дітей. Переможцем конкурсу стала Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека імені Д.І. Чижевського - за краще наукове видання з питань бібліотекознавства "Бібліотека - свідок і творець історії краю" (до 110-річчя заснування Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д.І. Чижевського). Крім того, бібліотеки отримали дипломи лауреатів конкурсу в різних номінаціях. Враховуючи досвід першого конкурсу, було доопрацьовано Положення про конкурс, розроблено Положення про журі конкурсу, відпрацьовано технологію оцінки робіт. Відтоді це – Регіональний конкурс на краще бібліографічне та методичне видання публічних бібліотек Півдня України. Другий (2010-2011) і третій (2012-2013) конкурси продемонстрували вагомий потенціал міських і районних бібліотек як потужних методичних і бібліографічних центрів, зокрема це стосується бібліотек Кіровоградської та Миколаївської областей, які за ці роки представили більшість робіт. У другому конкурсі взяли участь 18 бібліотек, з них 10 бібліотек - міські та районні, вони подали 59 методичних і бібліографічних видань. Переможцем другого конкурсу стала Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека імені Д.І. Чижевського - за методичне видання "Діяльність інформаційно-ресурсних центрів Кіровоградської області: бібліотечні проекти". У третьому конкурсі кількість бібліотек-учасників і видань дещо зменшилась (15 бібліотек, з них 9 ЦРБ; 46 матеріалів). Переможцем конкурсу стала Новоукраїнська центральна районна бібліотека (Кіровоградська область) - за методичні видання "Одна вона у нас така..." Досвід роботи бібліотек району з популяризації рідної мови" та "Оформлення систематичного каталогу та систематичної картотеки статей :

методичні поради". Слід зазначити, що рівень методичних і бібліографічних видань, які брали участь у конкурсі, постійно підвищується. Маємо відзначити Одеську обласну бібліотеку для юнацтва імені В.В. Маяковського, яка на другий і третій конкурси представила свої видання в електронному форматі. Враховуючи те, що рівень автоматизації районних і міських публічних бібліотек щороку зростає, сподіваємося одержати від них подібні методичні та бібліографічні матеріали на четвертий конкурс(2014-2015).

2009 року "Горьківка" започаткували семінари для бібліотек Півдня України з питань роботи з рідкісними та цінними виданнями. Перший з них відбувся в рамках X Всеукраїнської виставки-форуму "Українська книга на Одещині" - "Особливості опису українських стародруків". Основною метою його було навчання принципів виявлення стародруків та їх ідентифікації, надання цим документам відповідної оцінки та здійснення наукового опису. Під час семінару учасники мали можливість ознайомитися з методичними посібниками з цієї тематики, особливостями наукового опису та характерними відмінностями українських стародруків від інших слов'янських видань тієї пори. Семінар отримав високу оцінку його учасників. Основною семінару став практичний доробок фахівців відділу рідкісних видань та рукописів ОННБ. У 2012 році, спираючись на цей досвід і зважаючи на актуальність теми, було проведено першу ділову зустріч з питань роботи з рідкісними та цінними виданнями для фахівців бібліотек Півдня України "Пам'ятки писемності та культури у фондах бібліотек як національне надбання: проблеми розкриття та доступу". У діловій зустрічі взяли участь керівники відділів ОУНБ Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської, Запорізької областей, Кримської республіканської установи "Універсальна наукова бібліотека імені І.Я. Франка", що займаються роботою з рідкісними та цінними виданнями. Були розглянуті актуальні проблеми атрибуції і наукового опису стародруків кирилівського шрифту та організації роботи з рукописними фондами бібліотек. Для учасників ділової зустрічі було проведено майстер-клас з опису, експертизи та ідентифікації стародруків кирилівського шрифту, підготовлено виставку інструктивно-методичних матеріалів, розроблені, роздруковані і подані в електронному форматі схеми наукового опису стародруків, зразки документації, необхідної для ведення рукописного фонду, списки інструктивно-методичних матеріалів. У рамках зустрічі відбувся "круглий стіл" на тему: "Проблеми і перспективи діяльності бібліотек регіону з рідкісними і цінними виданнями", під час якого було обговорено перспективи створення зведеного електронного каталогу рідкісних і цінних видань бібліотек південного регіону України. Учасники зустрічі вийшли з пропозицією проводити такі заходи щороку. На другій зустрічі, яка відбулася 2013 року, були розглянуті актуальні проблеми: застосування у роботі з рідкісними і цінними виданнями ДСТУ ГОСТ 7.87:2008 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Книжкові пам'ятки. Загальні вимоги (ГОСТ 7.87-2003.IDT)», методики роботи з рідкісними виданнями, нормативного забезпечення створення Державного реєстру документальних пам'яток. У рамках зустрічі відбулося практичне заняття на тему: "Наукова експертиза стародруків кирилівського друку". За підсумками двох зустрічей було висловлено побажання проводити цей захід у форматі семінару. Також висловлювалися пропозиції проводити його в подальшому на базі обласних бібліотек, а не лише у "Горьківці", щоб учасники семінару мали можливість одночасно знайомитися із фондами рідкісних і цінних видань бібліотек-учасниць семінару.

З 2011 року, спираючись на високий рівень підготовки бібліографічних посібників, досвід бібліографічної роботи, у тому числі із залученням новітніх електронних технологій, Бібліотека започаткувала проведення раз на два роки семінару для бібліотечних працівників з актуальних бібліографічних питань. У 2011 році було проведено семінар на тему: "Бібліографічна діяльність бібліотек у новому інформаційному середовищі", 2013 року - "Біографічні та біобібліографічні дослідження". У семінарах брали участь як фахівці з провідних бібліотек України (НПБУ, Національної історичної бібліотеки, обласних універсальних наукових бібліотек), так і з міських і районних бібліотек, зокрема Одещини. Програма семінарів передбачала одночасно лекції та практичні заняття. Так, у 2011 році було проведено майстер-клас "Культура видання бібліографічних покажчиків: робота над помилка-

ми", у 2013 році фахівці редакційного відділу "Горьківки" провели практичне заняття "Консультація редактора". У рамках семінарів відбувалися презентації бібліографічних посібників, обмін досвідом зі складання бібліографічних та біобібліографічних покажчиків, організації бібліографічного обслуговування користувачів, використання електронних ресурсів, у тому числі Інтернету і повнотекстових баз даних, для задоволення інформаційних запитів.

З 2010 року ОННБ імені М. Горького брала участь у розробці нормативних документів, спрямованих на розвиток діяльності публічних бібліотек, зокрема обласних, та бібліотек централізованих бібліотечних систем. У 2010 та 2012 роках за дорученням Міністерства культури і туризму України фахівці науково-методичного відділу розробили проекти "Типової структури ЦБС, районної, міської (сільської, селищної) бібліотек та бібліотек, які діють в умовах децентралізації" та "Типових штатів ЦБС, районної, міської (сільської, селищної) бібліотек та бібліотек, які діють в умовах децентралізації". Під час підготовки проектів було опрацьовано пропозиції від обласних універсальних наукових бібліотек України та міських і районних ЦБС. Окрему увагу було приділено бібліотекам, які в 1990-х роках вийшли зі складу ЦБС. Також було проаналізовано законодавчі та нормативні матеріали з бібліотечної справи та інших галузей, що стосуються цього питання, вивчено структуру і штати ЦБС, досвід бібліотек за матеріалами бібліотечних видань та Інтернету. У 2013 році за дорученням Міністерства культури України було підготовлено проект "Положення про централізовану бібліотечну систему". Під час підготовки цього документа також враховувалися пропозиції, які надходили від міських і районних ЦБС. Метою розробки зазначених документів було нормативне забезпечення діяльності ЦБС у нових соціокультурних умовах, забезпечення можливості для бібліотек розвивати свою діяльність.

Починаючи з 2010 року фахівці "Горьківки" надавали також зауваження і пропозиції до проектів ДСТУ "Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять", до «Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека ХХІ ст.», «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек», «Типового положення про обласну (республіканську) бібліотеку для дітей», «Положення про обласну універсальну наукову бібліотеку», нової редакції "Типових правил користування бібліотеками України", до проекту Постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Положення про державний реєстр національного культурного надбання (в частині бібліотечних пам'яток)", "Положення про систему депозитарного зберігання", "Методики віднесення посад працівників бюджетної сфери до певних розрядів Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери", "Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2020 р.", Держстандарту «Державний стандарт надання безоплатних послуг клубними та бібліотечними закладами культури державної та комунальної форм власності», інструкції "Порядок ведення реєстру культурних цінностей, втрачених під час та внаслідок Другої світової війни", "Інструкції з інвентаризації матеріальних цінностей, розрахунків та інших статей балансу бюджетних установ".

Наприкінці 2009 року було розпочато підготовку до проведення атестації працівників "Горьківки". Вже на початковому етапі виявилось, що підвищення фахового рівня потребують і ті працівники, які мають солідний стаж роботи, не обіймаючи керівних посад. Це спричинило внесення змін до *системи підвищення фахового рівня бібліотечних працівників*. Навчання організовується у таких групах: "Управління інноваційними процесами в бібліотеці: для керівників середньої ланки (завідувачі відділів, секторів і головні спеціалісти)", "Школа професіоналізму: для працівників бібліотеки, які бажають оволодіти додатковими знаннями і навичками у бібліотечній роботі (провідні спеціалісти, спеціалісти 1-2 категорії)", "Крок до успіху: для працівників зі стажем роботи менше 1 року". Перевага надається не теоретичним питанням і лекціям, а практикумам. Враховуючи зміни у державних стандартах з бібліографічного опису, спочатку в рамках традиційної системи, згодом на заняттях університету бібліотечно-бібліографічних знань, для слухачів всіх трьох груп проводилися

практичні заняття з бібліографічного опису. Серед нових форм навчання слід назвати психологічні тестування і тренінги, "круглі столи", вебінари. Фахівці "Горьківки" беруть участь у навчальних заходах поза бібліотекою, у семінарах і тренінгах, у тому числі закордонних.

На запит працівників бібліотеки спочатку паралельно з підвищенням фахового рівня проводилися заняття з оволодіння ПК. З 2013 року проводилися навчання за програмами двох базових курсів: «Основи комп'ютерної грамотності» (навчальний модуль № 1), «Використання комп'ютера і керування файлами» (навчальний модуль № 2). Одночасно з 2013 року у зв'язку з впровадженням нової програми Absotheque Unicode та для забезпечення рекаталогізації підсобних фондів - переведення в електронний формат, для спеціалістів структурних підрозділів організовувалися заняття з оволодіння цією програмою. Цей процес було завершено у другому кварталі 2014.

Крім того, на базі бібліотеки проводяться лекційні і практичні заняття для студентів одеських ВНЗ, обласний семінар "Організація та методика проведення досліджень з історичного, географічного, етнографічного, екологічного та літературного краєзнавства" для керівників гуртків краєзнавчого профілю з Одеської області (спільно з Одеським обласним гуманітарним центром позашкільної освіти та виховання). На базі відділу літератури іноземними мовами та міжнародних проектів у рамках роботи волонтерів та інформаційного центру "Вікно в Америку" для відвідувачів центру, студентів, викладачів іноземної мови проводяться практикуми з оволодіння англійською мовою.

Як бачимо, з 1992 року і донині "Горьківка" постійно підтримує свій статус провідного методичного центру регіонального і загальнодержавного рівня. Вона оперативно реагує на зміни у напрямках бібліотечної роботи, на впровадження нових технологій у бібліотечну практику. При цьому відбувається і перебудова роботи самої Бібліотеки, реалізація нею конкретних заходів з впровадження нових інформаційних технологій, адаптація до нових вимог суспільства.

Чинниками пошквалювання науково-методичної роботи, на нашу думку, є:

- високий професійний рівень фахівців, що займаються НМР, насамперед у науково-методичному відділі (нині тут працює 7 фахівців), тобто кадровий потенціал для здійснення науково-методичної роботи;
- застосування в науково-методичній роботі електронних технологій, у тому числі ресурсів Інтернету, що дає можливість оперативніше і якісніше організувати НМР, розширює професійні контакти з бібліотеками, відкриває доступ до інформації про досвід роботи бібліотечних установ України і світу;
- удосконалена система НМР: відпрацьована роками технологія організації заходів, значний досвід роботи з регламентуючою документацією, що прискорює виконання конкретних робіт.

Високий кадровий потенціал та багатий досвід, накопичений за ці роки, забезпечує Одеській національній науковій бібліотеці імені М. Горького статус одного з провідних науково-методичних центрів держави.

Г. К. Швидько,
*доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік
Української академії історичних наук, директор Дніпропетровського регіонального відділення
науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАНУ*

«МАЛА БАТЬКІВЩИНА» В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА КОМАРОВА

Однією з найпомітніших постатей у культурному і суспільно-політичному житті України останньої чверті XIX – початку XX ст. був Михайло Федорович Комаров (1844 – 1913), видатний український бібліограф, лексикограф, критик, фольклорист, видавець і громадський діяч. Унікальність його постаті, перш за все, у тому, що, будучи юристом за освітою і професією, яка все життя давала йому заробіток, він став зачинателем української бібліографії; літературним критиком, до котрого за порадами зверталися люди, для яких літературна справа була одним із напрямів діяльності; лексикографом, під керівництвом і за участі якого було видано чотири томний російсько-український словник, чим зроблено суттєвий внесок в утвердження думки про придатність української мови як літературної, ділової і наукової; перекладачем, з-під пера якого вийшов ряд перекладів з російської мови історичних і художніх творів; видавцем, завдяки якому вийшли у світ твори В. Забіли, С. Руданського, П. Гулака-Артемівського, О. Стороженка; просвітником, який писав і видавав дешеві книжечки для народу з метою поширення природничих та історичних знань; етнографом, який протягом всього життя збирав (і дещо видав) українські приказки, прислів'я, загадки тощо; громадським діячем, який чверть століття був очільником товариства «Одеська громада».

Михайло Комаров стояв на чолі великої родини літераторів і науковців, які водночас були активними учасниками громадського руху й імена яких занесені до енциклопедій (старший брат, четверо дітей, два зяті). Його багаторічна дружба з родиною Косачів, спілкування з І. Франком, М. Коцюбинським, Б. Грінченком, М. Лисенком, Д. Яворницьким, М. Грушевським та багатьма іншими видатними людьми того часу ще більше засвідчує непересічність особистості Михайла Федоровича Комарова.

М.Ф. Комаров – постать загальноукраїнського значення. Та своїм земляком його по праву вважають одесити, бо саме на час його життя в Одесі припадає найбільш активний і плідний період його діяльності. Але й Дніпропетровщина (частина колишньої Катеринославщини) в свої аннали занесла його ім'я, бо тут він народився, навчався в класичній гімназії, пробував літературне перо. Пізніше він активно листувався з культурними діячами своєї «малої батьківщини».

Тема статті зобов'язує автора зосередитися суто на тих фактах, які свідчать про зв'язки Михайла Комарова з тодішньою Катеринославщиною. А першим серед них є факт його народження 23 січня 1844 р. в слободі Дмитрівка, Павлоградського повіту, Катеринославської губернії (нині село Петропавлівського району, Дніпропетровської області). Після закінчення приходського училища, яке в Дмитрівці було відкрите ще у 1811 р., він вступив до Катеринославської класичної гімназії (1858), яка вже тоді славилася своїми знаменитими випускниками і не менш знаменитими її директорами. У період навчання М.Ф. Комарова гімназію очолював дійсний член Російського географічного товариства, кореспондент Департаменту мануфактур і внутрішньої торгівлі, автор значної за обсягом праці «Статистико-географическое описание Екатеринославской губернии» та статей з хімії, мінералогії, геогнозії, опублікованих у різних часописах, Яків Дмитрович Грахов, котрий у співавторстві з С.І. Веребрюсовим написав ще й історію розвитку освітньої справи на Катеринославщині до середини XIX ст. Ця обставина не могла не позначитися на рівні освіти вихованців класичної гімназії. Серед учителів М.Ф. Комарова були викладач російської мови і словесності С.Ф. Сонцев, законодавства – І.С. Косенко, історії та географії – М.І. Онискевич та інші. Самі по собі ці імена сьогодні нам ні про що не говорять. Інша справа, коли зазначити, що вони належали до катеринославського Півківського клубу (1858 – 1860) – прогресивного літературного гуртка так званих «викрива-

чів» («обличителів»), заснованого юристом окружного суду М.П. Балліним та місцевими письменниками В.М. Єлагініним і М.М. Стопановським (пізніше – петербурзьким журналістом). Як видно зі спогадів М.П. Балліна, щотижневі зібрання «півквіків» (читай: любителів літератури, в тому числі, чи в першу чергу, зарубіжної) відвідували вчителі та учні гімназії. Хоча безпосередніх даних про участь у цих засіданнях Михайла Комарова немає, проте це цілком вірогідно, оскільки вже тоді він цікавився літературою.

До гімназійних років Михайла Комарова відноситься і перша згадка про нього в літературному огляді. Львівський професор Ом. Огоновський в «Истории литературы русской», говорячи про твори випускника катеринославської класичної гімназії Гр. М. Бораковського (він жив на одній квартирі з М. Комаровим), який спочатку з товаришами «грав домові спектаклі аматорські», пише: «Спершу грали вони комедії московські, а відтак й українські («Простака», «Сватання на Гончарівці», «Кума-грішника» і т. п.). В сю пору почалися видаватися твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, Стороженка та й стала виходити «Основа». Молодим товаришам полюбилася отся література, і тоді стали вони грати українські жарти й комедії в городському театрі в хосен [на користь – Г. Ш.] бідних учнів. Коли ж спектаклі пішли частіше, а українських творів драматичних було тоді мало, то один з товаришів (Михайло Комар) узявся та тихцем написав якусь драматургічну шутку, а відтак молоденькі аматори зіграли її дома...» [5, с. 909]. Навряд чи той, хто «бавився» літературою, міг не відвідувати засідання «скандальних» літераторів, які для тоді провінційного Катеринослава були досить яскравим громадсько-політичним явищем.

1862 р. Михайло Комаров закінчив класичну гімназію і вступив на юридичний факультет Харківського університету для навчання «за власний кошт». На фізико-математичному факультеті цього університету навчався старший брат Михайла Комарова Олександр (1842 – 1918), один із зачинателів української науково-художньої літератури, популяризатор наукових знань серед народу («Оповідання про комах: яка од них користь або шкода в господарстві», «Оповідання про рослини» та ін.). Між іншим, деякі його брошури були схвалені Міністерством землеробства та державного майна як навчальні посібники для учнів сільськогосподарських шкіл українських губерній імперії.

Зазначимо цікавий факт, який має відношення до формування особистості Михайла Комарова. На час його вступу до університету в Харкові вже мешкав М.П. Баллін, котрий змушений був покинути Катеринослав. У Харкові він зумів організувати літературний клуб «хороших людей» (за його формулюванням у мемуарах) під назвою «Клуб чесних і благородних людей». Таких «хороших людей» набралось близько півтори сотні, серед них виявилися професор О.А. Потебня, літератор В.С. Мова, учитель місцевої гімназії П.І. Ладовський, член харківсько-київського політичного гуртка В. Португалов. М.П. Баллін був одним із зачинателів кооперативного руху в державі та організаторів Харківської громадської бібліотеки, а також видавцем популярних книжечок для народу природничо-технічного змісту, які продавалися в харківському та курському книжкових магазинах Олени Балліної. До цієї серії належать і перші брошури, перекладені на українську мову і видані М. Ф. Комаровим, – «Розмова про небо та землю» і «Розмова про земні сили» О. Строніна.

У період перших студентських років Михайла Комарова до університету в Харкові спостерігався пік громадсько-політичної активності студентів, в значній мірі спричинений Селянською реформою 1861 р. і райдужними сподіваннями на докорінні зміни у розвитку держави. Катеринославський етнограф, культурний і громадський діяч Г.А. Залюбовський, який саме у 1862 р. поновив після тривалої перерви через матеріальні обставини своє навчання на філологічному факультеті, так характеризував студентське життя тієї пори: «Тепер, у 1862 р., було зовсім інакше: були дозволені студентські зібрання в університеті для завідування студентською бібліотекою під наглядом спеціально призначеного професора; студенти мали свою касу; утворювали музичні і співочі гуртки, мали хори малоросійський і великоросійський, котрі збиралися для співів у аудиторіях... Хори студентські були улюбленими у суспільства, й жоден

концерт без них не обходився. Особливо подобався малоросійський хор, і народні малоросійські пісні витіснили романси із віталень.

Помимо загальностудентської каси, були й окремі каси, гурткові, за губерніями чи гімназіями, які закінчили студенти. До нас примикали гуртки земляків-студентів. Катеринославський гурток був найбільшим з усіх окремих гуртків і майже цілком складав і особливий катеринославський малоруський хор. З яким усвідомленням гідності дивилися тоді на себе студенти-катеринославці! Приїжджаючи до Катеринослава, вони й тут трималися загально студентських традицій того часу, ходили частіше всього в малоросійському одязі, у ньому відвідували гуляння у міському саду і на танцях були видними кавалерами...» [3, с. 238].

Одним із проявів суспільного та культурно-національного руху був підвищений інтерес студентів до української народної творчості. Немає сумніву в тому, що ця культурно-суспільна хвиля захопила й Михайла Комарова. Першим кроком М. Комарова на цьому шляху були зроблені ним на Харківщині записи з народних уст пісень, дум, колядок, щедрівок, загадок. А на території колишньої Самарської паланки Запорозької Січі він записав народний переказ про реальну історичну особу – Саву Чалого. Публікація М. Комарова «Два варианта южнорусской народной думы про Савву Чалого» в «Екатеринославских губернских ведомостях» (1865, № 22) відкриває список його опублікованих праць.

Як свідчать збережені машинописні копії листів до Михайла Комарова, він жваво спілкувався з широким колом письменників (переважно, українських), істориків, вчених, акторів, художників, музейних працівників, просвітян. Серед його кореспондентів були і катеринославці. Першим з-поміж них називаємо друга студентської юності Михайла Комарова, юриста за освітою, поміщика Новомосковського повіту Василя Петровича Гегело (1842 – ?), одного з представників розгалуженої родини військових і землевласників козацького походження. В «Архіві Комарова» зберігаються копії 11 його листів до Комарова за 1888 – 1902 рр., написаних українською мовою, за винятком одного. Частково за листами, а частково за іншими джерелами вдалося змалювати портрет Василя Гегело як учасника українського культурно-національного руху.

Особистість В.П. Гегело цікава вже тим, що він є рідним дядьком видатного етнографа і фольклориста, віце-президента Академії наук України Андрія Митрофановича Лободи (1871 – 1931), який у 1890 р. закінчив Катеринославську класичну гімназію. Василь Петрович після закінчення Харківського університету працював в Окружному суді Катеринослава. В 1888 р., отримавши після смерті батька солідну земельну спадщину поблизу Новомосковська, був обраний там мировим суддею, але через поганий стан здоров'я залишив службу і жив на доходи від свого маєтку, мешкаючи то в ньому, то в Катеринославі. У 90-х роках ХІХ ст. був гласним повітових земських зборів. Часто лікувався та відпочивав у Криму, зокрема в Алупці, де жила його сестра Лариса, дружина кримського винороба. Як видно з листів В.П. Гегело до Михайла Федоровича, у Криму він спілкувався з добрими знайомими М. Комарова, зокрема О.Я. Кониським та М.М. Коцюбинським. При тому це не були просто знайомства, він виконував якісь доручення, допомагав матеріально.

Василя Гегело з Михайлом Комаровим поєднувала щира дружба і спільні інтереси. Він так звертається до нього: «Мій любий друже, Михайло Федоровичу», «Друже Михайло», «Любий друже Михайло». Тільки близькій людині можна написати: «Как же ты поживаешь? Напиши», «Будь здоров, кланяйся своєму посемейству, та не забувай про мене. Твій В. Гегело». Василь Петрович отримав запрошення на весілля дочки М. Комарова Віри та О.І. Волянського, лікаря і члена Одеської громади.

Друзі поєднували не лише спогади про студентську юність, а й спільна справа. Відомо, що головним «спонсором» видання 4-томного «Словаря російсько-українського», виданого товариством ім. Т. Шевченка у Львові (1893-1898 рр.), був Євген Чикаленко. Але і Василь Гегело надав немало суму. У листі до Михайла Комарова від 19 лютого 1894 р. читаємо: «Посилаю тобі ще 200 крб. на «Словарь», бажаю тобі довести його до кінця. Може, ще потребується на яке

добре діло грошей, то пиши, буду радий допомогти, скільки зможу» [6, с. 173]. «Ще 200 крб.» означає, що й раніше якісь кошти були пожертвовані на видання словаря.

Василь Гегело передплачував галицьку «Зорю», у якій спершу у вигляді додатків друкувався «Словарь». Він же передплачував єдиний в підросійській Україні «українознавчий» часопис «Киевская старина», який виходив у Києві з 1882 р. і в якому іноді з'являлися праці М. Комарова.

Політичні й видавничі справи галичан порушувалися і в листуванні друзів. Адже М.Ф. Комаров як літературний критик співробітничав з часописами «Зоря», «Діло», «Правда», а також листувався з багатьма діячами культури: І. Франком, М. Грушевським, В. Гнатюком, В. Левицьким, О. Лотоцьким, В. Шухевичем та ін. Тобто, він добре знав політичне і культурне життя в Галичині, а тому за з'ясуванням ряду питань В. Гегело звертається саме до нього.

В.П. Гегело не був політичним чи культурним діячем, але був істинним українцем і допомагав українській справі як міг. За порадою Михайла Федоровича він став членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові та Благодійного товариства з видання дешевих книжок для підтримки українських студентів у Петербурзі. Звичайно, його участь у них обмежувалася членськими внесками та передплатою видань. Так, довідавшись із опублікованого звіту НТШ про обмаль коштів на видання наукових праць, новомосковський поміщик Василь Гегело замість щорічного внеску в розмірі 50 крб. відіслав до НТШ 500 крб. та ще й 20 крб. у фонд Академії наук (тобто, у фонд академічної громади НТШ). І, як видно з його листа до М. Комарова від 15 липня 1900 р., минулого року туди він надіслав пожертву в обсязі 300 крб. Тому його й цікавили галицькі справи, що видно з його листів. Так, у листопаді 1895 р. він пише другові з Алупки, де перебував на лікуванні: «Напиши швидше про все: як то робиться в Галичині і у нас, чи не чути чого за розрішення випускати в Росію часописи галицькі. Міні казали в Ек-ві, що з Петербурга потребували од поштової контори написати – хто отримує «Зорю» в закритих конвертах; що воно за знак?» [6, с. 175]. В іншому листі він просить М. Комарова з'ясувати можливість пересилки грошей до НТШ, аби вони потрапили за призначенням.

Однією з тем листування між В. Гегело та М. Комаровим було спорудження на народні пожертви пам'ятника І.П. Котляревському в Полтаві та його відкриття, що не раз відкладалося. Наприклад, у недатованому листі (ймовірно, 1898 р.) Василь Петрович пише: «Знакомий Полтавець казав мені, що відкриття пам'ятника Котляревському буде у 1899 році. Скільки-то грошей зібрали. Торік послав я в Полтаву Городському голові 50 руб.; да теперечки думаю передать через Полтавця 50 руб., а на той рік ще спроможусь, то одішлю; а може поїду на відкриття пам'ятника восени» [6, с. 178]. Пам'ятник автору «Енеїди» був відкритий аж влітку 1903 р., і цілком імовірно, що друзі юності могли там бачитися.

Друг Михайла Комарова був прекрасною людиною. Коли на початку 1903 р. виникла Катеринославська вчена архівна комісія і незабаром влаштувала музичний вечір за участі відомого кобзаря Терешка Пархоменка, В.П. Гегело зробив щедрю пожертву (100 рублів) на користь комісії, повідомлення про це вміщене було вже в 1-му випуску «Літопису» КВАК. А Василь Петрович був обраний дійсним членом комісії, підтримуючи її матеріально. Коли ж була створена катеринославська «Просвіта», він став її активним членом і відвідував влаштовані просвітними заходи (і, мабуть, допомагав матеріально).

Десь після 1909 р. він придбав у нагірній частині Катеринослава, неподалік від Катеринославського краєзнавчого музею, власний будинок (на вул. Басейній). З епістолярної спадщини Д.І. Яворницького дізнаємося, що в 1915 р. у флігелі, який належав В.П. Гегело і знаходився у дворі на Басейній, зберігалися експонати природничо-історичного відділу музею, перебуваючи під наглядом В.П. Гегело. Він був у приязних стосунках з Д.І. Яворницьким, надавав йому матеріальну допомогу для друкування творів, іноді оплачував витрати на поїздки співробітників на розкопки, фінансував придбання експонатів для музею. Співробітник музею В.І. Строменко 2 липня 1903 р. пише з Катеринослава Д.І. Яворницькому, який був на розкопках: «Синявський приїхав, але я до нього не думаю навідуваця, а то ще подума, що запобігаємо його ласки. Він, бачите, вже купує з Архівною комісією те місце, де Сіркова могила і навіть са-

мого Сірка, щоб, бачите, зробить отчужденіє і збудувати там хату задля туристів. Дід Гегело вже на те діло і 500 крб. доскочив. От дід так дід! Доведеться таки нам его в лоно запорозьких святих зачислить. Біжу зразу єму вклониця» [2, вип. 3, с. 500-501].

У січні 1904 р. той же кореспондент пише директору музею: «Корнілову дід Гегело заплатив 45 крб. за покупку і доставку древностей, а тепер ми йому повернули з тих 50 карбов., які од Родзянчихи у Вас маються. Нарочно не писав Вам аж поки не обійшов усіх дідів і дядьків. В музеї все добре і гаразд. От нам такого діда Бог послав, що як нас нікого немає в музеї, так він кожнісінький день там і сидить, а де треба, то й гроші платить. Прямо святий дід!» [Там само, с. 506-507]. Цей «святий дід» робив пожертви від щирого серця, лише усвідомлюючи суспільне і культурне значення справ, на які він давав свої кошти. Очевидно, впливовим чинником його безкорисливих пожертв була його дружба з Михайлом Комаровим. Помер В.П. Гегело в період між 1918 і 1923 рр., де, коли точно і за яких обставин невідомо.

Одним із добрих знайомих М.Ф. Комарова в Катеринославі був відомий вчений і громадський діяч, член ініціативної групи, яка клопотала про створення Катеринославської вченої архівної комісії, активний просвітянин, директор Катеринославського комерційного училища Антін Степанович Синявський (1866 – 1951), про якого вже багато написано, і він того, безумовно, заслуговує. Шляхи М. Комарова та А. Синявського вперше перетнулися у Києві в 80-х рр. XIX ст., коли там велися жваві дискусії на політичні і культурні теми. Він входив до молодіжного народницького гуртка «Літературна громада», створеного за ініціативи Лариси та Михайла Комарових та до якого належала також старша донька М. Комарова, Маргарита.

Відразу після закінчення Київського університету (1889) Антін Синявський за участь у драгоманівському гуртку «Вільна спілка» був заарештований і висланий до м. Шенкурська.

Після висилки, не маючи права на проживання в Києві, він поїхав до Одеси, вступив там на юридичний факультет університету (закінчив у 1898 р.), а також склав іспити на природничому відділенні фізико-математичного факультету, одержавши право на викладання в гімназіях і прогімназіях. За сприяння А. Смоленського викладав географію та економічну географію в Юнкерському училищі, на Вищих жіночих курсах та в Новоросійському університеті.

А.С. Синявський належав до Одеської громади, неформальними очільниками якої були А. Смоленський та М. Комаров. Восени 1890 р. Михайло Федорович повідомляє редактору «Зорі»: «Я тут змовився з одним земляком – істориком Синявським, щоб давати Вам звістки про книжки, належачі до України, я про літературні, а він про історичні, засилатиме Вам або сам, або через мене і таким побутом ми вестимемо сей відділ так, щоб на кожне число Зорі було хоч трохи» [1, с. 20].

В «Зорі» за 1891 – 1895 рр. маємо кілька публікацій історика під псевдонімами «А. Катран», «А. К-тр-н», «А. С-ий».

А.С. Синявський брав участь у зібраннях одеських «словарників», був редактором відділу в придбаному Одеською громадою журналі «По морю и по суше», яким фактично опікувався М. Комаров. Проте весною 1896 р. він був заарештований і висланий до Томська, але якось йому вдалося залагодити справу і отримати дозвіл на переїзд до м. Білостока у Царстві Польському, де він спочатку працював учителем у Комерційному училищі, а потім став його директором [4, с. 80].

У 1901 р. Антін Синявський був запрошений до Катеринослава на посаду директора Комерційного училища. У його педагогічній, громадській і науковій роботі катеринославський період життя був найбільш плідним. Він був одним із організаторів Катеринославського наукового товариства, яке брало участь у підготовці та проведенні XIII Археологічного з'їзду в Катеринославі (1905 р.). Цим з'їздом цікавився Михайло Комаров, якого разом з Оленою Пчілкою

Антін Синявський приймав як гостей у Комерційному училищі. Зауважимо, що й новостворений краєзнавчий музей до спорудження власного приміщення у 1905 р. мав прихисток у Комерційному училищі. Синявський був одним із найактивніших організаторів Катеринослав-

ської вченої архівної комісії та першим її літописцем. За його редакцією з'явилися десять випусків «Летописи Екатеринославской Ученой Архивной комиссии».

Оскільки Антін Синявський постійно перебував під пильним наглядом поліції, документальних слідів його постійного спілкування з Михайлом Комаровим збереглося мало. Мудрий Михайло Федорович надто добре розумів свою роль «зв'язкового» у культурно-національному і громадському житті обох частин України, а тому мав бути дуже обережним і, очевидно, тому в «Архіві М.Ф. Комарова» збереглася копія лише одного листа А.С. Синявського з малозначимим для нас змістом.

У питанні про зв'язки М.Ф. Комарова з Катеринославщиною найповніше розроблений сюжет його листування з істориком запорозького козацтва, археологом, етнографом, фольклористом, лексикографом Дмитром Івановичем Яворницьким (1855 – 1940). В «Архіві М.Ф. Комарова» збереглися машинописні копії дев'яти листів Д.І. Яворницького, а у відділі рукописів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького – оригінали шести листів М.Ф. Комарова, нині вже опублікованих у 1-му випуску «Епістолярної спадщини академіка Д.І. Яворницького» [2, вип. 1, с. 260 – 265].

Листовне знайомство двох неординарних особистостей припадає на кінець 1897 р. Тоді, отримавши від поета й видавця Кесаря Білиловського дуже позитивний відгук про М. Комарова та дізнавшись про виданий в НГУ «Словарь російсько-української мови», Д.І. Яворницький написав листа М.Ф. Комарову з проханням вислати йому накладною платою вказане видання. М. Комаров не зміг виконати це прохання, однак детально розписав, де і яким чином можна придбати «Словарь». У подальшому між ними встановилися дружні та довірливі відносини, як це видно з їхнього листування. Коли вийшла друком книга Дмитра Івановича «По следам запорожцев», він надіслав її Михайлу Федоровичу, розповівши в листі про перипетії її видання через цензурні рогатки. Цікаво, що Д.І. Яворницький надіслав М.Ф. Комарову не лише свої видані праці, а й рукописи, прохаючи того «яко знатока української мови і творчества» сказати про них «ширу правду»: «Ви якось писали мені, що не вважаєте себе за знавця української літератури. А я так повсігди считав і считаю Вас за чоловіка дуже освіченого у цім ділі, через що мені і хотілось послухати Ваше слово» [2, вип. 4, с. 82]. Коли у Санкт-Петербурзі в 1901 р. вийшла з друку брошура М. Комарова «Антон Головатий», автор відразу ж надіслав її своєму катеринославському знайомому з надписом: «Вельми шановному Дмитру Івановичу Яворницькому від М. Комарова».

Як свідчать історичні джерела, зокрема мемуари учасників літературного процесу, культурного та громадського руху кінця XIX – початку XX ст., у Михайла Комарова та Дмитра Яворницького коло знайомих та друзів значною мірою співпадало.

Після певної перерви листування між Комаровим та Яворницьким відновилося у 1905 р. Тоді Дмитро Іванович надіслав Михайлу Федоровичу свою опубліковану в «Вестнике Екатеринославского земства» статтю «К биографии Т.Г. Шевченко» (1905, № 16-17). Для М. Комарова вона була важлива, оскільки він складав бібліографію праць про життя і творчість Великого Кобзаря. Саме до Д. Яворницького М. Комаров звернувся за довідкою, коли точно відбудеться Археологічний з'їзд у Катеринославі, на якому він хотів побувати, щоб «почути про рідну старовину і з людьми рідними побачитись» [2, вип. 1, с. 265]. Очевидно, натяк був на вчених з Галичини, з якими він листувався та співробітничав у виданнях. Проте, як відомо, їх не включили до програми XIII Археологічного з'їзду формально через те, що вони хотіли виголошувати свої доповіді українською мовою, а фактично – з міркувань суто політичних (власне, й саме мовне питання мало політичний характер). М.Ф. Комарову таки вдалося приїхати до Катеринослава під час проведення там Археологічного з'їзду 15 – 27 серпня 1905 р. на тлі розгортання в місті робітничого страйку. Тоді він, очевидно, і зустрічався з Д.І. Яворницьким. Можна думати, що їх остання зустріч відбулася влітку 1907 р. У всякому разі, підставу так думати дає лист вже згаданого раніше співробітника краєзнавчого музею В.І. Строменка до Д.І. Яворницького з Бердянська в Катеринославі: «Уклоняйтесь од мене Комарові. Мабуть, же

Ви будете його бачить» [2, вип. 2, с. 534]. Очевидно, М. Комаров приїздив до Катеринослава у справах «Просвіти».

Катеринославська «Просвіта», як і Одеська, була одним з найбільш активних просвітянських об'єднань в українських губерніях імперії. Після розробки статуту катеринославської «Просвіти» та тривалої процедури його затвердження владою (на це пішов цілий рік) 4 жовтня 1906 р. відбулися її установчі збори і вслід за тим розгорнута активна діяльність. Київська газета «Рада» повідомляла: «Товариство «Просвіта» в Катеринославі опублікувало вже програму своєї роботи на цю зиму. Утверджено в аудиторії народних читань прочитати ряд систематичних лекцій (плата за слухання буде мала); щотижня будуть театральні вистави – виставлятимуть українські ідейні п'єси; будуть і концерти, на яких гратимуть та співатимуть і кобзарі... Цими днями в «Просвіті» почнуть продавати українські книжечки, малюнки, листовні картки, вироби домашнього промислу і т. п. Незабаром т-во «Просвіта» впоряджає театральні вистави на користь катеринославських безробітних і бідних вчителів народних шкіл» [1906, № 19, с. 3].

Михайло Комаров, почесний голова одеської «Просвіти», підтримував зв'язки з катеринославською «Просвітою» через її діяльних членів. Коли у 1911 р. в Катеринославі став виходити просвітянський часопис «Дніпрові хвилі», редагований Д.І. Дорошенком, М. Комаров став його передплатником і ретельно стежив, аби до нього потрапляли всі числа часопису. Це видно з його листування з Д. Дорошенком. Коли у зв'язку з наближенням 100-літнього ювілею Т.Г. Шевченка катеринославське видавництво «Час» задумало видати повне ілюстроване видання його творів, Д.І. Дорошенко звернувся до М.Ф. Комарова з проханням посприяти в переговорах з одеським українським художником Амвросієм Ждахою, аби той погодився ілюструвати видання.

Катеринославська «Просвіта» мала свої філії у цілому ряді сіл. Наприкінці 1912 р. одна з таких філій була відкрита в с. Перещепиному, Новомосковського повіту. Так от, членом цієї «Просвіти» був М.Ф. Комаров. Мабуть, його участь у ній полягала у матеріальній допомозі через сплату членських внесків та в надсиланні літератури до бібліотеки філії. Наприкінці 1912 р. М.Ф. Комаров став також членом і Мануйлівської філії катеринославської «Просвіти». Вона була однією з найпотужніших у краї через близькість до великого промислового міста (нині в складі лівобережної частини м. Дніпропетровська) та участь у ній визначних для краю особистостей, як-от: журналіста М.В. Бикова, земського діяча і етнографа Г.А. Залюбовського, брата художника В.О. Корнієнка, Федора, інженера І. Труби та ін.

У мануйлівській «Просвіті» було багато робітників та службовців залізничних майстерень (нині – ст. Нижньодніпровськ-Вузол). Одним із них був М.К. Ємець, член катеринославської «Просвіти» з 1906 р. На початку 1911 р. він був обраний головою мануйлівської «Просвіти». В «Архіві М.Ф. Комарова» зберігаються копії двох його листів за 1912 р. В одному він просить Михайла Федоровича допомогти знайти п'єси, «котрі здатні до вистав з боку літературного і сценічного». Він пише, що дізнався про щойний вихід в одеському видавництві «Сніп» виправленого і доповненого видання праці М.Ф. Комарова «До української драматургії», відгук на яку Д. Дорошенко вмістив у «Дніпрових хвилях» (1912, № 10), а тому просить автора надіслати йому примірник книги з підкресленням назв кращих п'єс. Цікаво, як М.К. Ємець розуміє призначення самодіяльного театру: «Ми, шануючи свій рідний театр, вважаємо також на те, що культурно-освітні інституції повинні показувати зразки кращих творів своїх письменників, не маємо права, хоч би й помилково, до чого можливо іноді дійти через невідомість, – псувати смак у глядачів такими виставами, котрі не дають ніякого навчального змісту» [6, с. 204]. У наступному листі М.К. Ємець дякує М.Ф. Комарову за дарунок мануйлівській «Просвіті». Лист-відповідь Михайла Федоровича не зберігся, але він точно був. Час між написанням цих листів Ємця – місяць і три дні. Отже, надзвичайно зайнятий роботою в нотаріальній конторі та громадськими справами Михайло Комаров досить швидко відгукнувся на прохання «Просвіти». Ємець у другому листі визнає свою наївність щодо часових можливостей бібліографа для детального ознайомлення з усією літературою, яку він включає до бібліографії (очевидно, про це йшлося в листі-відповіді). Далі Максим Ємець пише: «Ви також висловили

бажання бути членом нашої «Просвіти», а ми з свого боку вважаємо за честь лічити Вас, шановного громадського діяча, членом Мануйлівської «Просвіти» [Там само].

Про справи просвітян Катеринослава М.Ф. Комаров знав і через спілкування його родини з родиною Лесі Українки, бо її мати, письменниця і громадська діячка Олена Пчілка, досить часто була в Катеринославі, де в с. Лоцманська Кам'янка у 1910 – 1921 рр. жила і працювала земським лікарем молодша Лесина сестра Ольга Косач-Кривинюк, також член катеринославської «Просвіти» (1917 р. разом з чоловіком вона заснувала тут власне дитяче видавництво, займалася перекладами творів французьких та російських авторів українською мовою, а разом з Маргаритою Комаровою-Сидоренко здійснила дуже якісний переклад твору Гюго «93 рік»). Кореспондентом М.Ф. Комарова був також талановитий український художник, графік і поет Василь Онисимович Корнієнко (1867 – 1904), родом з с. Мануйлівка. Він навчався в Петербурзькій академії художеств, потім жив в Одесі, заробляючи кошти на існування малюванням портретів. Тут він особливо тісно спілкувався з М.Ф. Комаровим, друкарем Є.І. Фесенком, лікарем І.М. Луценком. Василь Корнієнко залишив по собі цілий ряд художніх полотен на теми запорозького життя, як-то: «Чари», «Характерник», «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ», «Біля корчми» та ін. Він же виконав портрет Т.Г. Шевченка. В «Архіві М.Ф. Комарова» знаходяться копії трьох листів В. Корнієнка за 1904 рік. Нетривале листування В. Корнієнка та М. Комарова виникло у зв'язку з упорядкуванням бібліографічного покажчика до збірки «На вічну пам'ять Котляревському» і пропозицією художнику намалювати 20 ілюстрацій до «Енеїди» з оплатою по 10 рублів за один малюнок. Художник був тоді вже дуже хворий і незабаром помер. Між іншим, М.Ф. Комаров дав на його похорон 25 рублів. Земляки зберігали пам'ять про художника-патріота. «Дніпрові хвилі» в № 3 за 1913 р. повідомляють: «13 январа в мануйлівській «Просвіті» одбулась сімейна вечірка, присвячена пам'яті художника В. Корнієнка, родом мануйлівця. Прочитано було про життя небіжчика, співано українських пісень та декламовано твори його. Наприкінці прочитано було його казку «Запорожський скарб». На вечірці було 230 душ» [1913, № 3, с. 45].

Катеринославським кореспондентом М.Ф. Комарова був і хранитель крайового музею ім. О.М. Поля, «робітничий поет» Трохим Миколайович Романченко (1880 – 1930), копія листа якого також зберігається в «Архіві М.Ф. Комарова». Між іншим, перший позитивний відгук про його поезію належить перу Олени Пчілки (1908 р.). Про цього «другорядного», але цікавого поета існує досить багата література. Він же ще й записував пісні, казки, народні оповідання, повір'я та ін. У його творчій спадщині є й вірш «Пам'яті великого Кобзаря Т.Г. Шевченка», опублікований у місцевій газеті «Южная заря». М.Ф. Комаров написав листа Т.М. Романченку з проханням надіслати вірша для другого видання «Вінка Т. Шевченкові». З художньої точки зору твір недосконалий, але він передає почуття поета, пієтет до «свого національного генія», як пише він у своєму листі.

Отже, Михайло Федорович Комаров усе своє життя був зв'язаний зі своєю «малою батьківщиною». А вона сьогодні віддає йому належну шану.

Бібліографічні посилання

1. Возняк М. До діяльності Михайла Комарова // Бібліол. вісті. – Київ, 1927. – № 4. – С. 12-46.

2. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. – Дніпропетровськ : Гамалія, 1997 – 2005.

Вип. 1 : Листи вчених до Д.І. Яворницького / упоряд.: С.В. Абросимова, А.І. Перкова, О.В. Піцик, Н.Г. Чередник. – 1997.

Вип. 2 : Листи діячів культури до Д.І. Яворницького / упоряд.: С.В. Абросимова, Н.Є. Василенко, А.І. Перкова [та ін.]. – 1999.

Вип. 3 : Листи музейних діячів до Д.І. Яворницького. – Арт-Прес, 2005.

Вип. 4 : Листи Д.І. Яворницького до діячів науки і культури / упоряд.: С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова. – Арт-Прес, 2005.

3. Залюбовський Г. Отрывки из школьных воспоминаний 1852 – 1864 годов // Екатеринославский юбилейный листок. – 1887. – № 25.

4. Заруба В.В. Антін Синявський: життя, наукова та громадська діяльність / В.В. Заруба. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2003.

5. Огоновський О. Історія літератури руської. Ч.2 / Омелян Огоновський. – Львів, 1889.

6. Швидько Г. Михайло Комаров і Катеринославщина / Ганна Швидько. – Дніпропетровськ : НГУ, 2011.

*Н. Я. Купрата,
доцент, кандидат філологічних наук, викладач
Одеського національного економічного університету*

ТВОРЧИЙ ЗВ'ЯЗОК ОЛЕНИ ПЧІЛКИ З М. Ф. КОМАРОВИМ

Однією з цікавих сторінок життя і діяльності Олени Пчілки (Олена Петрівна Косач-Драгоманова) є її творчий і сердечний зв'язок із родиною відомого українського бібліографа Михайла Комарова. В основі цього зв'язку – спільність громадсько-політичних та естетичних поглядів, любов до рідного слова, до української історії та культури. На жаль, майже весь архів М. Комарова пропав, і ми не можемо ознайомитися з листуванням цих непересічних людей. Але із тих документів, які збереглися, видно, що М. Комаров був другом і соратником української письменниці, громадської і культурної діячки.

У 1883 році М. Комаров видав у Києві «Показчик нової української літератури». В 1885 році у часописі «Діло» надрукував замітки до історії цензури в Україні. Через 14 років, зібравши чимало матеріалу, планує видати доповнену працю про історію цензури в Україні і друге видання «Показчика», у який мали увійти твори всіх українських авторів, починаючи з 1798 року, і присвятити його пам'яті І. Котляревського. Цю роботу він хотів підготувати до святкування століття від виходу у світ славної «Енеїди». Високо оцінюючи талант Олени Пчілки, М. Комаров просить докладніше написати йому про її «писання або видання, що друковані були в Росії або в Галичині чи деінде нашою рідною мовою українською, чи то бєльєстричні, чи наукового змісту, хоч би самі найдрібніші, також переклади з інших мов на українську, етнографічні збірники, матеріали...»¹. В одному із листів до авторки він писав: «...Таки сподіваємось бачити збірку Ваших повістей, і, перечитуючи їх, воскресити ті милі враження, які колись зазнали»². У 1892 році на прохання Олени Пчілки М. Комаров зустрівся в Одесі з І. Тобілевичем (Карпенко – Карим), якому дав адресу письменниці. Тобілевич пообіцяв поставити в Одеському театрі її п'єсу «Світову річ».

У часописі «Рідний край», у розділі «Бібліографія», Олена Пчілка подає інформацію про книгу М. Ф. Комарова «Т. Шевченко в літературе и искусстве», яка має 14 відділів і вийшла в Одесі 1903 року. «В книжці Комарова, – пише Олена Пчілка, – зібрані відомості про всі його твори і про всю літературу. Хто схотів би добре познайомитись з тим, що вже написано про Шевченка і його твори, повинен обернутись до цієї книжки... Минуло 45 літ після смерті Шевченка, але й досі велику частину його творів у нас на Україні не пускає цензура. Через те у нас далеко ще не знають усіх наслідків духовної творчості великого письменника. Через те література про його твори не могла дуже ширитись й з'являтиись на світ»³.

Михайло Комаров, як і сама письменниця, любив українську літературу, високо цінував Кобзаря, його гаряче слово-зброю. Спільність суспільних поглядів цих двох, безперечно, видатних людей свого часу поєднувала їхні родини протягом 25 років. Олена Пчілка шанувала працю Комарова, його глибоке знання мови. У 1906 році на запитання читачів про словники української мови найкращим вона називає російсько-український словар Уманця та Спілки⁴.

Розправа, яку вчинила столипінська реформа над українською мовою, завдала нестерпного удару всім інтелігентним людям. Одеські просвітяни (а серед них найперший Михайло Комаров) виступили на захист рідного слова. Бібліограф, правознавець М. Ф. Комаров «любив Україну так, немов то була дуже дорога йому істота. Наприкінці свого життя він написав на од-

¹Пчілка Олена. ІЛ. ф. 28. од. зб. 792.

²Комаров М. Листи до Олени Пчілки. ІЛ. ф. 28. од. зб. 792.

³Пчілка Олена. Бібліографія // Рідний край. – 1906. – № 8. – С. 24.

⁴М. Уманець та А. Спілка – псевдонім М. Комарова та цілої спілки людей, які допомагали йому упорядковувати словник.

ному зі своїх останніх рукописів: «теченіє скончах, віру соблюдох»⁵. Він збирав відомості про всі утиски цензури проти українського слова, а потім друкував їх на сторінках преси, часто прилюдно звинувачував царський уряд у свавіллі: «З болем болющем мушу і на цей раз, як і давніше, насамперед визнати, що правне чи, вірніше мовити, безправне становище України не змінилось: відомий усім указ 1876 р. і досі не скасований, і досі він тяжким тягарем душить наше слово, наше письменство, а разом і все культурне життя України, – говорив Михайло Комаров в одному із своїх виступів перед одеською інтелігенцією в 1903 р. – ... Крім спільних усім тяжких умов громадського життя, наша бідоласна Україна мусить ще відчувати тяжку образу і кривду, яку заподіяла нам заборона нашого рідного слова...»⁶ Михайло Комаров поділяв світогляд Олени Пчілки і не тільки духовно, а й матеріально підтримував її діяльність, надавав допомогу сільським учителям, які робили перші кроки на шляху збереження найціннішого скарбу народу – мови. В «Рідному краї» за 28 лютого 1908 року читаємо: «Михайло Комаров послав нашій редакції 4 карбованці на те, щоб вислався «Рідний край» якому-небудь неспроможному сільському учителеві в сільській школі в Полтавщині. Ім'я учителя і назву школи ми подали до відома М. Комарову»⁷.

Безсумнівно, що тільки велика духовна близькість цих знаних діячів ХІХ ст. та спільні погляди на проблеми тогочасного суспільства так міцно і назавжди поєднали ці дві культурні родини. Богдан Комаров у книзі «Спогади про Лесю. Одеські зустрічі» згадує, як завжди тепло зустрічали Олену Пчілку в їхній родині, «особливо батько ставився до неї з великим пієтетом за цілеспрямовану волю, рішучість і невичерпну енергію, котру віддавала справам, а також за ту невсипущу турботу про Лесине здоров'я і виховання. Ми, всі старші і менші діти, знали, що вона письменниця, що й дітей своїх привчала любити художнє слово, шанувати рідну мову»⁸.

Олена Пчілка дарувала малим Комаровим свої вірші («Думки-мережанки»), переклади і перші твори своїх дітей – Лесі та Михася. Любі Комаровій вона подарувала «Альбом українських вишиванок» з написом «Любій Любі Комарівні від Олени Пчілки. Душевно з Вами». Михайло Комаров влаштував у 1888 році приїзд сімнадцятирічної Лесі на лікування на Хаджибейський грязевий курорт. Того ж року, восени, коли мати приїхала за донькою, Михайло Комаров організував їм подорож на пароплаві до Аккермана. Пізніше Леся написала цикл віршів «Подорож до моря», в яких відчувається, яке велике враження справило це історичне місце на неї, які душевні страждання пережила вона, слухаючи Комарова.

Славо, наша згубо! славо, наша мати!
Тяжко зажуритись, як тебе згадати!
Кров'ю обкипіла вся наша давнина!
Кров'ю затопила долю Україна.
Ой лимане-лиманочку, хвиле каламутна!
Де поділась наша воля, слава наша смутна?
Все мина! ...Від слави давньої давнини
Лиш zostались вежі та німії стіни!
Де ходили люті турки-яничари,
Там пасуться мирні овечок отари...
Де полягла козацька голова думлива,
Виріс там будяк колючий та глуха кропива.
Виросла там квітка у темниці, в ямі,
Ми її зірвали, – нехай буде з нами!
Квітка тая, може, виросла з якого
Козацького серця, щирого, палкого?...⁹

⁵Комаров Б. Одеські зустрічі: дещо із спогадів про Лесю Українку. – Київ : Дніпро, 1971. – С. 139.

⁶Гуменюк М.П. Українські бібліографи ХІХ – початку ХХ століття. – Одеса, 1994. – С. 49-50.

⁷Пчілка О. Замітка / Олена Пчілка // Рідний край. – 1908 – № 8. – С. 14.

⁸Комаров Б. Одеські зустрічі // Дещо із спогадів про Лесю Українку. / Б. Комаров. – Київ, 1971. – С. 140.

⁹Українка Л. Повне зібрання творів. У 12 т. Т.1 / Леся Українка. – Київ., 1975. – С. 96-97.

Взаємне тяжіння цих сімей було настільки велике, що М.Ф. Комаров хотів купити неподалік Гадяча хуторець, про що його дружина писала до Олени Пчілки: «...Ліля каже, що біля Вашого хутора продається невеличкий, то було б дуже добре, якби нам поселитись коло Вас, а тому чоловік мій і хоче приїхати до Вас, як Ви порадите йому, що це діло добре. Дуже б ми всі були раді оселитись близьенько до Вас, була б змога щоразу бачитись...»¹⁰ Майже вся сім'я Косачів, і особливо Леся, кожен рік приїздили до Одеси. Діти Комарова теж тягнулися до родини Олени Пчілки. Перша самостійна далека подорож Галі і Вірусі Комарових була поїздка до Косачів у гості. Звичайно, Комаров як батько хвилювався за них але: «Думка ж про те, що вони житимуть у Вас, зійдуться, здружаться ще більше з Вашими любимими дітьми та поживуть на селі, побачать Україну і наш люд, призвичаються до нашої мови, котру тут вони чують тільки в своїй сім'ї, та й то не од усіх – все оце побороло в кінець мою непевність і я зважився пустити дітей»¹¹.

Згодом, коли Галя Комарова почала писати вірші, вони відсилали їх на критичний огляд Олені Пчілці. У листі до Олени Пчілки М. Комаров дякує їй за відгук: «Галя дуже дякує Вам за повітання з виступом на літературному полі, хоч цей виступ був невеликий: після спільного одобрення на сімейній раді я зараз одіслав, не спитавши її, а то б вона сама ніколи не зважилась. Тепер вона вже захочена і вже дещо передала мені для одсилки»¹².

Олена Пчілка цікавилась творчістю молодих українських поетів, однією з перших помічала талановитих і друкувала їх у «Рідному краї». Серед них були Л.В. Сохачевська, М. Гай, Г. Чупринка, М.Г. Філянський, Н. Онацький, М.Й. Жук, П.И. Капельгородський, Л. Волошка, Т.М. Романченко, В. Алешко, С.Ф. Черкасенко, В. Пачовський, О.К. Коваленко... Та особливу увагу Олена Пчілка приділяла творчості Комарівни, яка в 1905 році видала збірку своїх віршів «Починок. Пісні, думи та мрії». До кінця свого життя Олена Пчілка була критиком і консультантом творчості Галини Комарової. У листі від 20.07.1927 р., вітаючи Олену Пчілку з днем народження, Комарівна писала: «Вельмишановна й дорога Ольго Петрівна! Вітаю Вас щиро з днем Ваших іменин і бажаю Вам ще багато років справляти їх на радість всіх тих людей, що міцно люблять і глибоко поважають Вас. Дякую Вам дуже, дуже за Вашого листочка, що Ви так ласкаво написали мені, не шкодуючи навіть свого дорогоцінного часу. Усі Ваші зауваження страшенно цінні для мене, бо тепер, коли нема мого дорогого батька, тільки до Вас однієї можу я звернутися за порадою. Ви – моя духовна мати, і я люблю та поважаю Вас цілим серцем своїм...»¹³. Духовна близькість родин Косачів і Комарових виявлялася не тільки у спільних поглядах на проблеми української нації, а й у творчості. Тому не дивно, що спілкування з Оленою Пчілкою і з Лесею Українкою накладає суттєвий відбиток на творчості Галини Комарової. Недарма деякі поезії її «манірою і формою писання нагадують поезії Лесі Українки»¹⁴. Твори Лесі Українки «Стояла я і слухала весну», «Перемога», «Знов весна і знов надії», «Давня весна» перегукуються своїм ліризмом та художніми прийомами з поезією Галини Комарової «Весна»:

Прийшла весна – пташиний спів
Лунає та брентить;
Од тих пісень, пісень без слів
Щось серденько болить.
Болить воно і жде чогось
Серед весняних чар,
А навкруги шепоче хтось:
«Тепер не бійся хмар.

¹⁰Пчілка Олена. ІЛ. ф. 28. од. зб. 789.

¹¹Пчілка Олена. ІЛ. ф. 28. од. зб. 795.

¹² Пчілка Олена. ІЛ.ф.28. од. зб. 794.

¹³Комарова Галина. Лист до Косач О.П. (О.П.) ІЛ. ф. 28. од. зб. 788.

¹⁴Українська Муза: поетична антал. Вип. 10. – Київ, 1908. – С. 984.

Не бійся хмар і вір весні –
Вона життя несе;
Дивись: сміються дні ясні,
Дивись: радіє все.
Радій і ти, і слав весну,
І пишні рви квітки,
І слав царицю чарівну,
Сплітаючи вінки!»¹⁵

У Лесі Українки весна перемагає і в природі, і в серці, хоч, як і в Галини Комарівни «серце і сумне, і темне»:

А весна гомоніла: «Послухай мене!
Все кориться міцній моїй владі:
Темний гай вже забув зімування сумне
І красує в зеленім наряді;...
Все кориться мені, мов цариці:
«Хай же й темне серце твоє оживе
І на спів мій веселий озветься;
Бо на його озвалося все, що живе,
В тебе ж серце живе, бо ще б'ється!»
Тихо думка шепече: «Не вір тій весні!»
Та дарма вже та острога:
Вже прокинулись мрії і співи в мені...
Весно, весно, – твоя перемога!»¹⁶

Не тільки ліризм об'єднує їхні поезії. Обидві поетеси звертаються до історії України, патріотичні ноти звучать у них з однаковою силою (у Лесі Українки в «Боярині», у Галини Комарової – в «Роксолані»). Героїні через все своє життя проносить почуття любові і вірності своїй батьківщині. Ні багатство, ні розкіш не можуть заповнити душевну пустоту в чужому краю. Про тугу за Україною Леся писала і в своїх листах до сім'ї Комарових. Як відомо, «Бояриня» була написана в період, коли Леся Українка разом із К. Квіткою жила в Тифлісі. В архівах Олени Пчілки знайдено лист, де М. Ф. Комаров писав: «А от Квіточка бідолашна: лиха доля знесла її в Тифліс, а тепер вона (Квіточка) пише, що їй так тяжко і рветься знов на Україну або хоч в наші степи»¹⁷. Про печаль свою, про тугу за рідними писала Леся Українка і Галі Комаровій у своєму листі: «Ми мало з ким знайомі, живемо більше самі з собою та з своєю бідою. Мучить дуже так далеко жити від свого краю та від родини, звістки про папину слабкість просто вбивали мене... Вже, видно, мені на роду написано бути такою далекою царівною, пожила в Азії, поживу ще й в Африці, а там... Отак все посуватимусь далі та далі – та й зникну, обернусь на легенду... Хіба ж це не гарно?...»¹⁸

Шевченко був улюбленим поетом в обох сім'ях, тому Галина Комарова і Леся Українка присвятили йому свої вірші: «Т. Шевченко (в ХІ роковини його смерті)» – Г. Комарова, «На роковини» – Леся Українка. У цих віршах вони прославляють «апостола правди і науки» і вірять у краще майбутнє України:

Він перший за свою любов
Тяжкі дістав кайдани,
але до скону їй служив
без зради, без омани»¹⁹.

¹⁵Комарова Г. Українська Муза: поетична антал. Вип. 10. / Галина Комарова – Київ, 1908. – С. 984.

¹⁶Українка Л. Українська Муза: поетична антал. Вип. 6. / Леся Українка. – Київ, 1908. – С. 553.

¹⁷Комаров М.Ф. Лист до Олени Пчілки. ІЛ.ф.28. од. зб. 798.

¹⁸Українка Л. Повн. зібр.тв. У 12 т. Т. 12 / Леся Українка. – Київ, 1979. – С. 277.

¹⁹Українка Л. Повн.зібр. тв. У 12 т. Т.1 / Леся Українка. – Київ, 1975. – С. 379-380.

Неначе продовжуючи думку Лесі Українки, Галина Комарова пише:

І світять нам святі пісні поета,
І кличуть нас до любої мети,
І поки будуть ті пісні бреніти,
Ми не впадем, ми будемо все йти.²⁰

Безумовно, вплив Олени Пчілки, а згодом і Лесі Українки на творчість Комарівни був великий. За характером і Леся і Галя були неординарними натурами: в їх поезії горів вогонь гніву і світилася любов, лагідність, чуйність та доброта. Обидві поетеси не терпіли зради, боролися зі злом і до кінця своїх днів не втрачали віру у краще майбутнє. Нескореність злій долі, жага правди і справедливості завжди перемагали в них. Вірш Лесі Українки «Contra spem spero» і поезія Галини Комарової «Вчора я серце своє поховати хотіла» – вірний доказ цьому.

Вчора я серце своє поховати хотіла,
Щоб не боліло, не билось так дуже воно, –
Зранку ж сьогодні побачила небо блакитне,
Промінь веселий до мене заглянув в вікно.
Ожило серце, усе стрепенулось відразу:
«Жити я хочу, іще похованню не час –
Тихо співає, а я одмовляю: «так, жити
Будемо, серце, бо ще твій огонь не погас!
Будемо жити ми, поки зима непривітна
Знов не прийде, не придушить нас лихом своїм.
Будемо жити ми, поки весна молодая
ще нас, хоч зрідка, чарує промінням ясним»²¹.
(Підкреслено нами – Н.К.)

У Лесі Українки цей оптимізм звучить впевнено, гучніше, вже на початку вірша:

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись, –
Жити хочу! Геть думи сумні!²² (Підкреслено нами – Н.К.)

У Галини Комарової, як і у Лесі Українки, є вірші, сповнені розпуки, відчаю, суму. Та негаразди, нещастя ніколи не були безконечні, безповоротні. В поезії, як і в житті, вони знаходили вихід, не втрачали надії навіть тоді, коли, здавалось, і душа була приречена на смерть. Такими віршами є «Я знала те, що будуть сльози, муки...» Лесі Українки та «Я темряви боюсь» Галини Комарової:

Я темряви боюсь.
Я темряви боюсь: вона приходить тихо
І все вкрива нечутно таємна,
А з нею враз і давнє незабутнє лихо
Встає в душі і туга потайна.
Я темряви боюсь: вона зрождає згуки
Незрозумілі, дивні і сумні,
Вона нагадує нам сльози і розлуки,
Нові жалі малює в далині.
Я темряви боюсь! Зникай же ніч немила!

²⁰Комарова Г. Українська Муза: поетична антол. Вип. 10 / Галина Комарова. – Київ, 1908. – С. 990.

²¹Комарова Г. Починок: пісні, думки та мрії, 1900-1904 р.) / Галина Комарова. – Одеса, 1905. – С. 65.

²²Українка Л. Українська Муза: поетична антал. Вип. 6 / Леся Українка. – Київ, 1908. – С. 552.

Хай прийде день і сонце золоте,
Тоді народиться в душі нова сила,
Надії квітка в серці розцвіте.
Я темряви боюсь, я кличу день прекрасний,
Але стоїть круг мене ніч сумна,
І вже, здається, кожний промінь ясний
Ся темрява погасить навісна²³.

У Лесі Українки темрява, сутінь облягти її душу і серце, та вона не здається, вона бореться до кінця:

Хоч би вже не сутінь,
а тьма сувора залягла кругом,
я ще не здамся, буду прислухатись,
чи не заглух в душі мій давній грім,
тривожно думкою загляну в саме серце,
чи в ньому ще спалахують часами
колишні блискавиці, – а як ні,
якщо мене зима пройме до серця,
мою весну таємну переможе,
мої дивниці – квіти поморозить,
то я скажу: ні, я сього не ждала.
Умри, душе, розбийсь, холодне серце,
так жить не варт²⁴.

Дружба, розпочата старшим поколінням Косачів і Комарових, на все життя зв'язала і їхніх дітей між собою. Коли у кінці 1880-х років в Одесі виник гурток української молоді – «Молода громада», Леся Українка була найактивнішим його членом і, звичайно, з більшістю його членів була знайома особисто. До нього входили: Маргарита і Люба Комарови, Лена Смоленська (донька відомого тоді учителя історії Леоніда Смоленського, автора українського перекладу «Марсельєзи»), Наталка Гернет (донька відомого в Одесі революціонера Олександра Гернета, власника великої бібліотеки); студенти: Микола Лосятинський (1886-1889 рр.), студент Новоросійського університету (згодом виключений), Неон Галимський, Савлуков, Середан-Сабатин, Данило Заболотний, студент-природник (згодом видатний український мікробіолог і епідеміолог, академік і президент АН УРСР). Коли у Києві виник гурток «Плеяда», члени якого хотіли видавати твори всесвітньої літератури українською мовою, Леся Українка намагалася залучити до видавничо-літературної та перекладацької роботи талановитих студентів-одеситів з «Молодої громади».

Маргарита, Віра, Богдан, Люба, Галина Комарови разом із дітьми Косачів були духовно розкріпачені батьками ще з дитинства. Заряд волі, справедливості, відчуття своєї гідності, який вони отримали у своїх родинах, допоміг дітям стати повноцінними українцями. Завдяки Олені Пчілці, Петру Косачу, Михайлу та Любові Комаровим їхні нащадки не зрадили батьківських ідей, ніколи не нехтували історією та культурою свого народу, навпаки – ще більше розвивали її, заохочували вчитись і берегти дорогоцінні джерела, що зберігалися народом впродовж віків. Вони несли у народ світову літературу, тим самим розширювали кругозір українського народу, збагачували його духовну скарбницю. І кожен із них, як М. Комаров, міг наприкінці свого життя спокійно і впевнено сказати: «Теченіє скончах, віру соблюдох».

Життєві шляхи Олени Пчілки переплелись із дорогами таких щирих українців, як І. Франко, М. Лисенко, М. Старицький, М. Комаров, не випадково. Джерелом їх натхнення завжди була творчість українського народу, з глибин українського етносу вони черпали теми, сюжети для своїх літературних творів і, беручи цей етнічний скарб, щиро віддавали свій талант людям.

²³Комарова Г. Починок: (пісні, думи та мрії, 1900-1904 р.) – Одеса, 1905. – С. 69.

²⁴Українка Л. Повн. збір. тв. У 12 т Т. 1.. – Київ, 1975, - Т.1. – С.301-302.

БІБЛІОТЕКА КОМАРОВА У ФОНДАХ ОННБ ІМЕНІ М. ГОРЬКОГО

У фондосховищах України зберігається чимало історичних пам'яток регіонального, загальнонаціонального та світового значення. Серед них – сотні тисяч архівних документів, першодруків, стародруків, інших рідкісних і цінних видань. У наш час майже всі фондоутримувачі таких книжок у тій чи іншій формі виділили у себе колекції рідкісних і цінних видань.

Одна з найстаріших книгозбірень України – Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького, її унікальний і різноплановий фонд нараховує понад п'ять мільйонів видань. Серед них – ряд цінних колекцій, рідкісних книжок, які почали накопичуватися в бібліотеці від початку її існування (з вересня 1829 року) і є невід'ємною складовою культурного надбання України. Гордість бібліотеки – відділ рідкісних видань та рукописів, зокрема його унікальні рукописні та книжкові колекції – іменні та тематичні. Основою іменних колекцій відділу стали зібрані окремими особами чи родинами бібліотеки, які зберігаються в тому вигляді, в якому потрапили до ОННБ. Усі ці колекції збиралися власниками в різний час і з різною метою. Кожна така колекція представляє особливий інтерес для дослідників у залежності від наукових уподобань, але всі вони загалом становлять історичну та культурну цінність.

Серед таких колекцій чільне місце належить бібліотеці видатного діяча української культури Михайла Федоровича Комарова (1844-1913). Його бібліотека виділена в окрему іменну колекцію і зберігається у відділі рідкісних видань та рукописів ОННБ імені М. Горького. Саме цій колекції ми присвячуємо свою статтю, маючи на меті розкрити її тематичну структуру та охарактеризувати деякі цікаві видання з її складу; показати важливість колекції для дослідників української культури взагалі та української літератури зокрема.

В історії української культури Михайло Комаров посідає почесне місце як літературознавець, етнограф, біограф, бібліограф, лексикограф, а також як видавець і громадський діяч [9]. Життю і творчості Михайла Федоровича Комарова присвячена низка історичних, бібліографічних, культурологічних та краєзнавчих праць [3].

Народився Комаров на Катеринославщині 11 (23) січня 1844 року. Його батько, за походженням росіянин, з дитячих років жив в Україні. Мати – українка. Михайло Федорович навчався в Катеринославській гімназії, потім – на юридичному факультеті Харківського університету. Після його закінчення в 1867 році переїхав до м. Острогозька, Воронежської губернії, де працював кандидатом на судові посади в окружному суді, а потім в адвокатурі [11, с. 8]. Пізніше – нотаріусом у Києві, Умані, Одесі. Ще зі студентських років М.Ф. Комарова приваблювала духовна спадщина українського народу, предметом його наукових зацікавлень були, зокрема, етнографічно-фольклорні дослідження, особливу увагу приділяв пісням і думам, у яких відображалась історія та доля українського народу. Зібрані ним фольклорні матеріали пізніше були опубліковані [6].

Переїхавши до Києва у 1879 році, Михайло Федорович продовжив бурхливу культурну діяльність, ставши членом напівлегальної громадської організації «Стара Громада», а після її розгрому в тому ж році – у групі словникової комісії, яка працювала над створенням українсько-російського словника, незважаючи на заборони, пов'язані з Емським указом 1876 року, що був спрямований на витіснення української мови з національної культурної сфери. Але саме в таких умовах, скоріше всупереч їм, ще більше активізувалася діяльність на підтримку українського слова та літератури.

У 1888 році Михайло Федорович оселяється в Одесі і поряд з нотаріальною практикою займається культурно-громадською діяльністю. Ставши одним із найактивніших членів одеської «Громади» і очоливши її, він широко розвиває громадську видавничу справу, активно просуває українську книгу, виступаючи посередником між письменниками і цензурою. Кома-

ров жваво спілкується з багатьма діячами української літератури, як от з М.С. Грушевським, І.Я. Франком, Лесею Українкою, М. Коцюбинським, Д. Яворницьким, Д. Дорошенком та ін. Йому належить значна роль у виявленні, підготовці й виданні творів С. Руданського, І. Карпенка-Карого, Є. Гребінки, В. Забіли, П. Куліша, В. Стороженка та ін. Активна видавнича справа і посередництво Комарова виправдали себе, коли наприкінці 1880-х років в Одесі вийшли друком 14 українських книжок, а в 90-х роках вже 30 [11, с. 29]. Комарову-видавцю присвячені окремі дослідження [2].

Ще в київській групі «словарників» закладався фундамент багаторічної лексикографічної роботи М.Ф. Комарова; виникла думка про невідкладну потребу скласти бібліографію українського письменства, що і було ним реалізовано. Так, результатом його плідної праці стали: «Бібліографічний покажчик нової української літератури 1798-1883» (Київ, 1883), «Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т.Г. Шевченко» (Київ, 1886), чотиритомний «Словарь російсько-український» (Львів, 1893-1898) та інші біобібліографічні, історико-етнографічні і лексикографічні праці [11, с. 54- 63].

Розуміючи важливість такої роботи для української культури, М.Ф. Комаров збирав і необхідні матеріали для неї. Ще зі студентських років, рік за роком, поповнювалися полицки його бібліотеки. Нині це невичерпний скарб для дослідників. Глибоке і всебічне вивчення видань з колекції Комарова дозволяє дійти висновку, що збирав книги він протягом усього життя. Купував їх у книжкових магазинах, чимало видань одержав від друзів, учених, письменників, про що свідчать численні дарчі написи.

Дослідники життя і творчості Комарова здебільшого робили акцент на вивченні його наукової та громадської діяльності, велику увагу звертали на бібліографічну та літературну роботу, є й відомості про його особисту бібліотеку. Так, дослідник життя і творчості Михайла Комарова М.І. Ясинський згадує про бібліотеку кількома реченнями, у яких подає важливу інформацію про її обсяг (на 1905 рік вона нараховувала до трьох тисяч назв) та вказує на її цінність для сучасників [11, с. 48].

Важливі дані про долю бібліотеки після смерті її власника наводить син Михайла Федоровича, Богдан Комаров. Ось що він пише: «Після смерті Комарова в серпні 1913 року залишився його тестамент, згідно з яким весь відділ «Україніса» його бібліотеки мав перейти до «Одеського Українського клубу», а якщо «Український клуб» на момент затвердження тестаменту було б зачинено, то до музично-драматичного товариства «Українська хата» в Одесі. Коли ж і «Українська хата» буде зачинена, – до «Библиографического общества» при Одеському університеті. До моменту затвердження заповіту М. Комарова «Одеський Український клуб» було закрито [5, с. 75]. Таким чином, бібліотека М. Комарова перейшла у власність «Української хати», яка на той час переживала лиху годину, матеріально дуже бідувала і навіть не мала свого власного пристановища. Прийняти бібліотеку Комарова, що налічувала близько 3000 назв, вона не мала змоги, і серед її членів виникла думка передати бібліотеку М. Комарова до Одеської публічної бібліотеки. Адміністрація ОПБ в особі тодішнього директора професора М. Попруженка та бібліотекаря Л. Де-Рібаса з радістю зустріла цю пропозицію і погодилася на утворення спеціального відділу імені М. Комарова, обіцяючи перенести до нього також усі українські книжки, які вже мала Публічна бібліотека, і направляти туди всі майбутні надбання українською мовою.

Отже, в 1914 році цілком конкретно було порушено питання про заснування при Публічній бібліотеці в Одесі окремого українського відділу. Проте справа до цього не дійшла, хоча «Українська хата» й винесла остаточну постанову про передачу книжок М. Комарова до Публічної бібліотеки. На перешкоді цьому стала Перша світова війна: штат Публічної бібліотеки було значно скорочено і виявилось, що влаштувати український відділ для громадського користування можна буде тільки після закінчення війни. Отже, бібліотека М. Комарова зберігалася в його родині і тривалий час залишалася недоступною для широкого загалу.

Після Лютневої революції 1917 року питання про долю бібліотеки М. Комарова та колишньої «Просвіти» не раз порушувалося на зборах різних українських товариств, і нарешті

«Керівничий комітет», який об'єднав усі українські організації Одеси, виніс постанову про утворення громадської української бібліотеки, ядром якої мали стати дві вищезгадані бібліотеки. Цю постанову вдалося впровадити в життя аж у 1920 році. Згідно з постановою Одеської Губполітпросвіти 1 липня 1920 року в Одесі було засновано «Українську державну бібліотеку» (УДБ), до якої було переведено і бібліотеку М.Ф. Комарова [5, с. 76].

У вересні 1922 року УДБ злилася зі своєю філією, що функціонувала на Молдаванці під назвою «І-ша Українська народна бібліотека ім. Т. Шевченка». [4, с. 79]. Після злиття бібліотека працювала під назвою «Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка», директором її став Богдан Комаров [5, с. 80].

Але на цьому історія бібліотеки не завершилася. Коли на початку 1930-х років Богдан Комаров був репресований і висланий за межі України, частина бібліотеки його батька, Михайла Комарова, розпорошилася по Одесі, поодинокі примірники видань можна було побачити у букіністичних книгарнях та на книжкових базарах [8, с. 154]. Проте основну частину бібліотеки вдалося зберегти. Як зазначає дослідник життєвого і творчого шляху Комарова Г.Д. Зленко у статті «М.Ф. Комаров та його бібліотека», восени 1930 року за ухвалою Наркомату освіти УРСР бібліотека М. Ф. Комарова увійшла до складу Одеської державної публічної бібліотеки [4, с. 32]. Книжкову колекцію М.Ф. Комарова було передано до основного книгосховища, де вона зберігалася до початку 1980-х років, доки в бібліотеці не розпочалася робота з виявлення приватних колекцій.

Нині бібліотека М.Ф. Комарова – це окремо виділене зібрання, яке налічує 1258 назв книжок і періодики. Усі видання зареєстровані в інвентарних книгах і відображені в каталогах бібліотеки, а в робочих каталогах відділу рідкісних видань та рукописів – з поміткою на каталожних картках: «Бібліотека М.Ф. Комарова». Також складений окремий картковий каталог колекції.

Ця колекція – пам'ятка духовного життя українського народу XIX ст. Особиста бібліотека М.Ф. Комарова універсальна за змістом і важлива за значенням. Вона включає в себе широке коло різноманітних матеріалів, що відображають науково-дослідницькі інтереси власника, висвітлюють його зв'язки з літературними та науковими колами, а також розповідають про тернистий шлях українського друкованого слова.

До зібрання входять книжки XIX – початку XX ст., але більшу частину складають видання 1880-1910 років з друкарень Одеси, Харкова, Києва, Херсона, Чернігова, а також Львова і Чернівців. Багато видань з Москви та Санкт-Петербурга.

Приналежність книг до бібліотеки М.Ф. Комарова засвідчена кількома способами: багато книжок його бібліотеки позначені на обкладинках чи титульних аркушах літерами «М.К.», написаними олівцем; на корінцях обкладинок деяких примірників можна зустріти золоте тиснення ініціалів М.К., тобто Михайло Комаров; усі книжки колекції мають печатки власника: «Бібліотека М. Комарова № _____», рідше овальну печатку «Библиотека М.Ф. Комарова» або овальну з короною «Михаил Федорович Комаров».

Книжки з колекції М.Ф. Комарова мають ще одну печатку: «Українська Державна Бібліотека» (УДБ) як свідчення того, що книжкова колекція свого часу входила до фонду зазначеної бібліотеки. Багато видань зі штампами книжкових магазинів Києва та Одеси.

Перлина колекції – книжки з автографами: Михайло Федорович одержував багато видань від авторів у подарунок. Нині нам відомо сто одинадцять книжок з автографами п'ятдесяти п'яти діячів української культури: В. Александрова, В. Антоновича, Д. Багалія, Ф. Вовка, Б. Грінченка, І. Карпенка-Карого, М. Коцюбинського, А. Кримського, І. Нечуя-Левицького, О. Огоновського, М. Старицького, Х. Ящуржинського та ін. Дарчі написи становлять особливий інтерес. Вони розкривають наукові та дружні зв'язки вченого, в них відбивається дружнє ставлення і повага до Михайла Федоровича. Наведемо окремі з них: «Високоповажаному Землякові Михайлові Ф. Комарову з великою шанобою Б. Грінченко», «Шановному і щирому приятелю М.Ф. Комарову, від прихильного автора. Мих. Старицький», «Любому сердцю моему М.Ф. Комарову від автора И. Тобилович [І. Карпенко-Карий]. 1906 14 лютого Одеса» [7].

Зібрання згруповане за галузевими розділами: I – Богословські науки; II – Філософські науки; III – Правознавство, політичні і соціальні науки; IV – Географія та етнографія; V – Історія та допоміжні історичні дисципліни; VI – Всесвітня література; VII – Українська та російська література; VIII – Природознавство; IX – Медичні науки; X – Математичні науки; XII – Сільське господарство; XIV – Теорія та історія мистецтв; XV – Мовознавство; XVI – Бібліографія та палеографія; XVII – Довідкові видання; XVIII – Періодичні видання; XIX – Комерційні науки.

Тематична різноманітність колекції свідчить про широке коло інтересів власника зібрання. Значну його частину становлять книжки з історії української та російської літератури, мовознавства, що пояснюється діяльністю М.Ф. Комарова як бібліографа та лексикографа.

Окрема частина колекції пов'язана з першим науковим інтересом М.Ф. Комарова – етнографією. У цьому розділі дослідники можуть знайти найцінніші джерела з етнографії та фольклористики. Привертають увагу збірники пісень, наприклад, «Современныя колядки и щедривки» В.М. Доманицького (Київ, 1905), описи народних обрядів «Описание свадебных украинских простонародных обрядов Малой России...» Г. Калиновського (Харків, 1887) та ін.

Оскільки діяльність М.Ф. Комарова перепліталась і з бібліографією, у розділі є й література з історії етнографічної науки, біографії збирачів народної спадщини з аналізом їхнього наукового доробку, а саме: «Этнография малорусская» О.М. Пипіна (Санкт-Петербург, 1891), «Современная малорусская этнография» М.Ф. Сумцова (Київ, 1897), «Из истории украинской этнографии...» О.С. Грушевського (Санкт-Петербург, 1910) тощо.

У колекції багато книжок з ілюстраціями та кольоровими ілюстрованими обкладинками. Зокрема, слід звернути увагу на одеські видання з ілюстраціями відомого українського художника Амвросія Ждахи, який зробив вагомий внесок у розвиток образотворчого мистецтва України, зокрема й нашого міста. Наприклад, у друкарні Є.І. Фесенка надруковані перше ілюстроване видання роману П. Куліша «Чорна рада» (Одеса, 1901) та пісенника «Український співанок : 100 пісень з нотами» (Одеса, 1904). У зібранні є й художній твір М.Ф. Комарова «Оповідання про Антона Головатого та про початок Чорноморського козацького війська» (Санкт-Петербург, 1901), також з малюнками А. Ждахи.

Найбільш наповнений розділ бібліотеки дослідника – художня література, він нараховує близько тисячі одиниць зберігання і характеризується різноманітністю авторів. Широко представлені у колекції Комарова художні твори українських (І.П. Котляревський, Т.Г. Шевченко, Марко Вовчок, О. Кобилянська, Леся Українка, І. Франко, І.С. Нечуй-Левицький, І. Карпенко-Карий та ін.), українські переклади російських (І.А. Крилов, М.В. Гоголь, М.Ю. Лермонтов та ін.) і зарубіжних (О. Бальзак, Дж. Г. Байрон, П.-Ж. Беранже, Г. Гейне, А. Данте та ін.) письменників. Цю частину бібліотеки Комаров не втомно поповнював. Важливість цього розділу важко переоцінити, адже майже всі видання класиків української літератури є прижиттєвими. Колекція наповнена гумористичним і сатиричним тоном творів Івана Котляревського, популярними байками Євгена Гребінки. Унікальною є збірка «Байки й прибаютки Левка Боровыковського» (Київ, 1852), де М.Ф. Комаров у кінці книжки власноруч записав кілька байок із альманаху «Ластівка» (Санкт-Петербург, 1841), виданого Євгеном Гребінкою.

Г.Д. Зленко у своїй статті «Михайло Комаров та його бібліотека» із задоволенням пише про те, що йому поталанило відшукати в одному з комаровських конволютів рідкісну збірку віршів «Дэ-що із перекладів самостайних творів» (Елісаватград, 1875), що належали перу небажана Великого Кобзаря – Йосипа Варфоломійовича Шевченка (псевдонім І. Гріненко).

Серед скарбів художньої літератури особливе місце належить виданням Т.Г. Шевченка, «кого М. Ф. Комаров шанував найбільше протягом життя», вказує «комаровознавець» М.І. Ясинський [11, с. 18], оскільки пов'язував з Кобзарем невгасиму віру в майбутнє народу. Ця духовна сила допомагала М.Ф. Комарову боронити народне слово й служити його розвитку. Шевченкіана у колекції М.Ф. Комарова представлена творами літератури і мистецтва, пов'язаними із життям і творчістю Т.Г. Шевченка, виданнями його окремих творів, численними збірниками та багатотомними виданнями як українською мовою, так і в російських перекладах.

Географічно видання охоплюють як друкарні у містах Російської імперії (Санкт-Петербург, Москва, Харків, Київ, Одеса), так і поза її межами, зокрема у Львові, що входив до складу Австро-Угорщини. Варто згадати «Иллюстрированный «Кобзарь» Т.Г. Шевченко: с малороссийским и русским текстом» (Санкт-Петербург, 1896), в перекладі російського поета Льва Мея та з ілюстраціями російського художника Михайла Микешина. Окрім малюнків М. Микешина, збірка містить малюнок Т.Г. Шевченка. «Кобзарь» видано російським письменником Петром Бабкіним з його передмовою. Як приклад видань еміграції – поема Т.Г. Шевченка «Marija Maty Isusowa» (Женева, 1882), видана М. Драгомановим з його передмовою та коментарями. Книжка українською мовою, латинським шрифтом.

У колекції також широко представлені українські альманахи. Саме вони у другій половині XIX і на початку XX ст., у період переслідування українського слова, відіграли позитивну роль у розвитку української літератури й театру. На сторінках альманахів публікувалися твори відомих і маловідомих авторів, початківців і досвідчених: «Луна» (Київ, 1881), видав книгар Лука Ільницький; «Рада» (Київ, 1883), під редакцією М. Старицького; «Перший вінок» (Львів, 1887) – жіночий альманах, виданий коштом Наталії Кобринської і Олени Пчілки; «Левада» (Львів, 1901); «З потоку життя» (Херсон, 1905), упорядкували М. Коцюбинський і М. Чернявський; «Перша ластівка» (Херсон, 1905) – альманах молодих українських письменників; «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903), впорядкував і видав Микола Вороний; «За красою» (Чернівці, 1905), прижиттєвий альманах на честь Ольги Кобилянської та ін. Варто згадати і знаменитий український альманах «Багаття» (Одеса, 1905), упорядкований Іваном Липою. На титульній сторінці – дарчий напис: «Щирошановному Михайлу Федоровичу Комарові від Івана Липи». Цей примірник знаходиться у приватній книжковій колекції заслуженого працівника культури України, члена Національної спілки журналістів України, краєзнавця, колекціонера Тараса Максим'юка [8, с. 154]. Його збірка складає основу українського культурологічного музейно-виставкового центру в Одесі «Тарасів Дім», до колекції якого входять ще декілька видань з бібліотеки М.Ф. Комарова [10].

Вельми цікавим для дослідників є розділ мовознавства, в якому знаходимо багато матеріалів з історії розвитку української мови. Серед них – раритетне видання «Грамматика малороссийскаго наречия, или Грамматическое показаніе существеннейших отличій, отдаливших малороссийское наречіе от чистаго російскаго языка...» О.П. Павловського. Видання побачило світ у Санкт-Петербурзі ще в 1818 році! Привертає до себе увагу «Опыт русско-украинскаго словаря» (Київ, 1874), упорядкований Михайлом Левченком. Майже біля кожного українського перекладу М.Ф. Комаров власноруч чорним чорнилом занотовував додаткові переклади слів, зібрані ним самим, а також доповнював новими словами.

М.Ф. Комаров докладав багато зусиль, щоб українське слово доходило до читача, тому уважно придивлявся і до літературного процесу в Галичині. Так, у 1889 році Комаров, наприклад, радив землякам «звернути якомога більшу увагу на Галичину і посилати туди всі рукописи, які будуть заборонені цензурою. Галичина то наш світоч, туди і линемо всею душею» [1, с. 25]. Не лише радив землякам, але й сам активно співпрацював з львівськими виданнями та мав там своїх кореспондентів; активно публікував свої рецензії та літературні огляди на сторінках львівських періодичних видань «Зоря» і «Правда», що разом із «Записками Наукового Товариства імени Шевченка» займають гідне місце на полицях його бібліотеки. Серед періодики також «Кіевская старина», «Рідний край», «Слово», «Село» та ін.

Працівники відділу протягом певного часу вивчали спадщину М.Ф. Комарова – його книжкову колекцію та рукописний фонд. Як перший результат дослідження книжкової колекції – вихід друком каталогу «Книги з автографами у фондах ОДНБ ім. М. Горького. Збірка М.Ф. Комарова» (Одеса, 1996). Ще одним кроком фахівців відділу у напрямі вивчення колекції М.Ф. Комарова стала підготовка до друку та видання каталогу однойменної колекції, що за багатьма параметрами розкриває перед читачем особливості кожного видання. У бібліографічних описах, зокрема, зазначено особливості кожної книжки (дарчі написи, помітки, автографи, конволюти, печатки; розкриті псевдоніми та криптоніми авторів; з метою розкриття змісту книжки

наведені назви статей та прізвища авторів у збірниках, розділи книжок; для зручності пошукової роботи до каталогу включено покажчик імен).

Уже в котрий раз ми маємо змогу переконатись у тому, що М.Ф. Комаров зробив величезний внесок у розвиток, збереження та примноження української мови та українського друкованого слова і саме в той час, коли ця підтримка була найнеобхіднішою. Головна його наукова заслуга – у створенні української бібліографії. Усі напрацювання Комарова у бібліографії та лексикографії до теперішнього часу актуальні та привертають увагу дослідників. Отже, бібліотека М.Ф. Комарова – свідчення того, що цей відомий український письменник, бібліограф, громадський діяч невтомно працював на розвиток українського слова, вірив у кращі часи для української культури. Його книжкова колекція може служити унікальним джерелом для вивчення історії становлення і розвитку української бібліографії, видавничої справи, культурного і просвітницького життя українців.

Використана література

1. Возняк М. До діяльності Михайла Комарова // Бібліол. вісті. – Київ, 1927. – № 4. – С. 12-46.
2. Герасименко В. Видавнича діяльність М.Ф. Комарова // Рад. літературознавство. – 1970. – № 7. – С. 52-60; Мисечко А. Михайло Комаров як видавець та поширювач української книги з Одеси // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі: матеріали конф., присвяченої 85-річчю Музею книги Одес. держ. наук. б-ки ім. М. Горького. Одеса, 25-27 верес. 2007 р. – Одеса, 2008. – С. 278-282.
3. Зленко Г. Михайло Комаров і його роль в історії Одеси // Четвертий міжнародний конгрес україністів. Одеса, 26-29 серп. 1999 р. : доп. та повідомл. / Міжнар. асоц. україністів, Одес. держ. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 1999. – С. 237-242; Зленко Г. Українська драматургія і театр у творчому житті М.Ф. Комарова // Літературно-мистецька Одеса II половини ХІХ ст. : тези і повідомл. 2-ї регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 200-річчю Одеси. – Одеса, 1992. – С. 22-27; Рябінін-Скляревський О. М.Ф. Комаров як одеський культурний діяч, 1888-1913 рр. // Україна. – 1929. – Кн. 38. – С. 40-49; Ясинський М.І. Михайло Комаров : монографія / М.І. Ясинський ; уклад. М.В. Геращенко ; Кн. палата України. – Київ : Кн. палата України, 2001. – 68 с.
4. Зленко Г.Д. Михайло Федорович Комаров та його бібліотека // Бібл. вісн. – 1994. – № 3. – С. 29-33.
5. Комаров Б.М. Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі // Бібліол. вісті. – Київ, 1925. – № 1-2. – С. 75-81.
6. Комаров М.Ф. Два варианта южнорусской думы про Савву Чалого // Екатеринослав. губ. ведомости. – 1865. – № 22; Комаров М.Ф. Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок і замовлянь / М.Ф. Комаров. – Одеса, 1890. – Х, 125 с.
7. Книги з автографами у фондах ОДНБ ім. М. Горького. Збірка М.Ф. Комарова : каталог / упоряд.: Л. Арюпіна (опис книг і автографів), Г. Зленко (біогр. пояснення). – Одеса : [б.в.], 1996.
8. Максим'юк Т. Іван Липа – Михайлові Комарову : (до сторіччя одес. «Просвіти») // Вісн. Одес. іст.-краєзн. музею, липень, 2006 / Одес. іст.-краєзн. музей. – Одеса, 2006. – С. 153-154.
9. Про М.Ф. Комарова див.: Українські письменники : біобібліогр. слов. В 5 т. Т. 2 / уклад. Л.Є. Махновець. – Київ, 1960. – С. 432-439; Укр. літ. енцикл. Т. 2. – К., 1990. – С. 541-542.
10. «Тарасів Дім» : укр. культурол. музейно-виставковий центр. Вип. 2. – Одеса, 2007. – 24 с.

11. Ясинський М.І. Михайло Комаров : монографія / М.І. Ясинський ; уклад. М.В. Герашенко ; Кн. палата України. – Київ : Кн. палата України, 2001. – 68 с.

*Л. М. Бур'ян,
завідувач науково-бібліографічного відділу
Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького*

ГРИГОРІЙ ДЕМ'ЯНОВИЧ ЗЛЕНКО – ДОСЛІДНИК СПАДЩИНИ МИХАЙЛА ФЕДОРОВИЧА КОМАРОВА

У мальовничому куточку нашої країни, в селі Потік, у Миронівському районі, Київської області на початку листопада 1934 року в селянській родині народився Григорій Дем'янович Зленко. Нині – знаний письменник, журналіст, літературо- й книгознавець, бібліограф. Автор близько двох десятків неординарних книжок та понад трьох тисяч літературознавчих та краєзнавчих розвідок і нарисів у збірниках, журналах і газетах. Його інтереси зосереджені на відтворенні призабутих і невідомих сторінок літературного та мистецького життя України, її книжкового друку, а також вивченні історії бібліографічних товариств та діяльності видатних бібліографів.

Характеризуючи творчість Григорія Зленка, академік Іван Дзюба у передмові до його книжки «Пошук для прийдешнього» писав: «...Він обдарований тим чуттям, яке зупинить його там, де менш уважний дослідник нічого не помітить; він має ту міру впертості, яка дає йому снагу «копати» там, де інший втомиться і безнадійно махне рукою». Його роботу цінували відомі письменники й літературознавці: М. Рильський, М. Бажан, О. Гончар, М. Жулинський, Є. Кирилук, Р. Пилипчук та інші.

Г.Д. Зленко лауреат літературної премії імені Павла Тичини Національної спілки письменників України та Одеської муніципальної літературної премії імені Костянтина Паустовського. Свідченням визнання творчих досягнень стало присвоєння йому в 1996 році почесного звання «Заслужений діяч мистецтв України». Г.Д. Зленко – член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України, Всеукраїнської спілки краєзнавців, Міжнародної асоціації українців. Має орден «За заслуги» 3-го ступеня, медаль «Будівничий України», першим із журналістів Одеси отримав відзнаку «Золоте перо».

Свого часу з одеситів до Наукового товариства ім. Т. Шевченка, на пропозицію Михайла Грушевського, увійшли історик, професор Новоросійського університету (нині – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова) Олексій Маркович та відомий в усій Україні книгознавець, лексикограф і бібліограф Михайло Комаров.

Третім одеситом у рядах дійсних членів цього престижного товариства за більш ніж столітній період існування НТШ став Григорій Зленко. Цим поціновано й пошановано його невтомну працю на ниві українського письменства і української науки про літературу.

Григорій Зленко – не одесит. Але, оселившись в Одесі, перейнявся до неї такою любов'ю, яка зробила б честь кожному корінному одеситові. Його «Одесские тетради» (1980), численні статті в газетах і журналах відтворюють неповторне обличчя Одеси і розкривають сторінки (найчастіше забуті й невідомі) її історії, культури, науки. Причому письменник постійно акцентує увагу на українських рисах характеру Одеси, де жила і творила унікальна сім'я українських інтелігентів – сім'я Комарових. Григорія Зленка називають «творцем українського обличчя Одеси».

Г. Д. Зленко зробив особливо вагомий внесок у дослідження життя і творчості відомого бібліографа, критика й етнографа Михайла Комарова. Він присвятив йому близько ста розвідок – про його оточення та й про всю родину написав проникливо й вичерпно. Ці публікації знайшли відображення на сторінках трьох випусків бібліографічних покажчиків, які охопили творчий доробок Г. Д. Зленка з 1952 по 2013 рр.

Назвемо лише окремі з публікацій: «Шевченкіана Михайла Комарова»; «Один з перших біографів Шевченка»; «Адвокат української літератури»; «Комаров і український книгодрук Одеси кінця XIX – початку XX ст.»; «Михайло Комаров і його роль в історії Одеси»;

«Спадок Михайла Комарова»; «Запізнілий борг» (про активну участь М. Комарова в підготовці до друку творів С. Руданського); «Сестри Комарови» та інші.

Перші кроки у вивченні спадщини М. Ф. Комарова Г.Д. Зленко зробив у далекі шістдесяті роки минулого століття. 1963 року в № 5 журналу «Україна» надрукована стаття «Шевченкіана Михайла Комарова». Пізніше вона була вміщена у збірках «Нетлінне» (Одеса, 1968) та «Книга пам'яті» (Одеса, 1971). У своїй статті Зленко дає розгорнуту рецензію на збірник «Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів» (1912 р.), що став першим в Україні виданням такого типу і був результатом тривалої праці бібліографа творчості Великого Кобзаря Михайла Федоровича Комарова. У «Вінок» включені поетичні твори на пошану Тараса Григоровича Шевченка, написані різними авторами протягом трьох чвертей століття. Поезії для «Вінка» Михайло Комаров збирав протягом усього життя. Певну частину їх він знайшов в альманахах та часописах і старанно переписав у шість товстих зошитів, котрі зберігаються в ОННБ імені М. Горького (з ними можна ознайомитися, зокрема в електронному варіанті).

«Вінок» був не простим собі альманахом, а серйозною науковою розвідкою, котра була гідною складовою тоді ще небагатої шевченкіани і до сьогодні цікава дослідникам-шевченкознавцям.

Статтю «Нездійснений намір» про занедбану до революції могилу Т.Г. Шевченка (за листом Я.П. Гулака-Артемівського до М. Ф. Комарова) Г.Д. Зленко оприлюднив у 1963 році на шпальтах газети «Черкаська правда».

Стаття «Острогжские годы Михаила Комарова» з дослідженням життя та діяльності М. Комарова з'явилася у збірнику «Собеседник», який вийшов у Воронежі в 1978 р. У подальшому Зленко написав низку статей про родину Комарових, зокрема для «Шевченківського словника», «Української літературної енциклопедії», «Тарас Шевченко і Крим», «Енциклопедії сучасної України».

Григорій Дем'янович простежив двадцятип'ятирічний життєвий і творчий шлях М. Комарова, роль його родини в історії Одеси і написав розгорнуту статтю «Гніздо Комарових». Впродовж семи років Григорій Дем'янович листувався з сином М. Комарова Богданом Комаровим (до самої смерті Богдана в 1975 році), який тоді жив у Ленінобаді (нині – Ходжент). Як результат, понад 70 листів гарною українською мовою від Б. Комарова зберігаються в архіві Г. Д. Зленка.

У своїх розвідках Г. Зленко багато уваги приділяв оточенню Комарова, його відносинам з видатними українськими діячами, письменниками – Л. Українкою, І. Франком, І. Карпенком-Карим, А. Кримським, М. Старицьким та ін.

М.Ф. Комаров заслуговує на глибоку вдячність нащадків як людина, яка збрала унікальну українську бібліотеку – близько трьох тисяч видань. Збірка М.Ф. Комарова – унікальне явище української бібліофільської культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Вона складалася відповідно до наукових інтересів її власника, а отже є важливим документальним джерелом для дослідників історії книговидання, бібліографії та бібліофілії України кінця ХІХ – початку ХХ ст. На багатьох книжках – автографи корифеїв української літератури.

У 1930 р. бібліотека М. Ф. Комарова внаслідок реорганізації перейшла з Української державної бібліотеки (Одеса) до фонду Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького (нині – національної) з умовою, щоб вона склала там окремий відділ імені М. Комарова. Про цю колекцію Г. Зленко докладно розповів у своїй статті «Спадок Михайла Комарова».

За останні десятиліття співробітники бібліотеки виконали значну роботу з наукової обробки та вивчення колекції Комарова – важливого документального джерела з історії книговидання і бібліографії України. Зокрема, співробітники відділу рідкісних видань і рукописів склали електронний та друкований каталоги книжок та періодичних видань з бібліотеки М. Комарова, що зберігається у фонді ОННБ імені М. Горького. Цю роботу ініціював Г.Д. Зленко.

У нашій бібліотеці зберігається частина архіву М. Комарова – копії листів кореспондентів, серед яких: В. Антонович, Д. Багалій, Б. Грінченко, М. Грушевський та інші. Листи ви-

кликають неабиякий інтерес у дослідників української літератури і суспільної думки того часу. Для Г.Д. Зленка вони стали цінним джерелом при вивченні життя і творчості М. Комарова.

Михайло Комаров користувався послугами численних кореспондентів. Серед них були не лише визначні діячі на полі української культури. У своїй невеличкій замітці «Пісні з архіву Михайла Комарова» Григорій Дем'янович розповідає про те, як знайшов в архіві Комарова (зберігається в ОННБ імені М. Горького) великого зошита пісень, записаних на Поділлі невідомою особою в 90-х роках XIX ст. У зошиті 14 колядок і щедрівок, 22 веснянки, 64 весільні пісні та 78 побутових. Цей значний за обсягом збірник має бути цікавим для фольклористів.

У 1996 році вийшов друком каталог «Книги з автографами у фондах Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького: збірка М.Ф. Комарова» (укладачі : Л.В. Арюпіна та Г.Д. Зленко). Каталог містить реєстр ста п'яти книг з автографами, складений відповідно до чинного стандарту та опис друкованих документів. При цьому збережено деякі особливості оригіналів. До кожної реєстраційної статті додано подарунковий напис з дотриманням орфографії оригіналу. Для підсилення інформаційно-довідкового значення каталогу Г.Д. Зленко навів короткі біографічні відомості про кожного дарувальника з посиланням на енциклопедичні видання останнього часу, де можна знайти ширшу інформацію про ту чи іншу персоналію. Розкриті також псевдоніми авторів.

Серед доробку Г.Д. Зленка є посібник, присвячений життю і творчості Галини Комарівни (Галини Михайлівни Комарової, 1877-1938) – першої в Одесі української поетеси, доньки видатного діяча української культури М.Ф. Комарова.

На сторінках своєї книжки «Лицарі досвітніх вогнів» серед тридцяти трьох видатних діячів одеського культурологічного товариства «Просвіта» Зленко в першу чергу розповідає про його засновника М. Комарова.

Серед молодого покоління одеської «Просвіти» був і Андрій Ніковський – двадцятирічний студент історико-філологічного факультету Новоросійського університету. Розповідаючи про нього, Г.Д. Зленко наводить його спогади: «Вечорами в «Просвіті» слухали реферати тодішніх провідирів. «Просвіти», де ... після 1905 року ще трималося робітництво... і де ще українську національну ідею розуміли як вияв загального революційного настрою... Тут строгий дід М.Ф. Комаров, обминаючи всяку фразеологію, гортав перед слухачами сторінки з української минувшини, оповідав про «Вольності запорозькі», землі народні, десятками тисяч десятин загарбані для катерининських вельмож і коханців, він показував інтимні моменти з історії української літератури, поважно трактуючи всякий факт із життя письменника як значущий та органічний. На заяви чиновника одеського градоначальства, що в рефераті знати революційні вихватки, М.Ф. Комаров робив докладні пояснення сумним і ображеним тоном, доводячи, інакше висловлюючись було б незгодою з правдою й фактами, чим тільки збільшував претензії і погрози політичної влади».

Г.Д. Зленко писав і про видавничу діяльність Комарова. У праці «Первые украинские издательства Одессы» (Львів, 2000) він наводить дані про видавництво «Сніп» одеського товариства «Просвіта». Воно було засноване в 1906 р. за сприяння М. Комарова. За вісім років було надруковано сім книжок, автором більшості із них був М.Ф. Комаров.

У літопису Одеси діяльнішого за Михайла Федоровича Комарова українця годі шукати. Протягом десятиріч Г.Д. Зленко разом з однодумцями намагався гідно відзначити його пам'ять. Але й сьогодні безрезультатними залишаються намагання українців Одеси назвати ім'ям Михайла Комарова замість М. Горького Одеську національну бібліотеку, немає, як годилося б, вулиці його імені, втрачено могилу невтомного трудівника.

Зрушення у питанні вшанування пам'яті М. Комарова сталися в травні 2004 року. В Одесі на будинку № 27, по вул. Жуковського, з ініціативи обласної «Просвіти» й за підтримки міської влади було відкрито меморіальну дошку М.Ф. Комарова. Не залишився осторонь цієї події і Г.Д. Зленко. Він віднайшов в архівах портрет Комарова. Саме з цієї фотокартки одеський скульптор Микола Худолій виконав чудовий барельєф. Під ним на білому мarmorі золотою фарбою написано: «В цьому будинку у 1887-1913 рр. працював видатний діяч української куль-

тури Михайло Федорович Комаров (1844-1913)». Відтоді у місті є ще одна пам'ятна таблиця – одна з-поміж небагатьох – діячеві української культури, яка нагадуватиме всім нам про те, що не слід забувати своє українське коріння.

Іван Франко, Леся Українка з її мамою Оленою Пчілкою, Михайло Коцюбинський і Микола Чернявський високо цінували бібліографічні праці Михайла Комарова. І лише радянські автори докоряли Комарову тим, що його націоналізм, як і ідеалізація ним буржуазно-культурницької діяльності, були тісно пов'язані з участю бібліографа в роботі одеської «Громади», а після 1905 року в «Просвіті». Про його активну участь у роботі Одеського бібліографічного товариства при Новоросійському університеті вони зовсім не згадували. Лише оповіді та розвідки літературного слідопита Григорія Зленка дозволили по-новому оцінити спадщину «адвоката української літератури» нотаріуса – Михайла Федоровича Комарова.

В огляді далеко не повно розкрито доробок Г.Д. Зленка, пов'язаний з дослідженням життєвого шляху і творчості М.Ф. Комарова, але його творчий набуток служить і ще довго служитиме широкому загалу пошуковців.

*Т. Л. Подкупко,
кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету*

ФОНД М.Ф. КОМАРОВА ОННБ ІМЕНІ М. ГОРЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО НАОЧНОСТІ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Для викладача дисциплін гуманітарного профілю головне не просто викласти фактичний матеріал студентам, а й закласти основу для розвитку різнобічної особистості, яка стане не лише висококваліфікованим інженером чи медиком, а й свідомим громадянином, патріотом своєї Батьківщини, ерудованим співрозмовником і просто цікавою Людиною. В сучасних умовах, щоб зацікавити студентську молодь, особливо непрофільних вузів, історією та культурою України, треба активно застосовувати як нові технології, так і традиційні форми викладання. Важливість наочних матеріалів для засвоєння гуманітарних дисциплін, зокрема таких, як історія, культурологія, краєзнавство, важко переоцінити. На жаль, сучасні викладачі не так часто звертаються по допомогу до музеїв і бібліотек.

У сучасній історіографії постать і творчий доробок Михайла Федоровича Комарова справедливо привертають увагу дослідників [1]. Він залишив вагомий спадок у галузі історії, краєзнавства, бібліографії, літературознавства, етнографії тощо [2]. М.Ф. Комаров як багатогранна особистість торкнувся у своїх працях багатьох актуальних для кінця ХІХ – початку ХХ століття аспектів історії, культури, політики, юриспруденції.

У 1870-ті роки він склав низку популярних брошур українською мовою. У 1883 році в збірнику “Рада” надрукував першу бібліографію нової української літератури. У 1904 році М. Комаров випустив бібліографію І. Котляревського – збірку “На вічну пам’ять”, і бібліографію М. Лисенка – в “Киевском Старце” та окремим відбитком. У 1906 і 1912 роках вийшла його ґрунтовна праця “Українська драматургія”. Під псевдонімом “Уманець” Михайло Федорович склав “Словарь російско-украинский”, який є одним з найкращих із досі існуючих словників такого типу. В 1890 році вийшла друком його збірка українських приказок, примовлянь і загадок.

У 1903 році в Одесі М. Комаров видав бібліографічний покажчик, присвячений Кобзареві, – “Т. Шевченко в литературе и искусстве”.

У 1912 році в Одесі світ побачила збірка з примітками М. Комарова “Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів”. Це видання стало віддзеркаленням копіткої праці М. Комарова зі збирання спадщини Кобзаря. Частину віршів та присвят дослідник відібрав з журналів та газет, окремих відбитків, частину одержав безпосередньо від авторів з дарчими написами. Частину матеріалів з недоступних для М. Комарова видань виписали й надіслали друзі – І. Білоусов, В. Гнатюк, С. Єфремов. П. Конопацький переклав для збірника з польської і білоруської мов п’єси, присвячені Т. Шевченкові. Хронологічні межі опрацьованих джерел охоплюють 70 років, починаючи з 1843 року.

Галицькі видання “Зоря” і “Правда” рясніли статтями М. Комарова з історії української літератури ХІХ ст. Незадовго до смерті він видав книжечку про українського письменника Пилипа Морачевського. Довкола Комарова постійно групувалася молодь, яка знаходила в нього підтримку, діставала пораду в справі українознавства. “Старий дуб” – під цим ім’ям він був відомий одеській українській молоді.

Бібліотека є не тільки місцем збереження різноманітних носіїв інформації (як то книги, періодичні видання, кіно- і фотодокументи, платівки, диски тощо), сучасна книгозбірня – це перш за все інформаційний центр. Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького (далі ОННБ) – одна з найстаріших книгозбірень України. Вона відзначила вже своє 185-річчя. Тут зосереджено понад 5 млн видань 108 мовами народів світу. З 1922 року в ній працює Музей книги (перший офіційно зареєстрований в СРСР). На постійно діючих і тематичних вистав-

ках студентам можна продемонструвати матеріали про звичаї і традиції, духовні пріоритети українського народу в різні часи.

Одним із поштовхів, що спонукали Комарова до створення власної ґрунтовної бібліотеки, була бібліографічна праця, зокрема над низкою покажчиків, присвячених доробку виздатних постатей української історії, культури, мистецтва. Така фундаментальна робота вимагала великої, якісної і надійної бази, яка б надавала інформацію в необхідному обсязі. Книги для М. Ф. Комарова стали долею й справою всього його життя. Слід відзначити, що історія бібліотеки Михайла Федоровича тісно пов'язана з історією української бібліотечної справи в Одесі. Книгозбірня М. Комарова була другою значною українською бібліотекою в місті після бібліотеки одеської "Просвіти".

Більша частина бібліотеки М. Комарова зберігається у фонді відділу рідкісних видань і рукописів ОННБ. Зібрання нараховує 1037 одиниць зберігання. Це як окремі книги, так і періодичні видання, в основному, журнали. За галузевим принципом бібліотеку умовно розбито на такі складові: найбільший відділ – художня література – 725 одиниць вітчизняної літератури, 57 – переклади західноєвропейської. Суспільні науки представлені 160 виданнями, серед яких половина – книжки з історії України. Є література з мовознавства (20) та бібліографії (16). Книжки з етнографії та географії – 24 одиниці. Періодичні видання: "Записки наукового товариства імені Т. Шевченка", "Зоря", "Правда", "Рідний край", "Слово", "Село"...

У бібліотеці немає унікальних видань. Це суто робоча бібліотека. Інтереси Комарова зосереджувались на поточній книжковій продукції. В основному це були видання 1880-1910 років з друкарень Одеси, Харкова, Києва, Херсона, Чернігова, а також Львова та Чернівців. На книгах є позначки: овальна печатка "Бібліотека М.Ф. Комарова", штамп "Бібліотека М.Ф. Комарова № чисельник/знаменник". На багатьох виданнях штампки книжкових магазинів Києва та Одеси.

Окремо треба сказати про книги з автографами. М.Ф.Комаров багато книжок одержував від авторів у дарунок. Нам відомо понад 100 книжок з автографами п'ятдесяти чотирьох діячів української культури. Це В. Александров, В. Антонович, Д. Багалій, Б. Грінченко, С. Єфремов, П. Житецький, І. Карпенко-Карий, Н. Кобринська, О. Конисський, М. Коцюбинський, А. Кримський, І. Нечуй-Левицький, О. Огоновський, В. Самійленко, М. Слабченко, М. Старицький та інші [3]

Фотознімки початку ХХ ст. (із фонду М. Комарова), де зображено акторів у козацькому вбранні, показують, що одяг може бути справжнім мистецьким витвором і в той же час багатofункціональним і зручним у користуванні в нелегкому козацькому житті.

Змолоду М. Комаров захоплювався збиранням різноманітного етнографічного матеріалу, зокрема пісень.

У книзі, присвяченій Антону Головатому, він опублікував складену кошовим пісню, що мала вселити козакам надію на збереження їхніх прав і вольностей і самої Січі:

Ой годі нам журитися,
Пора перестати;
Діждалися від цариці
За службу заплати.
Дала хліб-сіль і грамоту
За вірнії служби:
От тепер ми, милі браття,
Забудем всі нужди.
В Тамані жить, вірно служить,
Грядицю держати,
Рибу ловить, горилку пить,
Ще й будем багаті.
Та вже треба женитися
І хліба робити;

А хто прийде із невірних,
То як врага бити.
Слава Богу і цариці,
І покой Гетьману
Залічили в серцях наших
Великую рану;
За здоров'я ж ми Цариці
Помолимось Богу,
Що вона нам показала
На Тамань дорогу.

В історії України багато дат, подій, персоналій, на прикладі яких можна виховувати почуття гідності та гордості за власний народ і державу. Юнацькому максималізму притаманний той запал, жага до втілення в життя неймовірних цілей, які ставили перед собою діячі минулого. Можна тисячу разів розповідати про героїчні вчинки, звитягу, прагнення до перемоги, але коли перед очима є літопис, окроплений кров'ю, то ці бесіди насправді залишать глибокий слід у серці.

Бібліотека М. Комарова у другій половині XIX – на початку XX століття була унікальним явищем української культури і в повній мірі відбивала коло наукових інтересів власника, його літературні смаки та мистецькі вподобання.

Рукописний фонд ОННБ 28 «М. Комаров» дуже змістовний та інформаційно насичений. Тут є листи видатних діячів епохи, етнографічні записи і збірки, фотографії. Все це зібрання – чудова наочність під час викладання студентам різних аспектів історії, краєзнавства, мовознавства, етнографії, становлення української бібліографії, історії видавничої справи, культурного і просвітницького життя України кінця XIX – початку XX ст.

ПРИМІТКИ:

1. Швидько Г.К. Михайло Комаров і Катеринославщина / Ганна Кирилівна Швидько. – Дніпропетровськ: Вид-во Нац. гірн. ун-ту, 2011. - 228 с. : іл. – ISBN 978-966-350-308-0;

Ясинський М.І. Михайло Комаров : монографія / Михайло Ілліч Ясинський. – Київ: Кн. палата України, 2001. – 68 с. – ISBN 966-647-01-7 : 1.65;

Зленко Г. Михайло Комаров і його роль в історії Одеси // Четвертий міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Південь України. Одеса / Міжнар. асоц. українців, Одес. держ. ун-т ім. І.І. Мечникова; відп. ред. Я. Ісаєвич. – Одеса, 1999. - С. 237-242;

Зленко Г. Українська драматургія і театр у творчому житті М.Ф. Комарова // Літературно-мистецька Одеса II пол. XIX ст.: тези і повідомл. 2-ї регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 200-річчю Одеси – Одеса, 1992. – С. 22-27;

Болдирев О. Одеська Громада. – Одеса, 1994. – С. 93-124;

Рябінін-Скляревський О. М.Ф. Комаров як одеський культурний діяч 1888-1913 рр. // Україна. – 1929. – Кн. 38. – С. 40-49.

2. Показчик нової української літератури (1798-1883 р.) / зібрав М. Комаров. – Київ, 1883. – 74 с.;

Комар М. Оповідання про Антона Головатого та про початок Чорноморського козацького війська / М. Комар. – Санкт-Петербург, 1901. – 52 с.

Комар М. Оповідання про Богдана Хмельницького, як визволив він Україну од неволі польської / М. Комар. – Санкт-Петербург, 1901. – 80 с.

Комарь М. Про запорожські вольності / М. Комарь. – Одеса : Друк. Є.І. Фесенка, 1907. – 40 с.

Уманець М. Антін Головатий, запорозький депутат і кобзарь / М. Уманець. – Львів, 1891. – 29 с.

3. Книги з автографами у фондах ОДНБ ім. М. Горького. Збірка М.Ф. Комарова : каталог / упоряд.: Л. Арюпіна (опис книг і автографів), Г. Зленко (біогр. пояснення). – Одеса, 1996. – 43 с.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
С.Я. Цимбалюк, Н.Б. Добрянська Роль бібліотеки як центру надання інформаційних послуг в умовах нових вимог соціуму.....	4
Г. В. Прохорова Перспективи формування іміджу бібліотеки як «третього місця».....	7
О. О. Горобець Образ бібліотекаря в епоху новацій та інформатизації.....	10
Н. М. Діба Задля творчого збагачення культур і взаєморозуміння: з досвіду міжнародної діяльності ОННБ імені М. Горького.....	12
О. В. Жидецька Соціально-бібліотечний проект «історія малих міст України»: досвід співпраці Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного та місцевих громад.....	18
А. П. Глузь Читач бібліотеки як суб'єкт бібліотечної діяльності.....	25
А. В. Григорян Науково-методична діяльність ОННБ імені М. Горького за часів незалежності України.....	28
Г. К. Швидько «Мала батьківщина» в житті і творчості Михайла Комарова.....	39
Н. Я. Купрата Творчий зв'язок Олени Пчілки з М. Ф. Комаровим.....	48
Н. О. Яцун Бібліотека Комарова у фондах ОННБ імені М. Горького.....	54
Л. М. Бур'ян Григорій Дем'янович Зленко – дослідник спадщини М. Ф. Комарова.....	61
Т. Л. Подкупко Фонд М. Ф. Комарова ОННБ імені М. Горького як джерело наочності у викладанні історії України.....	65

Науково-популярне видання

**Бібліотека XXI століття
у новому соціокультурному вимірі**

*Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Одеса, 25-26 вересня 2014 р.)*

Упорядник
С. Г. Гриценко

Редактор
Н. Г. Майданюк

Верстка, технічне редагування
О. В. Діба

Видання підготував до оприлюднення
редакційний відділ
Одеської національної наукової бібліотеки
імені М. Горького
65023 Одеса-23, вул. Пастера, 13

Підписано 30.03.2015
Обл.-вид арк. 6,3